

ΤΡΥΦΩΝ ΤΟΠΑΛΙΔΗΣ

**Υλικός βίος και λαϊκός πολιτισμός στο Ρουμλούκι
του Μεσοπολέμου: Το χειρόγραφο του Δημητρίου Λουκόπουλου
«Αποστολή εις Ρουμλούκι και Πιέρια το θέρος του 1935»***

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Το 1935 ο Δημήτριος Λουκόπουλος πραγματοποίησε εντεταλμένη από την Ακαδημία Αθηνών λαογραφική αποστολή στο Ρουμλούκι και τα Πιέρια με σκοπό την συλλογή υλικού προς εμπλουτισμό του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας. Από την περιοδεία του σε είκοσι τουλάχιστον χωριά της περιοχής αποκόμισε πλούσιο λαογραφικό υλικό, συμμείκτου περιεχομένου, που καλύπτει τρία χειρόγραφα τετράδια 1025 σελίδων. Με την παρούσα εργασία επιχειρείται μια πρώτη παρουσίαση αυτής της αδημοσίευτης συλλογής του, που αποκειται στο αρχείο χειρογράφων του ΚΕΕΑ. Προτάσσονται εργοβιογραφικές πληροφορίες για τον συγγραφέα, επισκόπηση των προγενέστερων της συλλογής του Λουκόπουλου δημοσιευμάτων για το Ρουμλούκι, με ιστορικές αναφορές στην περιοχή κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, και πραγματολογικές πληροφορίες για την αποστολή του. Στη συνέχεια παρουσιάζεται και περιγράφεται το περιεχόμενο του χειρογράφου, που καλύπτει ευρείς πτυχές του αγροτικού, κοινωνικού, πνευματικού και θρησκευτικού βίου των κατοίκων. Σταχυολογούνται εκτενή αποσπάσματα τα οποία παρατίθενται κατά οικισμό και θεματικά. Από αυτή την –άγνωστη στο ευρύ κοινό– καταγραφή του Λουκόπουλου αντλούνται αξιόλογες πληροφορίες για τον υλικό κυρίως βίο αλλά και γενικότερα στοιχεία για τον λαϊκό πολιτισμό του Ρουμλουκιού, που εμπλουτίζουν και συμπληρώνουν τη λαογραφική βιβλιογραφία της περιοχής.

* Ανεπτυγμένη μορφή ανακοίνωσης στην επιστημονική ημερίδα τοπικής ιστορίας με γενικό τίτλο «Το Ρουμλούκι κατά τους 19ο και 20ό αιώνες», που διοργάνωσε η Εταιρεία Μελέτης Ιστορίας & Πολιτισμού Νομού Ημαθίας (ΕΜΠΗ) στο Εθνογραφικό Κέντρο Γιώργη Μελική (Μελίκη Ημαθίας, 6-7 Μαΐου 2022).

Λέξεις κλειδιά: Δημήτριος Λουκόπουλος, Ρουμλούκι, Κεντρική Μακεδονία, επιτοπία λαογραφική έρευνα, αρχειακό υλικό, υλικός βίος, λαϊκός πολιτισμός, Μεσοπόλεμος.

1. Ο Δημήτριος Λουκόπουλος και το λαογραφικό έργο του

Ο Δημήτριος Λουκόπουλος γεννήθηκε στις 20 Αυγούστου 1874 στην Αρτοτίνα, γνωστό ορεινό κεφαλοχώρι της Δωρίδας (υψόμετρο 1180 μ.) αντίκρυ στα επιβλητικά Βαρδούσια. Εκεί έζησε τα πρώτα δώδεκα χρόνια του μέχρι που τελείωσε το Δημοτικό Σχολείο. Στη συνέχεια πήγε στα Σάλωνα (Αμφισσα) κι έμεινε κοντά σ' έναν θείο του, τον Παπαζήσιμο, ώσπου να αποφοιτήσει από το Γυμνάσιο. Επιθυμία του ήταν να ακολουθήσει φιλολογικές σπουδές στο Πανεπιστήμιο· ωστόσο, μετά από προτροπή του πατέρα του που δεν είχε τα οικονομικά μέσα για να τον συντηρεί σε πολυτελείς σπουδές, γράφτηκε το 1889 στο Διδασκαλείο Αθηνών. Πήρε το πτυχίο του δασκάλου το 1892, διορίστηκε αμέσως στη Σαλαμίνα και την ίδια χρονιά μετατέθηκε κοντά στη γενέτειρά του, στο Κεφαλόβρυσο Αιτωλοακαρνανίας.

Στο Κεφαλόβρυσο (μετονομάστηκε σε Θέρμο το 1915) ο Λουκόπουλος υπηρέτησε ως δημοδιδάσκαλος επί 33 σχεδόν συναπτά έτη (Νοέμβριος 1892-Φεβρουάριος 1925), με εξαίρεση το σχολικό έτος 1913-14 που πήγε στα Γρεβενά ως προσωρινός επιθεωρητής Δημοτικής Εκπαίδευσης. Σε ηλικία 22 ετών γνωρίστηκε στο Κεφαλόβρυσο με τη Μαρία (1881-1969), κόρη του παντοπώλη Αθανασίου Βασιλόπουλου, παντρεύτηκαν το 1899 και απέκτησαν τέσσερα παιδιά: τον Νικόλαο (1900-1993), τον Κλέαρχο (1906-1996), την Αγλαΐα (1909-1992) και τον άτυχο Θανασάκη, που πέθανε το 1920 σε ηλικία μόλις δύο ετών.

Η κλίση του Λουκόπουλου στη λαογραφία φανερώθηκε από τα νεανικά του χρόνια¹. Πρώιμα άρθρα του, με ιστορικά κυρίως και αρχαιολογικά θέματα, βρίσκουμε σε επαρχιακές εφημερίδες των αρχών του 20ού αιώνα (*Ηχώ του Αγρινίου*, *Ναυπακτία* και *Νεολόγος Πατρών*). Τα πρώτα αξιόλογα λαογραφικά κείμενά

1. Ο ίδιος ανέφερε σε συνέντευξή του: *τὸ πρῶμο λαογραφικὸ μου ἐνδιαφέρον, ἴσως νὰ ὀφείλεται στὴν καταγωγή μου. [...] ἡ ἀγάπη μου στὴ λαογραφία, δὲν ὀφείλεται σὲ καμμιά εἰδικὴ προπαιδεία, τὴ χρωστῶ στὴ βαθιὰ συμπάθεια κι ἐκτίμηση ποὺ ἀπὸ παιδάκι ἀκόμα εἶχα στὸ λαὸ μας, τὸν ἀγνὸ σωματικὰ, ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ. Τὸ λαογραφικὸ μου ἐνδιαφέρον τὸ πολλαπλασίασε ἢ παραμονή μου πολλὰ χρόνια ἔξω ἀπὸ τὸ κέντρο τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκεῖ εὗρσκα τὶς εὐκαιρίες νὰ χρησιμοποιοῦ τὶς ὥρες τῆς ἐξοεπαγγελματικῆς μουσχόλης μετὴν ἔρευνα τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ μας καὶ μετὴ τὴ συλλογὴ πλούσιου λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ.* Βλ. Κώστας Α. Παπαχρίστος, «Δημήτριος Λουκόπουλος», *Νεοελληνικά Γράμματα*, τεύχ. 125 (Σάββατο 22 Απριλίου 1939), σ. 12.

Εικ. 1. Ο Δημήτριος Λουκόπουλος στις αρχές του 20ού αιώνα· φωτογραφία των αδελφών Μανάκια (αρχείο Άννας Σταματοπούλου-Λουκοπούλου).

του δημοσιεύθηκαν στους πρώτους τόμους της *Λαογραφίας*², το επιστημονικό όργανο της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας, τακτικό μέλος της οποίας ήταν ο Λουκόπουλος από το 1909³. Η ακρίβεια των περιγραφών του εντυπωσίασε τον Νικόλαο Γ. Πολίτη (1852-1921), που τον παρότρυνε να ασχοληθεί συστηματικότερα με τη συλλογή λαογραφικού υλικού της ιδιαίτερης πατρίδας του⁴. Από την ίδρυση του Λαογραφικού Αρχείου (1918) ο Λουκόπουλος επιζητούσε διακαώς την απόσπασή του σε αυτό για να αφοσιωθεί αποκλειστικά στην υπηρεσία της λαογραφικής επιστήμης, όπως φαίνεται από επιστολές του προς τον Ν. Γ. Πολίτη⁵. Το 1925 αποσπάστηκε στο Ιστορικό Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας και την επόμενη χρονιά μετατάχθηκε στο Λαογραφικό Αρχείο, το οποίο είχε μόλις υπαχθεί στη νεοϊδρυμένη Ακαδημία Αθηνών.

Στην πρωτεύουσα ο επαρχιώτης δημοδιδάσκαλος διεύρυνε τους πνευματικούς του ορίζοντες, ανέπτυξε φιλίες και συνεργάστηκε με πλειάδα διακεκριμένων λογίων και επιστημόνων λαογράφων της εποχής του, πρωτίστως με τον Στίλπωνα Κυριακίδη, μαθητή του Ν. Γ. Πολίτη και πρώτο διευθυντή του Λαογραφικού Αρχείου (1918-1926). Από το 1925 μέχρι και το 1940 εκδόθηκαν δέκα βιβλία του, με λαογραφικό, ιστορικό και περιηγητικό περιεχόμενο, από τα οποία ξεχωρίζει η τετράλογία του για τον υλικό πολιτισμό της Δυτικής Ρούμελης: «*Αιτωλικά οικήσεις, σκευή και τροφάι*» (1925), «*Πώς υφάινουν και τάννουνται οι Αιτωλοί*» (1927), «*Παιμενικά της Ρούμελης*» (1930) και «*Γεωργικά*

2. Τα δημοσιευμένα κείμενα του Λουκόπουλου στη *Λαογραφία* είναι τα εξής: «Ου φτουχός Άη Φίλιππας», Α' (1909), σ. 696· «Τρία αιτωλικά παραμύθια», Β' (1910), σ. 385-398· «Αιτωλικά επωδαί», Δ' (1912), σ. 36-41· «Σύμμεικτα αιτωλικά λαογραφικά», Δ' (1912), σ. 414-425· «Αιτωλικά παραδόσεις», Δ' (1912), σ. 425-451· «Σύμμεικτα λαογραφικά Μακεδονίας», ΣΤ' (1917), σ. 99-168 και «Σύμμεικτα αιτωλικά λαογραφικά», Η' (1921), σ. 13-66.

3. Βλ. Γεώργιος Χ. Κούζας, *Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία: Η ιστορική διαδρομή της (1908-2008)*, Αθήνα 2009, σ. 155.

4. Βλ. Στίλπων Π. Κυριακίδης, «Νεκρολογία. Συνεργάται της Λαογραφίας, αποθανόντες κατά την διάρκεια της Κατοχής. Δημήτριος Λουκόπουλος, 1874-1943», *Λαογραφία*, ΙΒ' (1938-1948), σ. 601· Γεώργιος Κούζας, *Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία, ό.π.*, σ. 156.

5. Το Λαογραφικό Αρχείο ιδρύθηκε με το Νόμο 1304/1918 (ΦΕΚ, τεύχ. Α, α.φ. 85, 18-4-1918) από τον Ν. Γ. Πολίτη. Η πλήρωση των θέσεων επίκουρων ταξινόμων του Λαογραφικού Αρχείου γινόταν τότε με απόσπαση λειτουργών της Δημοτικής ή Μέσης Εκπαίδευσης. Την επιθυμία του να αποσπαστεί στο Λαογραφικό Αρχείο την διατύπωσε ο Λουκόπουλος σε δυο επιστολές του προς τον Ν. Γ. Πολίτη, στις 13 Οκτωβρίου και στις 3 Δεκεμβρίου 1919. Βλ. Ευάγγελος Θ. Καραμανές, «Προσεγγίσεις του υλικού βίου κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου: Το Λαογραφικό Αρχείο», στο *Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης και το Κέντρον Ερενης της Ελληνικής Λαογραφίας* (Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου), τόμ. Α', ΚΕΕΑ της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 2012, σ. 415 και υποσημείωση 23.

Εικ. 2. Ο Δημήτριος Λουκόπουλος με την οικογένειά του στην Αρτοτίνα· τέλη δεκαετίας 1930 (αρχείο Άννας Σταματοπούλου-Λουκοπούλου).

της *Ρούμελης*» (1938). Αυτά τα τέσσερα έργα –εγχειρίδια λαϊκής τεχνικής και τεχνολογίας, τα χαρακτήρισε ο Μιχάλης Γ. Μερακλής⁶– καθιέρωσαν τον Λουκόπουλο ως τον σημαντικότερο εκπρόσωπο της «εθνογραφικής τάσης» –κατά τον Στέλιο Παπαδόπουλο– στην ελληνική λαογραφία του Μεσοπολέμου⁷. Παράλληλα, την ίδια περίοδο, πυκνή ήταν και η αρθρογραφία του σε εφημερίδες της Αιτωλοακαρνανίας, σε φιλολογικά και λαογραφικά περιοδικά (κυρίως στα *Νεοελληνικά Γράμματα* που εξέδιδε ο Ελευθερουδάκης), στο *Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος* του Γεωργίου Δροσίνη και σε φυσιολατρικά έντυπα⁸.

6. Βλ. Δημήτρης Λουκόπουλος, *Γεωργικά της Ρούμελης*, εισαγωγή Μ. Γ. Μερακλή, Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα ²1983, σ. XIII.

7. Βλ. Στέλιος Παπαδόπουλος, *Η χαλκοτεχνία στον ελληνικό χώρο (1900-1975) κατά την προφορική μαρτυρία των χαλκοουργών: Συμβολή στην εθνογραφική τεχνολογία*, τόμ. Α', Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1982, σ. 19.

8. Μια πρώτη απόπειρα συνολικής καταγραφής της εργογραφίας του Δημητρίου Λουκόπουλου έκανε ο πρωτότοκος γιος του (και λογοτέχνης) Νικόλαος, βλ. «Βιβλιογραφία», *Ελεύθερα Γράμματα*, τεύχ. 59 (Τετάρτη 15 Ιανουαρίου 1947), σ. 29. Την συμπλήρωσε και την επαύξησε, με προσθήκες κρίσεων για το έργο του και αδημοσίετου υλικού του Λουκόπου-

Κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του στο Λαογραφικό Αρχείο της Ακαδημίας Αθηνών, ο Λουκόπουλος πραγματοποίησε έξι αποστολές για τη συλλογή λαογραφικού υλικού, σε Αιτωλοακαρνανία και Δωρίδα (1927, 1928, 1929), στο Σούλι (1933), στην Ελασσόνα και στα Χάσια (1934), με τελευταία στο Ρουμλούκι και στα Πιέρια (1935)⁹. Τα αποκείμενα στο Λαογραφικό Αρχείο και στο Ιστορικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών αδημοσίευστα χειρόγραφα του, 34 συνολικά, ξεπερνούν τις 10.500 σελίδες με ποικίλο λαογραφικό και γλωσσικό υλικό¹⁰. Ειδική μνεία πρέπει να γίνει και στη συνεισφορά του Λουκόπουλου στην Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία, την οποία υπηρέτησε αδιαλείπτως με ζήλο και αφοσίωση από τη θέση του γραμματέα της, από το 1927 μέχρι το 1941 ως στενός συνεργάτης του Στίλπωνος Κυριακίδου κυρίως στην έκδοση του περιοδικού *Λαογραφία* του οποίου ο Κυριακίδης είχε την εκδοτική ευθύνη από το 1929 έως το τέλος της δεκαετίας του 1940¹¹. Ήταν, επίσης, επίτιμο μέλος της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας των Θεσσαλών και συνεργάτης των *Θεσσαλικών Χρονικών*.

Σταθμός της ύστερης λαογραφικής διαδρομής του Λουκόπουλου ήταν η γνωριμία του, το 1922, με τη μουσικόλογο και λαογράφο Μέλω Λογοθέτη-Μερλιέ (1889-1979). Η στενή συνεργασία τους ξεκίνησε το 1930 στον Σύλλογο Δημοτικών Τραγουδιών¹² και συνεχίστηκε στο Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο, που

λου, η Ευθυμία Παπασπύρου-Καραδημητρίου, «Ο Δημήτρης Λουκόπουλος και το έργο του», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος*, τόμ. 23 (1980), σ. 573-609.

9. Βλ. Ευάγγελος Καραμανές, «Προσεγγίσεις του υλικού βίου», *ό.π.*, σ. 419.

10. Βλ. Ευθυμία Παπασπύρου-Καραδημητρίου, «Ο Δημήτρης Λουκόπουλος και το έργο του», *ό.π.*, σ. 598-601· Γεώργιος Α. Μέγας, «Δημήτριος Λουκόπουλος», *Νέα Εστία*, τόμ. 34, τεύχ. 390 (1 Σεπτεμβρίου 1943), σ. 1113.

11. Στις 5 Φεβρουαρίου 1927 ο Στίλπων Κυριακίδης, υποβάλλοντας στο διοικητικό συμβούλιο της ΕΛΕ παραίτηση από τη θέση του γραμματέα λόγω του διορισμού του στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, πρότεινε να τον διαδεχθεί ο Λουκόπουλος, ο οποίος «*ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ν. Πολίτου, ὑπῆρξε τὸν κυριώτερον στήριγμα τῆς Ἐταιρείας αὐτῆς καὶ ὑπὸ ἐπισημονικὴν καὶ πᾶσαν ἄλλην ἔποσιν*». Βλ. Γεώργιος Κούζας, *Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία, ό.π.*, σ. 77-78. Σημειωτέον ότι την περίοδο από το 1929 έως το τέλος της πολεμικής δεκαετίας του 1940 πολλές αρμοδιότητες της Εταιρείας (και η εκτύπωση του περιοδικού *Λαογραφία*) είχαν μεταφερθεί στην Θεσσαλονίκη όπου υπηρετούσε ως καθηγητής του Πανεπιστημίου ο Κυριακίδης μετά από την ίδρυσή του το 1927.

12. Ο Σύλλογος Δημοτικών Τραγουδιών ιδρύθηκε το 1930 από επιφανείς Αθηναίους με προτροπή του Γάλλου νεοελληνιστή καθηγητή Hubert Pernot (1870-1946). Η Μέλω Μερλιέ, ως άμισθη διευθύντρια του Συλλόγου, με μοναδικό συνεργάτη της τον Δημήτριο Λουκόπουλο, ανέλαβαν να φέρουν σε πέρας το έργο της φωνογράφησης εκατοντάδων δημοτικών τραγουδιών από τον τότε ελλαδικό χώρο, τη Βόρεια και την Ανατολική Θράκη, τη Μικρά Ασία και τα ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα. Αυτό το πρωτοποριακό για την εποχή του

ίδρυσε η Μερλιέ το 1933¹³. Από τότε τα ενδιαφέροντα του Αιτωλού λαογράφου μετατοπίστηκαν στην εθνογραφική και λαογραφική έρευνα του ξεριζωμένου ελληνισμού της Καππαδοκίας· έργο στο οποίο αφιέρωσε τα τελευταία χρόνια της ζωής του. Από το 1934 μέχρι και τον Ιούνιο του 1941 ο Λουκόπουλος επιδόθηκε συστηματικά στη συλλογή μαρτυριών από πρόσφυγες των ελληνικών κοινοτήτων της Καππαδοκίας και ιδιαίτερα των Φαράσων. Στα τέλη του 1937 είχε ολοκληρωμένα τα κείμενα των δύο πρώτων βιβλίων του –από τα έξι συνολικά– για τα Φάρασα και τις αποικίες των Φαράσων, που προετοιμάζε να κυκλοφορήσει πρώτα το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο εγκαινιάζοντας την εκδοτική σειρά «Καππαδοκία». Όμως, η γερμανική κατοχή και ο ξαφνικός θάνατός του ματαίωσαν αυτό το φιλόδοξο εκδοτικό εγχείρημα¹⁴.

έργο ολοκληρώθηκε το 1931 με την οικονομική συνδρομή της κυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου και την τεχνική υποστήριξη του Γαλλικού Μουσικού Οίκου Pathé. Βλ. Μέλπω Μερλιέ, *Η Μουσική Λαογραφία στην Ελλάδα: Δοκίμια*. Εκδόσεις Μουσικού Λαογραφικού Αρχείου, Αθήνα 1935, σ. 5-10.

13. Η ίδρυση από τη Μερλιέ του Μουσικού Λαογραφικού Αρχείου και του Αρχείου της Μικρασιατικής Λαογραφίας, ως τμήμα του πρώτου, αποτέλεσαν σταθμό στη μελέτη της ιστορίας και του πολιτισμού των ελληνικών κοινοτήτων της Μικράς Ασίας. Για τη συνεργασία της με τον Λουκόπουλο η Μερλιέ αναφέρει: «Από τα 1930 έως τα 1935, όταν δεν είχαμε ακόμα άλλους συνεργάτες, ζήσαμε μόνοι μας οι δύο μας, ο Λουκόπουλος κι εγώ, την ήρωϊκή εποχή του Αρχείου. Οι κοινοί μόχθοι κάμανε στενότερη τη φιλία μας... Δουλεύαμε 10 με 12 ώρες την ημέρα... Από τα 1935 έως τα 1942 ο Λουκόπουλος δεν εργάστηκε παρά για το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο, πρώτα στην προετοιμασία της περισυλλογής των τραγουδιών, ύστερα στο τμήμα της Μικρασιατικής Λαογραφίας. Δώδεκα ολόκληρα χρόνια δουλέψαμε μαζί, ξενυχτήσαμε στη δουλειά, οδοιπορήσαμε, ταξιδέψαμε. Δώδεκα χρόνια είχα τον καιρό να εκτιμήσω ακόμα περισσότερο το σπάνιο ήθος του και να συγκινηθώ με την πλούσια ελληνικότητά του». Βλ. Μέλπω Μερλιέ, «Ο Λουκόπουλος και το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο», *Ελεύθερα Γράμματα* 59 (Τετάρτη 15 Ιανουαρίου 1947), σ. 21. Το 1949 το Αρχείο Μικρασιατικής Λαογραφίας μετονομάστηκε σε Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών - Ίδρυμα Μέλπως και Οκτάβιου Μερλιέ, που αποτελεί μέχρι και σήμερα το σημαντικότερο ερευνητικό ίδρυμα για τον μικρασιατικό ελληνισμό στη χώρα μας. Βλ. Μέλπω Μερλιέ, *Το Αρχείο της Μικρασιατικής Λαογραφίας: πώς ιδρύθηκε-πώς εργάστηκε*, Αθήνα 1948· ΚΜΣ, *Ο τελευταίος Ελληνισμός της Μικράς Ασίας: Το έργο του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών 1930-1973*, Αθήνα 1974· Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης (επιμ.), *Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών: Εξηνταπέντε χρόνια επιστημονικής προσφοράς. Αποτίμηση και προοπτική*, Αθήνα 1996· Ευάγγελος Καραμανές, «Επαγγελματικοί βίοι των προσφύγων στο πλαίσιο της μελέτης του λαϊκού πολιτισμού» στο *Ιστορίες Επιβίωσης: Μικρασιάτες Πρόσφυγες και εργασία στις νέες πατρίδες. Κατάλογος έκθεσης*, (Γεν. επιμ. Μαρία Καμηλάκη, επιμ. Μαρία Βλασσοπούλου, Αντζελα Καραπάνου), Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2022, σ. 255-262.

14. Μεταπολεμικά, με βάση το ανέκδοτο υλικό του Λουκόπουλου για τα Φάρασα, το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών εξέδωσε τρεις αξιόλογες μονογραφίες: «*Η λαϊκή λατρεία*

Εικ. 3. Ο τάφος του Λουκόπουλου στο Θέρμο, όπως τον φωτογράφησε το 1968 ο γιος του Νίκος, σημειώνοντας ότι την επόμενη χρονιά έγινε πετρόχτιστος (αρχείο Άννας Σταματοπούλου-Λουκοπούλου).

Τον Ιούλιο του 1941 ο Λουκόπουλος εγκατέλειψε την Αθήνα και επέστρεψε με την οικογένειά του στο Θέρμο. Εκεί, παρά τις δύσκολες κατοχικές συνθήκες και τις φροντίδες για την επιβίωση, έγραψε το τελευταίο έργο του, «Οικογενειακή ζωή των Αιτωλών», που έμεινε ανολοκλήρωτο. Επίσης, είχε έτοιμο ένα οδοιπορικό –περιήγηση στην περιοχή του Θέρμου και της παλιάς επαρχίας Αποκούρου, με πολλές ιστορικές, αρχαιολογικές και λαογραφικές πληροφορίες– το οποίο εκδόθηκε το 1990¹⁵. Στις αρχές Μαΐου του 1943 ο Λουκόπουλος

των Φαράσων» (1949) με επιμέλεια του Δημήτρη Πετρόπουλου, «Το γλωσσικό ιδίωμα των Φαράσων» (1948) με συγγραφέα τον καθηγητή της γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Νικόλαο Ανδριώτη και τις «Παροιμίες των Φαράσων» (1951) με επιμέλεια του Δημητρίου Λουκάτου. Επίσης, δύο άλλα κείμενα του Λουκόπουλου δημοσιεύθηκαν στο Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών: «Η ξενιτιά», τόμ. 5 (1980), σ. 505-511 και «Προλεγόμενα στο βιβλίο του Βαρασού της Καππαδοκίας [1934-1935]», τόμ. 8 (1990), σ. 239-244.

15. Δημήτρης Λουκόπουλος, *Θέρμος και Απόκουρο: Ιστορία-Αρχαιολογία-Λαογραφία*, Ιστορικές Εκδόσεις Στέφανος Δ. Βασιλόπουλος, Αθήνα 1990 (επανεκδόση 2002), με εισαγωγή του Δημήτρη Σταμέλου και φωτογραφίες του Νικόλαου Λουκόπουλου.

αρρώστησε ξαφνικά και πέθανε ένα μήνα αργότερα, στις 30 Ιουνίου, σε ηλικία 69 ετών.

Η λαογραφική διαδρομή του Λουκόπουλου μπορεί να χωριστεί σε τρεις περιόδους¹⁶. Στην πρώτη, που περιλαμβάνει τα χρόνια της διδασκαλικής του υπηρεσίας στο Θέρμο, δημοσιεύθηκαν τα πρώτα αξιόλογα ιστορικά και λαογραφικά κείμενά του σε επαρχιακές εφημερίδες και στο περιοδικό *Λαογραφία*. Η δεύτερη καλύπτει μια δεκαετία (1925-1935), από την εγκατάστασή του στην Αθήνα μέχρι και την αφυπηρέτησή του από το Λαογραφικό Αρχείο της Ακαδημίας. Την περίοδο αυτή, που ήταν η πιο παραγωγική του αυτοδίδακτου λαογράφου, εξέδωσε τα περισσότερα έργα του, απέκτησε επιστημονικές γνώσεις, ειδίκευση στην κατάταξη του λαογραφικού υλικού και εμπειρία στην επιτόπια έρευνα. Η τρίτη περίοδος καταλαμβάνει τα χρόνια της αποκλειστικής συνεργασίας του με το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο της Μέλπως Μερλιέ, από τα τέλη του 1935 έως και τα μέσα του 1941. Το έργο του αυτής της περιόδου δυστυχώς δεν πρόλαβε να το ολοκληρώσει και να το δει δημοσιευμένο¹⁷.

Το 1947, τέσσερα χρόνια μετά τον θάνατό του, το περιοδικό *Ελεύθερα Γράμματα* αφιέρωσε στη μνήμη του Λουκόπουλου ένα ολόκληρο τεύχος, με εγκωμιαστικά κείμενα για την προσωπικότητά και το έργο του, που έγραψαν οι Octave και Μέλω Μερλιέ, Κωνσταντίνος Ρωμαίος, Κ. Θ. Δημαράς, Μανόλης Τριανταφυλλίδης, Δημήτριος Λουκάτος και Κώστας Καρθαίος. Ο ιστορικός Σπύρος Ασδραχάς σε μια διάλεξή του συνομίσησε το αποτύπωμα του Αιτωλού λαογράφου με τα ακόλουθα λόγια: *ο Λουκόπουλος υπήρξε μεγάλη φυσιογνωμία της Ελληνικής Λαογραφίας και της Εθνικής Ιστοριογνωσίας, που έκανε από διαφορετικούς δρόμους το αντίστοιχο του Φαΐδωνα Κουκουλέ στο «Βυζαντινών βίος και πολιτισμός»*¹⁸.

16. Βλ. Μανόλης Τριανταφυλλίδης, «Πώς είδα το Λουκόπουλο», *Ελεύθερα Γράμματα*, τεύχ. 59 (Τετάρτη 15 Ιανουαρίου 1947), σ. 24 και στα *Άπαντα Μανόλη Τριανταφυλλίδη*, τόμ. 8 Διάφορα, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 233-234.

17. Σε συνέντευξη που παραχώρησε το 1939 και στην ερώτηση *τί ανέκδοτη εργασία έχετε*; ο Λουκόπουλος απάντησε: *6-7 βιβλία για τις εκδόσεις του Μουσικού Λαογραφικού Αρχείου, που τόσο άξια διευθύνει η κυρία Μερλιέ. Τα βιβλία αυτά θα είναι μια αποκάλυψη των Φαράσων της Καπαδοκίας. Θα προφτάσω; Ποιός ξέρει*; Βλ. Κώστας Α. Παπαχρίστος, Δημήτριος Λουκόπουλος [συνέντευξη], ό.π., σ. 12. Πβλ. επίσης και σχετικές μνείες: Γεώργιος Α. Μέγας, «Δημήτριος Λουκόπουλος» [νεκρολογία], *Νέα Εστία*, τόμ. 34, τεύχ. 390 (1 Σεπτεμβρίου 1943), σ. 1114· Ευθυμία Παπασπύρου-Καραδημητρίου, «Ο Δημήτρης Λουκόπουλος και το έργο του», ό.π., σ. 602-603.

18. Σπύρος Ασδραχάς, «Συνέχεια προηγούμενου θέματος: Παραδείγματα από τα «Γεωργικά» του Λουκόπουλου. Αγροτικό τοπίο. Ανάλυση πηγών» [μαγνητοφωνημένη διάλεξη στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 26-2-1994], διαθέσιμο στο: <https://hdl.handle.net/10442/15834>.

2. Τα λαογραφικά δημοσιεύματα για το Ρουμλούκι μέχρι τα τέλη του Μεσοπολέμου

«Ρουμλούκι» ονόμασαν οι Οθωμανοί κατακτητές την μεταξύ των ποταμών Αλιάκμονα και Λουδία πεδινή περιοχή, επειδή κατοικούνταν από αυτόχθονες πληθυσμούς Ρωμιών¹⁹. Η Αγγελική Χατζημιχάλη γράφει ότι: *τὸ Ρουμλούκι ἀποτελεῖται ἀπὸ καμμιά ἐβδομηνηταρῖα περίπου χωριὰ πέραν ἀπὸ τὸ ποτάμι τὸ Λουδία, ὡς τὰ βουνὰ τῆς Βέροιας, μὲ βορεινὸ σύνορο τῆ λίμνη τῶν Γιαννιτσῶν καὶ μὲ νότιο τὰ ριζόβουνια τῶν Πιερείων. Οἱ κάτοικοί του, κατ' ἐξοχὴν γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι, διατήρησαν τοὺς θρύλους, τὶς παραδόσεις, τὶς συνήθειες, ὅπως καὶ τὴν τέχνη τοὺς ἀνεπηρέαστη ἀπὸ ξενικὲς ἐπιδράσεις*²⁰.

Χωρογραφικές και ανθρωπογεωγραφικές πληροφορίες για το «(Ου)ρουμλούκι», με αναφορές σε πενήντα περίπου χωριά και τσιφλίκια της περιοχής, περιέχονται στο έργο του Νικόλαου Θ. Σχινά (1845-1921) «*Οδοιπορικά σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, νέας οροθετικής γραμμής και Θεσσαλίας*»²¹. Αξιόλογες αναφορές για την περιοχή απαντώνται στα έργα δύο Γερμανών συγγραφέων: του Adolf Hermann Struck (1877-1911), ο οποίος περιηγήθηκε το Ρουμλούκι στο γύρισμα του 20ού αιώνα²² και του καθηγητή της Γεωγραφίας στο Πανεπι-

19. Ο τοπωνυμικός όρος «*Ρουμλούκι*» είναι εξελληνισμένη εκφορά της τουρκικής λέξης *Rumluk*: σύνθετο ουσιαστικό που σημαίνει ιδιότητα ή κατάσταση όπου επικρατεί το ρωμαίικο στοιχείο. Βλ. Γιάννης Δ. Μοσχόπουλος, *Ρουμλουκιώτικα Σημειώματα 1980-1988*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 13-14· Ο ίδιος, *Το Ρουμλούκι (Καμπανία) κατά την πρώτη και μέση οθωμανοκρατία (14^{ος} αιώνας-1830)*, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 462· Μαρία Σπυριδωνίδου-Σκαρσουλή, «*Σημειώματα από το Ρουμλούκι Ημαθίας*», *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, τόμ. 19 (1994-1995), σ. 165· Δημήτριος Α. Πανταζόπουλος, «*Τ' Αντέτια μας*»: *Ηθη και έθιμα από το Ρουμλούκι*, Αλεξάνδρεια [Ημαθίας] 2001, σ. 13· Γιώργος Μερτζανίδης, *Ρουμλούκι: όψεις του αγροτικού χώρου στο μεταίχμιο του 20ού αιώνα*, (ερευνητική-πτυχιακή εργασία), Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2018, σ. 27-35, διαθέσιμο στο: https://ikee.lib.auth.gr/record/335283/files/MERTZANIDIS_GIORGOS.pdf.

20. Αγγελική Χατζημιχάλη, «*Ρουμλούκι-Σπίτι και φορεσιά*», *Νέα Εστία*, τόμ. Γ', τεύχ. 1/25 (1 Ιανουαρίου 1928), σ. 22-23.

21. Στις αρχές της δεκαετίας του 1880 ο τότε ταγματάρχης του Μηχανικού Νικόλαος Θ. Σχινάς με εντολή του υπουργείου των Στρατιωτικών περιόδευσε μυστικά την οθωμανοκρατούμενη Μακεδονία και Ήπειρο με σκοπό τη συλλογή πληροφοριών για στρατιωτικούς σκοπούς. Βλ. Νικόλαος Θ. Σχινάς, *Οδοιπορικά σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, νέας οροθετικής γραμμής και Θεσσαλίας*, Εν Αθήναις, Τύποις «*Messenger d' Athènes*» 1886, τεύχ. Α' σ. 175-176, 197-198, τεύχ. Β', σ. 202-209. Το έργο επανακυκλοφόρησε επίτομο από τις εκδόσεις Μάτι τον Δεκέμβριο του 2017.

22. Adolf Struck, *Makedonische Fahrten: II. Die Makedonischen Niederlande*, Serajevo 1908, σ. 15-26, 44-47.

στήμιο του Μαρβούργου Leonhard Schultze-Jena (1872-1955), ο οποίος στο πλαίσιο της εθνογραφικής και λαογραφικής μελέτης του για τη Μακεδονία, επισκέφθηκε την περιοχή το καλοκαίρι του 1922²³.

Ο πρώτος Έλληνας συλλογέας αμιγώς λαογραφικού υλικού από το Ρουμλούκι είναι ο (άγνωστος μας) Αλ. Κ. Κωνσταντινίδης, ο οποίος, κατά το χρονικό διάστημα της παραμονής του στο Γιδά (1909), τηρούσε «ημερολόγιο» σημειώνοντας τις εντυπώσεις του από την περιοχή και τα έθιμα του τόπου. Η συλλογή αυτή του Κωνσταντινίδη, με τίτλο «Μακεδονική Ζωή - Σελίδες Ημερολογίου», δημοσιεύθηκε (σε συνέχειες) το 1911 στο *Μηνιαίον Παράρτημα* της εφημερίδας *Αθήναι*²⁴. Περιλαμβάνει 33 δημόδη άσματα και διάφορα εθμικά δρώμενα (Δωδεκαήμερου, Αποκριών, Λαζάρου, Πρωτομαγιάς, Κλήδονα, γάμου, γέννησης), που ο συλλογέας κατέγραψε στα χωριά Γιδάς (σημερινή Αλεξάνδρεια Ημαθίας), Καυτόχωρα, Νησέλι, Νεοχώρι και Νησί, περιγραφές της τοπικής ανδρικής και γυναικείας φορεσιάς, της πανήγυρης του Αγίου Αθανασίου Παλαιόχωρας, κ.ά.²⁵

Σύντομα περιηγητικά κείμενα με πληροφορίες για τα χωριά Νεόκαστρο, Μελίκη, Πρόδρομος, Γκριζάλη (Αγκαθιά), Νησελούδι, Μικρό Αλάμπορο (Κυδωνέα), Μέγα Αλάμπορο (Πρασινάδα), Τριγλόβο (Τριλοφιά), Σφήνιτσα, Βούλιτιστα (Λιβιάδι), Νησέλι, Παλατίτσια, Μπαράμπες-Κούτλες (Βεργίνα), Σάδινα (Καράβι) και Κουλούρα του Ρουμλουκιού δημοσιεύθηκαν το 1920-1921 στη βραχύβια και δυσεπρήτη σήμερα έκδοση «*Εθνικός Οδηγός της Μεγάλης Ελλάδος*» του Γεωργίου Ι. Φιλάρτου. Από τα κείμενα αυτά, που διανθίζονται με εικόνες του Γερμανού φωτοστιγμογράφου Κ. Κόλμαν από την περιοχή, ξεχωρίζουν η καταγραφή μιας παράδοσης για το κατσούλι (τον χαρακτηριστικό γυ-

23. Leonhard Schultze Jena, *Makedonien: Landschafts und Kulturbilder*, Jena 1927. Ειδικά για την περιοχή του Ρουμλουκιού βλ. τις αναφορές του για την αποθήκευση του καλαμποκιού στον *κουτσηρό* (σ. 107), την αρχιτεκτονική δομή του σπιτιού και των συμπληρωμάτων του στον Γιδά (σ. 107-112), τον αργαλειό (σ. 112-116) και την χλωρίδα του τόπου (σ. 119-121).

24. Η εφημερίδα *Αθήναι*, με ιδιοκτήτη-διευθυντή τον νομικό και δημοσιογράφο Γεώργιο Κ. Παπ, εξέδωσε το πρώτο φύλλο της στις 19 Οκτωβρίου 1902. Από τον Νοέμβριο του 1907 η εφημερίδα καθιέρωσε το *Μηνιαίον Παράρτημα*, ένα πολυσέλιδο περιοδικό με ποικίλη εγκυκλοπαιδική ύλη, που διανεμόταν δωρεάν στους συνδρομητές και στους τακτικούς ανώστες του ημερήσιου φύλλου.

25. *Μηνιαίον Παράρτημα* εφημερίδας *Αθήναι*, βλ. τεύχη: 5 (Μάιος 1911), σ. 3258-3263· 6 (Ιούνιος 1911), σ. 3321-3326· 7 (Ιούλιος 1911), σ. 3398-3400· 8 (Αύγουστος 1911), σ. 3468-3472· 9 (Σεπτέμβριος 1911), σ. 3532-3536· 10 (Οκτώβριος 1911), σ. 3585-3586 και 12 (Δεκέμβριος 1911), σ. 3681-3691. Το κείμενο του τελευταίου τεύχους διανθίζεται με δύο φωτογραφίες του Εμμανουήλ Παλατιανού: «Ο Σταθμός Γιδά επί της σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Μοναστηρίου», «Όμιλος χωρικών συγκεντρωμένος δια τον χορόν».

ναικείο κεφαλόδεσμο στο Ρουμλούκι) και οι εντυπώσεις από μια παράσταση Καραγκιόζη στη Μελίκη²⁶.

Την πρώτη συστηματική λαογραφική έρευνα στην περιοχή του Γιδά, εστιασμένη κυρίως στη λαϊκή τέχνη του Ρουμλουκιού, πραγματοποίησε η Αγγελική Χατζημιχάλη (1895-1965), η οποία, με εφόδιο τις ιδιαίτερες σπουδές της στη ζωγραφική και την έμφυτη κλίση της στην καλλιτεχνία, αφιέρωσε τη ζωή της στη μελέτη, ανάδειξη και προβολή της ελληνικής λαϊκής τέχνης και χειροτεχνίας²⁷. Η Χατζημιχάλη επισκέφθηκε αρκετές φορές τον Γιδά, από το 1927, πριν ακόμη αναλάβει την καλλιτεχνική επιμέλεια του περιπτερού λαϊκής τέχνης στην 2η Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης, για να μελετήσει την τοπική λαϊκή χειροτεχνία. Καρπός αυτής της μελέτης είναι το βιβλίο της «*Ελληνική λαϊκή τέχνη: Ρουμλούκι, Τρίκερι, Ικαρία*», που εκδόθηκε τον Νοέμβριο του 1931²⁸. Οι περιγραφές της για την τυπολογία του σπιτιού του Γιδά, τη γυναικεία και ανδρική φορεσιά, την υφαντική τέχνη, το κέντημα και τα γαμήλια έθιμα, εμπλουτισμένες με δεκάδες φωτογραφιών και επεξηγηματικών σχεδίων της που καταλαμβάνουν τη μεγαλύτερη έκταση του βιβλίου, αποτελούν μέχρι και σήμερα βασική βιβλιογραφική αναφορά για τη λαϊκή τέχνη του Ρουμλουκιού.

Το ερευνητικό ενδιαφέρον του για το Ρουμλούκι ο Λουκόπουλος το οφείλει στη Χατζημιχάλη. Η γνωριμία τους ανάγεται στα τέλη του 1925, προέρχονταν και οι δύο από τον εξω-πανεπιστημιακό χώρο, είχαν κοινούς εμπειρικούς προσανατολισμούς και ήταν αφοσιωμένοι στη λαογραφία της ερευνητικής πράξης. Το 1927 –όταν η Χατζημιχάλη επισκέφθηκε τον Γιδά– φιλοτέχνησε με τη γρα-

26. Βλ. *Εθνικός Οδηγός της Μεγάλης Ελλάδος*, τεύχ. 3 (1920-1921), σ. 69-86, 93-95. Τα κείμενα είναι ανυπόγραφα, εικάζουμε όμως ότι γράφτηκαν πιθανότατα από τον αρχισυντάκτη του «Οδηγού», Δημήτριο Π. Βασιλειάδη.

27. Για τη ζωή και το έργο της λαογράφου, βλ. τον συλλογικό τόμο, Πρακτικά ημερίδας *Αγγελική Χατζημιχάλη*, που εξέδωσε το Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων το 2020 με επιμέλεια της Φραγκίσκης Αμπατζοπούλου. Επίσης: Δημήτρης Λαζογιώργος-Ελληνικός, *Αγγελική Χατζημιχάλη: Η Ελληνίδα που φώτισε το Γένος*, έκδοση Πολιτιστικού Οργανισμού Δήμου Αθηναίων, Αθήνα 1990· Έρση-Αλεξία Χατζημιχάλη, *Περίπατος με την Αγγελική*, Εκδόσεις Κάκτος, Αθήνα 1999.

28. Αγγελική Χατζημιχάλη, *Ελληνική λαϊκή τέχνη: Ρουμλούκι (Μακεδονία), Τρίκερι (Θεσσαλία), Ικαρία (Αιγαίον)*, εκδόσεις Πυρσός Α.Ε., Αθήναι 1931. Τα σχετικά με το Ρουμλούκι κεφάλαια του βιβλίου της είναι: «Ρουμλούκι: Η γη - οι κάτοικοι - το σπίτι» (σ. 23-34), «Η γυναικεία φορεσιά» (σ. 35-78), «Η αντρική φορεσιά» (σ. 79-82), «Υφαντική» (σ. 83-92), «Το κέντημα» (σ. 93-102), «Ο γάμος» (σ. 103-127), «Συνήθειες: Τα Ρουγκάτσια, Βασκανίες» (σ. 128-129). Την έκδοση του βιβλίου είχε προαναγγείλει ήδη από τον Ιανουάριο του 1928 η συγγραφέας από τις στήλες της *Νέας Εστίας* (βλ. Αγγελική Χατζημιχάλη, «Ρουμλούκι - Σπίτι και φορεσιά», *ό.π.*, σ. 23).

φίδα της όλες τις διασαφητικές εικόνες και τα σχέδια του βιβλίου του «*Πώς υφαίνονται και ντύνονται οι Αιτωλοί*». Ο Λουκόπουλος ήταν ενήμερος από τότε για την έρευνά της πάνω στη χειροτεχνία του Ρουμλουκιού και, πιθανότατα, παρακινήθηκε από τη Χατζημιχάλη για να πραγματοποιήσει λαογραφική αποστολή σε αυτή την περιοχή²⁹.

3. Το Ρουμλούκι κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου

Στα τέλη της περιόδου του Μεσοπολέμου η ανθρωπογεωγραφία του Ρουμλουκιού ήταν ριζικά διαφοροποιημένη σε σχέση με την περίοδο των αρχών του 20ού αιώνα, όταν η περιοχή βρισκόταν ακόμη υπό Οθωμανική κατοχή. Από τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13 μέχρι την ολοκλήρωση της ανταλλαγής των ελληνοτουρκικών πληθυσμών το 1924, αλλεπάλληλα μεταναστευτικά ρεύματα επέφεραν σημαντικές πληθυσμιακές ανακατατάξεις στη Μακεδονία, μεταβάλλοντας άρδην την εθνολογική σύνθεση των κατοίκων της³⁰. Την περίοδο αυτή, και ιδιαίτερα μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, ο πληθυσμός του Ρουμλουκιού υπερδιπλασιάστηκε³¹. Στην τριετία 1925-1927, υπό την αιγίδα της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων εγκαταστάθηκαν σε 40 χωριά του Ρουμλουκιού 1.869 προσφυγικές οικογένειες που αριθμούσαν 7.357 άτομα³². Ορισμένα μάλιστα από τα χωριά αυτά, όπως το Πλάτω και ο Νέος Πρόδρομος, ήταν νεοπαγή με αμιγώς προσφυγικό πληθυσμό.

Οι επιτάξεις αστικών και αγροτικών ακινήτων, οι απαλλοτριώσεις τσιφλικιών και οι διανομές γαιών, που συντελέστηκαν στα μέσα προς τα τέλη της

29. Πολλές πληροφορίες για το πνευματικό περιβάλλον και τις συνεργασίες της περιόδου αντλούμε από τους προλόγους του Στίλπ. Κυριακίδου στα βιβλία του Λουκόπουλου «*Αιτωλικαί οικήσεις σκεύη και τροφαί*» (1925) και «*Πώς υφαίνονται και πως ντύνονται οι Αιτωλοί*» (1927) και τις αναφορές του στις εργασίες της Χατζημιχάλη. Αναλυτικότερα βλ. Ευάγγελος Καραμανές, «Προσεγγίσεις του υλικού βίου», *ό.π.*, σ. 423-424.

30. Βλ. Αλέξανδρος Α. Πάλλης, *Στατιστική μελέτη περί των φυλετικών μεταναστεύσεων Μακεδονίας και Θράκης κατά την περίοδο 1912-1924*, Αθήνα 1925, σ. 5-8 και στην αγγλική γλώσσα: A.A. Pallis, «Racial migrations in the Balkans during the years 1912-1924», *The Geographical Journal*, Vol. 66, No. 4 (Oct. 1925), σ. 315-316.

31. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία των απογραφών πληθυσμού της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, τα χωριά του Ρουμλουκιού το 1913 αριθμούσαν 13.000 περίπου κατοίκους, το 1920 γύρω στους 14.500 κατοίκους, το 1928 –στην πρώτη απογραφή πληθυσμού του ελληνικού κράτους μετά την Μικρασιατική Καταστροφή– υπερέβαιναν τους 22.400 κατοίκους και το 1940 τους 36.300 κατοίκους.

32. Βλ. ΕΑΠ-Γενική Διεύθυνσις Εποικισμού Μακεδονίας, *Κατάλογος των Προσφυγικών Συνοικισμών Μακεδονίας με τας νέας ονομασίας*, Θεσσαλονίκη 1928.

δεκαετίας του 1920 με σκοπό την γεωργική αποκατάσταση και των νεοαφιχθέντων επήλυδων, δημιούργησαν ανταγωνιστικές σχέσεις και υπέθαλψαν την εχθρότητα μεταξύ γηγενών και προσφύγων³³. Η άφιξη του Λουκόπουλου στο Ρουμλούκι συνέπεσε με τη διανομή σε 45 χωριά 187.000 περίπου στρεμμάτων γεωργικής γης³⁴, που αποκαλύφθηκε μετά από την ολοκλήρωση των έργων αποξήρανσης της λίμνης των Γιαννιτσών και των ελών του Λουδία³⁵. Στο πολιτισμικό χάσμα που αποξένωνε τους γηγενείς από τους πρόσφυγες ήρθε να προστεθεί και ο ανταγωνισμός για τη διεκδίκηση των διανεμομένων γαιών, που πυροδότησε αντιδικίες αναμεταξύ τους, οι οποίες, στην περίπτωση του χωριού Νέος Πρόδρομος Ημαθίας, είχαν αιματηρή κατάληξη³⁶. Οι ντόπιοι θεωρούσαν τους πρόσφυγες ως υπαίτιους για την «υφαρπαγή της γης τους», που καλλιερ-

33. Για τις σχέσεις γηγενών-προσφύγων κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, βλ. Dimitri Pentzopoulos, *The Balkan Exchange of Minorities and its impact upon Greece*, Paris 1962, σ. 209-212· Elisabeth Kontogiorgi, *Population Exchange in Greek Macedonia: The Rural Settlement of Refugees 1922-1930*, New York 2006, σ. 165-185· Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, *Μετά το 1922: Η παράταση του διχασμού*, Αθήνα 2017, σ. 150-151, 171-181· Ιάκωβος Μιχαηλίδης, «Προβλήματα ενσωμάτωσης Προσφύγων στον αγροτικό μακεδονικό χώρο: Πρόσφυγες και Γηγενείς», στο *Όψεις του Μικρασιατικού ζητήματος: ιστορική θεώρηση και προεκτάσεις* (πρακτικά επιστημονικού συμποσίου, 16-17 Οκτωβρίου 1992), Θεσσαλονίκη 1994, σ. 127-132.

34. Δηλώσεις του υπουργού-Γενικού Διοικητή Μακεδονίας, Περικλή Ράλλη, στην εφημερίδα *Ελεύθερος [Μακεδονικός] Τύπος*, Κυριακή 25 Νοεμβρίου 1934, σ. 5. Στα τέλη Ιουλίου του 1935, όταν ο Λουκόπουλος βρισκόταν στο Ρουμλούκι, η Επιτροπή Απαλλοτριώσεων Βεροίας εκδίκασε άνω των 5.000 αιτήσεων γηγενών και προσφύγων για χορήγηση γεωργικού ή επαγγελματικού κλήρου από τις νεοαποκαλυφθείσες γαίες, βλ. εφημερίδα *Αστήρ Βεροίας*, Πέμπτη 25 Ιουλίου 1935, σ. 3 και Πέμπτη 1 Αυγούστου 1935, σ. 1.

35. Τα έργα αυτά εκτελέστηκαν στο διάστημα των ετών 1928-1933 από την ανώνυμη εταιρία The Foundation Company της Νέας Υόρκης μετά από ανάθεση του ελληνικού κράτους. Βλ. Νικόλαος Χ. Σέττας, *Τα μεγάλα παραγωγικά έργα της Μακεδονίας: τεχνικο-οικονομική μελέτη*, Αθήνα 1961, σ. 45-55· Κωνσταντίνος Α. Κωνσταντινίδης, *Τα εγγειοβελτιωτικά έργα στην πεδιάδα Θεσσαλονίκης*, Έκδοση Γεωτεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 61-91· Βασίλειος Πλατής, «Η εκτέλεση μεγάλης έκτασης παραγωγικών έργων στη Μακεδονία την περίοδο του Μεσοπολέμου και η αποξήρανση της λίμνης των Γιαννιτσών», *Φίλιππος* [τριμηνιαία έκδοση της Ιστορικής & Λαογραφικής Εταιρείας Γιαννιτσών], τεύχ. 86 (Ιανουάριος-Φεβρουάριος-Μάρτιος 2015), σ. 19-22.

36. Αντιδικίες μεταξύ γηγενών και προσφύγων σημειώνονταν σποραδικά στο Ρουμλούκι ήδη από το 1925, με αποκορύφωμα τον φόνο (στις 25 Μαρτίου 1929) του ντόπιου προέδρου του Συνεταιρισμού Αποκαταστάσεως Ακτιμώνων Καλλιεργητών (ΣΑΑΚ) Παλαιού Προδρόμου και τον τραυματισμό άλλων τεσσάρων από έναν Κιρκάσιο πρόσφυγα του Νέου Προδρόμου για κτηματικές διαφορές, βλ. εφημερίδες *Μακεδονία*, Τετάρτη 27 Μαρτίου 1929, σ. 1 και *Μακεδονικά Νέα*, Τετάρτη 27 Μαρτίου 1929, σ. 1.

γούσαν επί αιώνες οθωμανικής σκλαβιάς. Τα φαινόμενα αυτά δεν διέφυγαν της προσοχής του έμπειρου λαογράφου· στο χειρόγραφο του, όπως θα αναφερθεί παρακάτω, ο Λουκόπουλος αφιέρωσε αρκετές σελίδες για να περιγράψει το πολιτισμικό χάσμα και τις συγκρουσιακές σχέσεις μεταξύ γηγενών και προσφύγων.

Η οικονομία του Ρουμλουκιού στηριζόταν σχεδόν αποκλειστικά στον πρωτογενή τομέα. Η καλλιέργεια των δημητριακών δέσποζε στο μεγαλύτερο τμήμα της γεωργικής έκτασης της περιοχής. Το 1935 η παραγωγή του σίτου στην Ελλάδα έφτανε τους 740.000 τόνους και κάλυπτε το 71,1% της εγχώριας κατανάλωσης. Η μέση στρεμματική απόδοση της καλλιέργειας ήταν 87 οκάδες και η μέση τιμή πώλησης του σίτου 6,74 δραχμές η οκά³⁷. Στα εύφορα πεδινά χωράφια του Ρουμλουκιού οι στρεμματικές αποδόσεις ήταν υψηλότερες του μέσου εθνικού όρου, όπως και η τιμή του προϊόντος. Για παράδειγμα, ο σίτος της πρώιμης ιταλικής ποικιλίας Mentana πωλούνταν το 1935 από τους παραγωγούς χωριών της περιοχής Γιαννιτσών προς 7-7,20 δραχμές η οκά³⁸.

Η παρουσία του Λουκόπουλου στο Ρουμλούκι, τον Ιούλιο και Αύγουστο του 1935, συνέπεσε με τις εργασίες του θερισμού και του αλωνισμού. Αυτή η χρονική σύμπτωση, που ως ένα βαθμό δυσχέρανε το έργο του λαογράφου στο πεδίο καθότι οι σιτοπαραγωγοί της περιοχής ήταν απασχολημένοι με τη συγκομιδή της σοδειάς, έδωσε στον Λουκόπουλο την ευκαιρία της αυτοπρόσωπης παρατήρησης και άμεσης καταγραφής όλων των θερινών γεωργικών εργασιών (θερισμός, αλωνισμός, λίχνισμα, δρεμόνισμα, αποθήκευση και άλεση σοδειάς, περιγραφές γεωργικών εργαλείων και μεταφορικών μέσων), οι οποίες καλύπτουν σχεδόν τα 2/5 της ύλης του χειρογράφου του.

4. Πληροφορίες για την αποστολή του Λουκόπουλου στο Ρουμλούκι και τα Πέτρια

Το 1935 ήταν το τελευταίο έτος υπηρεσίας του Λουκόπουλου στο Λαογραφικό Αρχείο της Ακαδημίας, από το οποίο αφυπηρέτησε την 1η Νοεμβρίου και συνταξιοδοτήθηκε ως δημοδιδάσκαλος. Παράλληλα, τα απογεύματα εργαζό-

37. Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, *Απολογισμός του έτους 1936*, Αθήνα 1937, σ. 8-10. Για την αγροτική οικονομία εκείνης της περιόδου, βλ. Σωκράτης Δ. Πετμεζάς, *Προλεγόμενα στην ιστορία της ελληνικής αγροτικής οικονομίας του Μεσοπολέμου*, Αθήνα 2012· Κώστας Κωστής, *Αγροτική Οικονομία και Γεωργική Τράπεζα*, Αθήνα 1987.

38. Η πληροφορία αντλείται από το βιβλίο πρακτικών του διοικητικού συμβουλίου της «Περιφερειακής Τραπεζής Χωρικών Γιαννιτσών» (Μάρτιος 1933-Σεπτέμβριος 1935).

ταν για το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο της Μερλιέ, συλλέγοντας μαρτυρίες Φαρασιωτών προσφύγων που διέμεναν σε συνοικισμούς της Αθήνας και του Πειραιά. Από την άνοιξη του 1935 ο Λουκόπουλος σχεδίαζε την αποστολή του αυτή στην Κεντρική Μακεδονία με διπλό σκοπό: πρώτα να συλλέξει για το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο της Μερλιέ μαρτυρίες προσφύγων από τα πέντε χωριά-αποικίες των Φαράσων³⁹, που ήταν εγκατεστημένοι στο Πλατύ⁴⁰ και στη συνέχεια να κάνει περιοδεία σε χωριά του Ρουμλουκιού και των Πιερίων για τη συλλογή υλικού για το Λαογραφικό Αρχείο. Τον Ιούνιο του 1935 η Σύγκλητος της Ακαδημίας Αθηνών ενέκρινε την απόφαση της Εφορευτικής Επιτροπής του Λαογραφικού Αρχείου για την αποστολή του Λουκόπουλου στο Ρουμλούκι και τα Πιέρια⁴¹. Η πιο πρόσφορη περίοδος για την πραγματοποίηση της αποστολής του ήταν το διάστημα από τα μέσα Ιουλίου μέχρι τα μέσα Αυγούστου, όταν τα τμήματα της Ακαδημίας παρέμεναν κλειστά για τις θερινές διακοπές⁴².

39. Ως «αποικίες των Φαράσων» χαρακτηρίστηκαν από τη Μέλπω Μερλιέ τα ελληνόφωνα χωριά Αφσάρι (Afşarköy), Κάρσαντι (Karsanti), Κίσκα (Kiske), Τσουκούρ-γιουρτ (Çukuryurt) και Σατί (San), τα οποία υπάγονταν διοικητικά στο σαντζάκι Κοζαν του βιλαετιού των Αδώνων. Βλ. Μέλπω Λογοθέτη-Μερλιέ, «Οι ελληνικές κοινότητες στη σύγχρονη Καππαδοκία», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 1 (1977), σ. 65-68 και, επίσης, Αναστάσιος Μ. Λεβίδης, «Η Μητρόπολις Καισαρείας Καππαδοκίας», *Ημερολόγιον των Εθνικών Φιλανθρωπικών Καταστημάτων του έτους 1905*, Κωνσταντινούπολη 1904, σ. 148-150. Μετά την ανταλλαγή των ελληνοτουρκικών πληθυσμών, οι χριστιανοί κάτοικοι αυτών των πέντε χωριών, που δεν ξεπερνούσαν τις 300 οικογένειες συνολικά, εγκαταστάθηκαν σε προσφυγικούς οικισμούς της Μακεδονίας: οι περισσότεροι εξ' αυτών στο Πλατύ.

40. Ο προσφυγικός συνοικισμός Πλατύ ιδρύθηκε το 1925 από Μικρασιάτες πρόσφυγες, προερχόμενους κυρίως από τα Φάρασα της Καππαδοκίας, τα πέντε χωριά-αποικίες των Φαράσων και τα Αδανα. Ο συνοικισμός Πλατύ από το 1918 υπάγονταν διοικητικά στην κοινότητα Γιδά της επαρχίας Θεσσαλονίκης μέχρι και τον Απρίλιο του 1932 οπότε αποσπάστηκε από αυτή και αποτέλεσε αυτοτελή κοινότητα. Το 1946 το Πλατύ αποσπάστηκε από τον νομό Θεσσαλονίκης και υπάχθηκε στον νομό Ημαθίας.

41. Στο βιβλίο πρακτικών της Σύγκλητου της Ακαδημίας Αθηνών (συνεδρία 216 της 7ης Ιουνίου 1935) το απόσπασμα της υπ' αριθ. 7331 απόφασης αναφέρει: *Ἡ Σύγκλητος ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τὴ διαβιβασθεῖσα ἀπόφαση τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου (Α.Π. 7218) ἀποφασίζει: [...] 4. Ὅπως ἀποσταλῆ ἐπὶ δίμηνον πρὸς συλλογὴν λαογραφικοῦ ὕλικου ὁ ἔκτακτος παρὰ τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ ὑπηρετῶν ὑπάλληλος Δημήτριος Λουκόπουλος ὀρίζομένης τῆς δαπάνης καὶ ἀπαγορευομένης ἀπολύτως πάσης ὑπερβάσεως αὐτῆς.*

42. Πληροφορία του Λουκόπουλου στην από 7 Ιουλίου 1935 επιστολή του προς τον Στίλπωνα Κυριακίδη. Βλ. «Συλλογή Στίλπωνος Κυριακίδη, φάκ. 576, Επιστολές Δημητρίου Λουκόπουλου», που απόκειται στη Βιβλιοθήκη του Τομέα Λαογραφίας & Κοινωνικής Ανθρωπολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ.

Εικ. 4. Ο Δημήτριος Λουκόπουλος στα μέσα της δεκαετίας του 1920 (αρχείο Άννας Σταματοπούλου-Λουκόπουλου).

Πληροφορίες για το χρονικό διάστημα της παραμονής του Λουκόπουλου στο Ρουμλούκι εκμαιεύουμε από την ανέκδοτη αλληλογραφία του με τη Μέλω Μερλιέ⁴³. Το καλοκαίρι του 1935 η «κυρία διευθύντρια» –έτσι αποκαλούσε συχνά τη Μερλιέ ο Λουκόπουλος– βρισκόταν στο Παρίσι και ζήτησε από τον στενό συνεργάτη της να την ενημερώνει ανελλιπώς κάθε εβδομάδα, με γράμματα του από το Πλατύ, για την πρόοδο της εργασίας του με τους εκεί εγκατεστημένους πρόσφυγες. Από τις επιστολές αυτές του Λουκόπουλου μαθαίνουμε ότι έφτασε σιδηροδρομικώς στο Πλατύ στις 15 Ιουλίου, όπου και διέμεινε 11 περίπου ημέρες στο ξενοδοχείο του σταθμού, ώσπου να ολοκληρώσει τη συλλογή υλικού από πρόσφυγες του συνοικισμού. Στη συνέχεια, αφιέρωσε άλλες τόσες ημέρες (από 27 Ιουλίου μέχρι 6-7 Αυγούστου) περιοδεύοντας σε χωριά του Ρουμλουκιού και των Πιερίων.

43. Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αρχείο Μερλιέ, φάκ. αλληλογραφίας Λουκόπουλου-Μερλιέ (1923-1940), βλ. τις επιστολές του με ημερομηνίες 25 Ιουνίου, 6 Ιουλίου, 13 Ιουλίου, 21 Ιουλίου, 29 Ιουλίου και 14 Αυγούστου 1935. Να σημειωθεί ότι οι επιστολές αυτές του Λουκόπουλου εμπεριέχουν ενδιαφέρουσες και αποκαλυπτικές πληροφορίες για τις συνθήκες εργασίας και τα προβλήματα που αντιμετώπισε ο λαογράφος στο πεδίο.

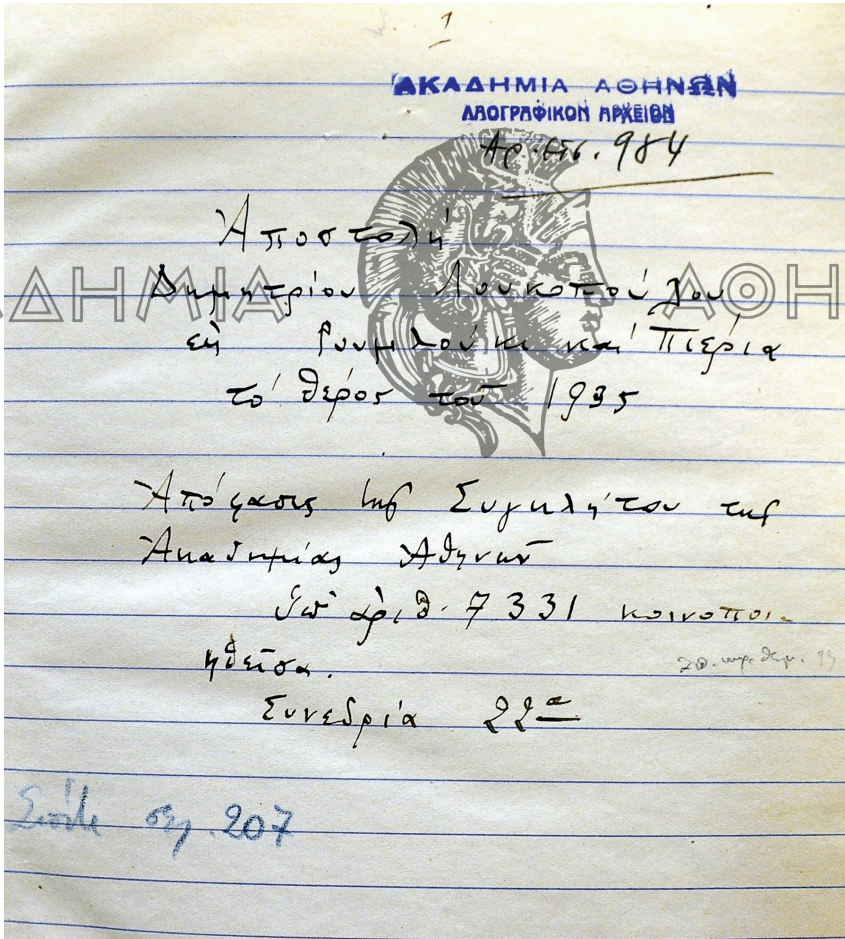
Εικ. 5. Η περιόδεία του Δημ. Λουκόπουλου στο Ρουμλούκι και στα Ηιέρια (Ιούλιος-Αύγουστος 1935).

Επισκέφθηκε 20 τουλάχιστον χωριά της περιοχής (Εικ. 5), αποκομίζοντας πλούσιο λαογραφικό υλικό κυρίως από τα χωριά Γιδάς, Αγκαθιά, Λιανοβέρι, Νησέλι, Νιόκαστρο, Μελίκη, Παλιοχώρι και το Μετόχι της Ιεράς Μονής Γρηγορίου του Αγίου Όρους στη Βούλτιστα. Στο χειρόγραφο του σημειώνει ότι έμεινε πολλές μέρες στην Αγκαθιά (φιλοξενούμενος στο σπίτι του νεαρού γραμματέα της κοινότητας Δημήτρη Μουσινέκα) και κάμποσες μέρες στο Μετόχι της Ιεράς Μονής Γρηγορίου. Καμιά άλλη πληροφορία δεν παρέχει, ούτε για τις διαδρομές που ακολούθησε ούτε για τα μέσα που χρησιμοποίησε στις μετακινήσεις του. Γνωρίζουμε όμως ότι ήταν δεινός πεζοπόρος⁴⁴ και υποθέτουμε ότι θα διένυσε πολλά χιλιόμετρα περπατώντας τον κάμπο του Ρουμλουκιού, παρά τις υψηλές θερμοκρασίες της εποχής.

44. Ο γιος του Νικόλαος γράφει χαρακτηριστικά: *Ήταν ως τὰ τελευταῖα του δεινός πεζοπόρος καὶ δεκαεξάωρη πορεία, σὲ μιὰ μέρα μέσα, δὲν τὴ θεωροῦσε καὶ κανέναν σπουδαῖον ἄθλο.* Βλ. Ν.Δ.Λ., «Βιογραφικὸ Σημείωμα», *Ελεύθερα Γράμματα*, ὁ.π., σ. 19. Την πεζοπορική δεινότητα του Λουκόπουλου εκθειάζαν και ἄλλοι που τον γνώρισαν ἀπὸ πολὺ κοντά.

5. Περιγραφή του χειρογράφου και των περιεχομένων του

Η λαογραφική συλλογή του Λουκόπουλου από την αποστολή του στο Ρουμλούκι και τα Πιέρια είναι καταγεγραμμένη σε τρία πανομοιότυπα τετράδια σχολικού τύπου (200 φύλλων το καθένα με 20 γραμμές ανά σελίδα), διαστάσεων 17 x 24 εκ. Το χειρόγραφο του καλύπτει 1025 σελίδες των τριών τετραδίων, που αριθμήθηκαν από τον ίδιο. Στην 1η σελίδα του πρώτου τετραδίου αναγράφεται ιδιοχείρως ο τίτλος της συλλογής: *Αποστολή Δημητρίου Λουκόπουλου εις Ρουμλούκι και Πιέρια το θέρος του 1935 με τη σημείωση: Απόφασις της Συγκλήτου της Ακαδημίας Αθηνών υπ' αριθ. 7331 κοινοποιηθείσα. Συνεδρία 22α.*

Εικ. 6. Η πρώτη σελίδα του χειρογράφου (Κλ χφ. 984).

Η συλλογή κατατέθηκε στις 10 Φεβρουαρίου 1936 στο Αρχείο Χειρογράφων του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών, με αριθμό εισαγωγής 984, όπου και φυλάσσεται σε σταχωμένο τόμο⁴⁵. Μαζί με το χειρόγραφο ο Λουκόπουλος παρέδωσε στο Λαογραφικό Αρχείο και 16 φωτογραφίες του από το Ρουμλούκι, οι περισσότερες από τις οποίες δημοσιεύονται πρώτη φορά εδώ. Να σημειωθεί ότι στο Αρχείο Χειρογράφων του ΚΕΕΛ απόκεινται και άλλα χειρόγραφα με λαογραφικό υλικό από το Ρουμλούκι, τα οποία αναφέρονται αναλυτικά στο Παράρτημα II.

Η θεματολογία της λαογραφικής συλλογής του είναι ευρύτατη. Περιλαμβάνει εκτενείς περιγραφές των γεωργικών εργασιών του θέρους· του ποιμενικού, κυνηγετικού και αλιευτικού βίου των κατοίκων· της κατοικίας και των συμπληρωμάτων της (αποθήκη, στάβλος, αχυρώνας, φούρνος)· πληροφορίες για τη

45. Το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών ιδρύθηκε το 1918 από τον Νικόλαο Γ. Πολίτη ως «Λαογραφικόν Αρχείον», με αντικείμενο τη Λαογραφία δηλαδή «τὴν περισυλλογὴν πάσης τῆς λαογραφικῆς ὕλης καὶ τὴν δημοσίευσιν αὐτῆς». Εντάχθηκε στην Ακαδημία Αθηνών από την ίδρυσή της, το 1926. Το 1966 μετονομάστηκε, λαμβάνοντας τη σημερινή του ονομασία, ενώ εγκρίθηκε από την Ακαδημία Αθηνών και κανονισμός λειτουργίας. Το 1990 με τον νόμο Περί Έρευνας (Ν. 1894/1990) οι Συντάκτες, δηλαδή το επιστημονικό προσωπικό του Κέντρου εντάσσεται σε βαθμίδες Ερευνητῶν μετά από κρίση. Από το 1996 και εξής με τη βοήθεια κυρίως ευρωπαϊκῶν Προγραμμάτων εκσυγχρονίζει τον τρόπο λειτουργίας του, ψηφιοποιεῖ το πλούσιο αρχεῖακό υλικό του και δημιουργεῖ σημαντικὰ ψηφιακὰ αποθετήρια. Το 2016 σύμφωνα με τὴν τροποποίηση του ν. 4310/2014 ἀπὸ τον ν. 4386/2016 (αρ. 12), τὸ Κέντρο Λαογραφίας, ὡπως ὅλα τὰ Ερευνητικὰ Κέντρα τῆς Ακαδημίας Αθηνών, εντάσσεται στο πεδίο εφαρμογῆς του ν. 4310/2014 στο πλαίσιο τῆς προσπάθειας γιὰ συγκρότηση ενιαίου χώρου γιὰ τὴν ἔρευνα καὶ τὴν ἀνώτατη ἐκπαίδευση. Σήμερα τὸ ΚΕΕΛ ἀποτελεῖ κέντρο τεκμηρίωσης τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐθνικῆς ἐμβέλειας, με πλουσιότατο Αρχεῖο ἀνέκδοτου υλικοῦ (χειρόγραφα, φωτογραφίες, κινηματογραφικὲς ταινίες, μουσικὲς καταγραφές, λαογραφικὰ ἀντικείμενα) γιὰ ὅλες τὶς πτυχές τοῦ παραδοσιακοῦ βίου καὶ ἐιδικὴ Βιβλιοθήκη. Σημειωτέον ὅτι «τροφοδοτεῖ» ἀπὸ τὴν ἰδρυσή του με διδάσκοντες τὶς Πανεπιστημιακὲς Σχολές στις οποίες διδάσκεται ἡ Λαογραφία ὡς ἡ μόνη δημόσια ἐρευνητικὴ καὶ ἀρχεῖακὴ δομὴ ἐθνικῆς ἐμβέλειας με ἀντικείμενο τὸν λαϊκὸ πολιτισμὸ. Με ἀφορμὴ τὴν ἐπέτειο τῶν 100 χρόνων λειτουργίας του (2018) πραγματοποιήθηκε ἐιδικὸ συνέδριο ὅπου συζητήθηκαν μετὰξὺ ἄλλων θέματα τῶν ἐπιτοπιῶν ἐρευνῶν καὶ τῆς ἀρχεῖακῆς ταξινόμησης τοῦ λαογραφικοῦ καὶ ἐθνογραφικοῦ υλικοῦ. Ἐκδόθηκαν τὰ Πρακτικὰ στη γαλλικὴ καὶ ἀγγλικὴ γλώσσα (2019) ὡπως καὶ στην ἐλληνικὴ (Ἐπετηρίδα ΚΕΕΛ, τόμ. 35-36). Γιὰ πρόσφατη εὐσύνοπτη παρουσίασή του, βλ. Εὐάγγελος Καραμανὲς, «Τὸ Κέντρον Ερεύνης τῆς Ελληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ακαδημίας Αθηνών στο πλαίσιο τῶν ευρωπαϊκῶν λαογραφικῶν καὶ ἐθνολογικῶν ἀρχείων», *Ἐπετηρίς τοῦ Κέντρου Ερεύνης τῆς Ελληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ακαδημίας Αθηνών*, τόμ. 35-36 (2014-2019), Ἀθήνα 2021, σ. 9-44 καὶ Αἰκ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, «Τὰ ἐκατὸ πρῶτα χρόνια (1918-2018) εἶναι δύσκολα» στον ἴδιο τόμο σ. 331-360. Βλ. ἐπίσης, τὴν ἱστοσελίδα τοῦ Κέντρου www.kentrolaografias.gr.

γλωρίδα και πανίδα της περιοχής, τα οικόσιτα ζώα και την ύδρευση· περιγραφές της τοπικής γυναικείας και ανδρικής φορεσιάς, της υπόδησης, της οικοσκευής, των τροφών και της μαγειρικής· αξιοπρόσεκτες παρατηρήσεις για τις σχέσεις γηγενών-προσφύγων, τη συμπεριφορά των ντόπιων προς τους ξένους και τη φιλοξενία· αναφορές για τη λαϊκή λατρεία, την αστρολογία και τη μετεωρολογία· πλούσια συλλογή παραμυθιών, παραδόσεων, δοξασιών και τραγουδιών, μαζί με αινίγματα, γλωσσοδέτες, ευχές, κατάρες, παροιμίες, ευτράπελα και γλωσσικές ιδιαιτερότητες της περιοχής⁴⁶· περιγραφές εορταστικών και θρησκευτικών δρώμενων, των εθίμων του κύκλου της ζωής (γέννηση, γάμος, θάνατος), παιδικών παιχνιδιών, κ.ά.

Το σύνολο του περιεχομένου της συλλογής, με τη σειρά που είναι καταγεγραμμένο από τον Λουκόπουλο στα τρία χειρόγραφα τετράδια, δίδεται αναλυτικά στο Παράρτημα Ι. Από το περιεχόμενο αυτό σταχυολογήσαμε εκτενή αποσπάσματα τα οποία και παραθέτουμε αμέσως παρακάτω, θεματικά και κατά οικισμό χωριστά. Στο τέλος κάθε αποσπάσματος σημειώνεται μέσα σε παρένθεση ο αριθμός σελίδας/ων του χειρογράφου.

5.1 Γενικές πληροφορίες και περιγραφές οικισμών

Αγκαθιά: *Τò χωρίο τούτο ὀνομάζονταν πρὶν Γκριζιά⁴⁷ καὶ δὲν εἶναι στὸ ρίζωμα τοῦ βουνοῦ ὅπου τὼρὰ εἶναι φρεσκοχτισμένο, ἀλλὰ πρὸ κάτω κατακαμψῆς στὴν ἄκρη τοῦ Ἀλιάκμονα. Ἐκεῖ ὅμως ὑπόφεραν πολλοὶ ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν ἐλονοσία καὶ ἀπὸ τὶς πλημμύρες. Τὸ κράτος τοὺς ἔκαμε τὸν καινούργιον τούτο συνοικισμό. Εἶναι χάρμα ματιῶν μὲ τὰ ὀλοκαίνουργια σπίτια του. Ὡστόσο οἱ κάτοικοι δὲ μὲνουν εὐχαριστημένοι, γιατί δὲν ἔχουν νερὸ μπόλικο καὶ ἔχουν κοντὰ τοὺς καὶ πρόσφυγες, μὲ τοὺς ὁποίους συγκροῦνται πολλὲς φορές (σ. 17-18).*

Βούλτσιστα⁴⁸: *εἶναι στὸ πλάϊ τοῦ βουνοῦ (Πιέρια). Ἡ περιφέρειά του ἀνήκε στὴ Μονὴ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἀλλὰ ἀπηλλοτριώθη καὶ διεμοιράσθη στὸς χωρικοὺς. Ὡστόσο τὸ Μοναστήρι κράτησε τὴ μερίδα τοῦ λέοντος καὶ ἔχει*

46. Για το γλωσσικό ιδίωμα του Ρουμλουκιού βλ. Δημήτρης Θ. Δελιόπουλος, *Το Ρουμλουκιώτικο ιδίωμα*, εκδ. Κορηλία Ι. Σφακιανάκη, Θεσσαλονίκη 2008. Το βιβλίο, που περιλαμβάνει 3.000 λήμματα με διαφωτιστικές επεξηγήσεις, διαλεκτικά κείμενα και εκφράσεις, συνοδεύει ψηφιακός δίσκος με μουσική, τραγούδια και αφηγήσεις από την περιοχή.

47. Ο οικισμός Γκριτζάλη μετονομάστηκε το 1926 σε Αγκαθιά (βλ. ΦΕΚ, τεύχ. Α, α.φ. 401, 12-11-1926, σ. 3196). Το 1946 η κοινότητα Αγκαθιάς αποσπάστηκε από τον νομό Θεσσαλονίκης και υπάχθηκε στον νομό Ημαθίας.

48. Ο συνοικισμός Βούλτσιστα της κοινότητας Κολινδρού το 1953 μετονομάστηκε σε Λειβάδι (βλ. ΦΕΚ, τεύχ. Α, α.φ. 349, 21-12-1953, σ. 2825).

ένα Μετόχιο, όπου υπάρχει πλήρης γεωργική εγκατάσταση που την διευθύνουν αυτοπρόσωποι καλόγεροι του Αγίου Όρους. Τα χωράφια τα καλλιεργούν με έργατικά (σ. 37-38).

Γιδάς⁴⁹: από τα μεγάλα χωριά. Έχει πολλούς ντόπιους Ρουμλουκιώτες αλλά είναι εγκαταστημένοι και πρόσφυγες (80 οικογένειες. Οί 60 από τη Βιζύη της Ανατ. Θράκης και οί 20 από τη Μαγνησία και τα γύρω της Σμύρνης). Οί γηγενείς αποτελούν ξεχωριστόν μαχαλά, οί πρόσφυγες είναι εγκαταστημένοι κοντά στο σιδηροδρομικό σταθμό, γιατί έδω περνά ο σιδηρόδρομος Μοναστηρίου-Θεσσαλονίκης. Το χωριό αυτό μόλο που έχει συγκοινωνία διατηρεί όλο το παλιό χρώμα στα έθιμα και τις γυναικείες ντυμασιές (σ. 11). Ό Γιδάς είναι χτισμένος κατακαμπής. Κάθε σπίτι έχει μπρός του τόν κήπο του με τὰ φασόλια, με τις τομάτες, με τὰ καλαμπόκια του και με τὸ μπιστόνι του. Τὰ περισσότερα δὲ σπίτια ἔχουν τὴ βρύση τους – ἀρτεσιανὸ πηγᾶδι πὸ με σωλῆνα πετάει τὸ νερὸ πάνω. Τὰ σπίτια μακρὰ τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο και χωρίζονται ἀπὸ τοὺς μεγάλους κήπους (σ. 323-324). Σήμερα στὸ Γιδᾶ υπάρχουν πολλὰ ἀρτεσιανὰ και φρεσὰτα και τὸ νερὸ τὸ ἔχουν μπόλικο. Στὰ παλιὰ ὅμως χρόνια δὲν ὑπῆρχαν στὸ χωριὸ βρύσες, και τότε τὸ νερὸ ἔπρεπε νὰ τὸ φέρουν ἀπὸ τὸν Αἰλιάκιονα, μιὰ ὥρα μακριὰ ἀπὸ τὸ Γιδᾶ. Πήγαιναν με βουτσιὰ (βυτιά) κουβαλῶντας τα με τοὺς ἀραμπᾶδες. Γέμιζαν τὰ σσιὰ (150-200 ὀκάδων) και τὸ ἔφεραν στὸ χωριό. Με τὸ νερὸ αὐτὸ περνοῦσαν 10-15 μέρες (σ. 232-233).

Κολινδρός: Είναι ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα χωριά τὸν Πιερῶν. ἔχει πλέον ἀπὸ 500 οἰκογένειες γεωργικές, ὅλες ντόπιες (σ. 49-50).

Λιανοβέρι (Λιανοβέργι): Έχει γηγενεῖς (Ρουμλουκιώτες) και πρόσφυγες. Οί ντόπιοι είναι περίπου 100 οἰκογένειες. Πρόσφυγες είναι 25 οἰκογένειες καταγόμενες ἀπὸ τὸ Τσανάκαλε. Τοὺς εἶχαν βγάλει στὰ 1924 στὸ Βόλο· ἔπειτα τοὺς πῆγαν στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου ἔμειναν ἕνα χρόνο. Απὸ κεῖ τοὺς ἔφεραν και τοὺς ἐγκατέστησαν στὸ Λιανοβέρι (σ. 3).

Λούντζινο⁵⁰: είναι χωριὸ στὸ ριζῶμα τὸν Πιερῶν στὴν ἐπαρχία Αἰκατερίνης και ἔχει τοὺς πιὸ πολλοὺς πρόσφυγες ἀπὸ τις Σαράντα Ἐκκλησιές τῆς Θράκης. Ἀπέχει τὸ Λούντζινο ἀπὸ τὸ Λιμπάνοβο ὅπου ὁ σιδηροδρομικὸς σταθμὸς τοῦ σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν-Θεσσαλονίκης μόνο τρία τέταρτα τῆς ὥρας (σ. 176).

49. Ο οικισμός Γιδάς, ἔδρα τῆς αναγνωρισθείσας το 1918 ομώνυμης κοινότητας (βλ. ΦΕΚ, τεύχ. Α, α.φ. 152, 9-7-1918, σ. 1097), μετὰ τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ἐξελίχθηκε σε πόλη και μετονομάστηκε το 1953 σε Αλεξάνδρεια (βλ. ΦΕΚ, τεύχ. Α, α.φ. 10, 16-1-1953, σ. 43).

50. Ἐτσι σημειώνει ο Λουκόπουλος το χωριὸ Λότζιανο Πιερίας, που μετονομάστηκε σε Παλιάμπελα το 1928 (βλ. ΦΕΚ, τεύχ. Α, α.φ. 81, 14-5-1928, σ. 608).

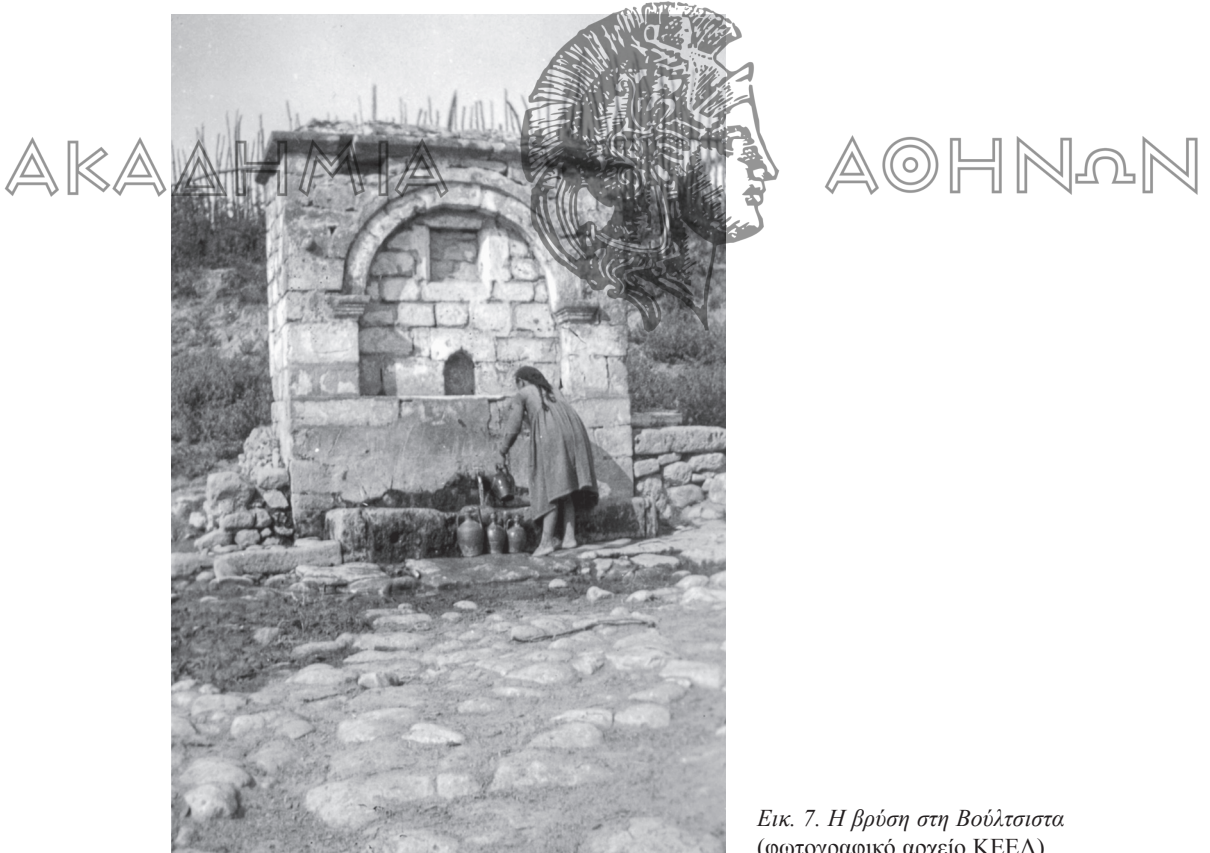
Μεγάλο Αλάμπορο⁵¹: Έχει 40 οικογένειες ντόπιες. Πρόσφυγες δὲν ὑπάρχουν (σ. 23).

Μελίκη: Για το χωριό αυτό (σήμερα κωμόπολη) της Ημαθίας ο Λουκόπουλος δεν αναφέρει πληροφορίες. Σημειώνει μόνο ότι: οί ντόπιοι μόλις τώρα ἄρχισαν νὰ φυτεύουν ἀμπέλια μιμούμενοι τὸ παράδειγμα τῶν προσφύγων (Θρακῶν) ποὺ μόλις ἐγκαταστάθηκαν φύτεψαν κλήματα καὶ τώρα ἔχουν θαυμάσια ἀμπέλια με συκιές, ροδακινιές καὶ ἄλλα ὀπωροφόρα δέντρα μέσα (σ. 115).

Το Μετόχι: Εἶναι στὴν ἄκρη στὴ Βούλτσιστα καὶ νότια ἀπ' αὐτὴ στὸ πλάϊ, ἓνα μεγάλο σπίτι διώροφο μὲ ἐκκλησία μέσα, βεράντα ἀπ' ἔξω. Στὴ βεράντα αὐτὴ ὅταν κάθεται βλέπεις καὶ τὴ Θεσσαλονίκη· μάλιστα τὴ νύχτα διακρίνεις τὰ φῶτα ὅταν τὰ ἀνάβουν· διακρίνεις καὶ τὸ Θερμαϊκὸ κόλπο. Τὸ μετόχι ἀνήκει στὴ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τὸν Ἀη-Γρηγόριο. Ἐδῶ ἔχει τὸ μοναστήρι πλέον ἀπὸ 4 χιλ. στρέμματα στὴν κατοχὴ του, χέρσα καὶ δάση. Τὸ κτήμα τὸ ἀγόρασε ἡ μονὴ τὸ ἔτος 1860 ἀπὸ ἓνα μπέη τῆς Θεσσαλονίκης. Μέσα στὸ κτήμα βρίσκεται τὸ χωριὸ ἢ Βούλτσιστα· τριανταριά οἰκογένειες ὅλες ντόπιες. Τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ ἀνήκαν κι αὐτὰ στὸ μπέη, τὰ παλιὰ καὶ μὲ τὴν ἀγορά τοῦ τσιφλικιοῦ περιῆλθον κι αὐτὰ στὴ μονή. Μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔπρεπε τὸ κτήμα νὰ ἐκποιηθῆ γιὰ νὰ ἀποκατασταθῶν σ' ἐλεύθερους οἰχωριάτες τῆς Βούλτσιστας. Ἀλλὰ τὸ μοναστήρι γιὰ νὰ τὸ σώσει δέχτηκε νὰ παραχωρήσῃ κληρὸ στὸν καθὲ χωριανὸ ἀπὸ 100 στρέμματα καὶ τὰ σπίτια τοὺς τὰ ἀναγνώρισε δικὰ τοὺς· ὅλα αὐτὰ μὲ πληρωμὴ σὲ δόσεις. Ἔτσι οἱ χωριάτες ἀπελευθερώθηκαν καὶ τὸ μοναστήρι ἔσωσε τὸν πιὸ πολὺ τρόπο του, ποὺ τοῦ ἦταν τόσο ἀναγκαῖος, γιατί εἶναι φτωχά. Τώρα βγάζει 50-60 χιλιάδες ὀκάδες σιτάρη τὸ χρόνο ἔξὸν ἀπ' τὸ καλαμπόκι. Ἐπίσης ἐδῶ τρέφει φοράδες γιὰ τὴ γέννα. Γεννοῦν μουλάρια κι ἀπ' αὐτὰ πουλεῖ πολλὰ καὶ παίρνει λεπτά. Ἐπίσης τρέφει ὄρνιθες πολλές, πολλὰ περιστέρια (ὀλόκληρα σμήνη), ἄπειρα κουνέλια κι ἄλλα ζῶα. Ὅλα στὸ Μετόχι μέσα· ἔξὸν ἀπὸ τὰ γιδοπρόβατὰ του ποὺ βόσκουν στὰ χέρσα καὶ τὰ δάση. Ἐδῶ διατηρεῖ πλέον ἀπὸ 10 ὑπαλλήλους μὲ μισθὸ καὶ κάνουν τὶς γεωργικὲς δουλειές. Τοὺς πληρώνει 1000-1300 δραχμὲς τὸ μῆνα καὶ τοὺς τρέφει. Ὅλοι εἶναι ἀπὸ τὴ Βούλτσιστα καὶ τὰ περίχωρα. Ἄλλοι κάνουν τὸ ζευγάρι, θερίζουν, ἀλωνίζουν κλπ. κι ἄλλοι ὀδηγοῦν τὶς φοράδες στὴ βοσκὴ καὶ τὰ μαρτίνια· κι ἄλλοι κάνουν ἄλλο. Καὶ μέσα στὸ Μετόχι ὑπάρχει μάγειρας εἰδικός. Γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ Μετοchioῦ στέλνει στὰ δύο στὰ τρία χρόνια τὸ Μοναστήρι Ἀη Γρηγόριος ἓναν οἰκονόμο (καλόγερο)· ἐπίσης στέλνει κι ἓνα δεῦτερον καλόγερο

51. Οἱ συνοικισμοὶ Μέγα Αλάμπορο καὶ Μικρὸ Αλάμπορο τῆς κοινότητος Αλαμποῦρου μετονομάστηκαν τὸ 1953 σε Πρασιναῖα καὶ Κυδωνεῖα ἀντίστοιχα (βλ. ΦΕΚ, τεύχ. Α, α.φ. 195, 31-7-1953, σ. 1246).

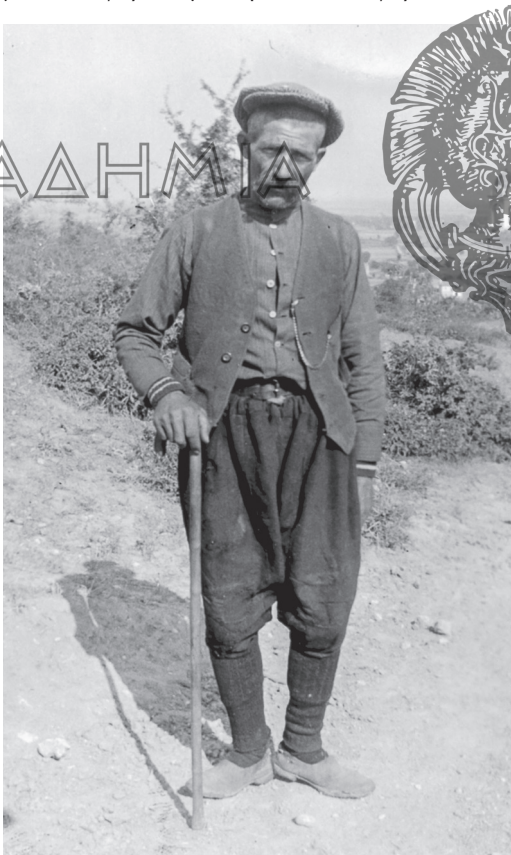
να συνεπιβλέπη με τὸν πρῶτο. Στέλνει καὶ δύο ἄλλους ποδὸν κάνουν τὸ γεωργὸ καὶ δουλεύουν ὅπως οἱ ἄλλοι οἱ ὑπάλληλοι, τρῶνε ὅμως μετὸν οἰκονόμο καὶ τὸ δεύτερον καλόγηρο. Τὸ Μετόχι ἔχει ἀπ' ἔξω μεγάλες ἀποθήκες ὅπου συγκομίζονται τὰ προϊόντα του καὶ σταυλίζονται τὰ ζῶα του. Καὶ τὸ σπίτι τοῦ μετοchioῦ εἶναι παμμέγιστο σὰν παλάτι μετὰ πολλὰ καὶ μεγάλα κελλιά. Ὁ κάθε καλόγηρος ἔχει τὸ δικό του κελλί. Ἐνα δωμάτιο, τὸ πιὸ μεγάλο, στὸν πιὸ ἀπάνω ὄροφο τὸ χρησιμοποιοῦν γιὰ ἐκκλησία. Ἐχει εἰκονοστάσιο, εἰκόνες, ἅγιο βῆμα, στασίδια. Στὴν ἐκκλησιὰ ψάλλονται ὅλες οἱ Ἀκολουθίες καὶ διαβάζονται ὅλοι οἱ κανόνες ὅπως στὸ Ἅγιο Ὅρος. Οἱ καλόγηροι σὰν Ἀγορεῖτες ἀκολουθοῦν τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο. Ὁ οἰκονόμος τοῦ Μετοchioῦ εἶναι ἕνας Μωραΐτης ζυπνότατος καὶ δραστηριώτατος. Ὁ δεύτερος, κι αὐτὸς Μωραΐτης μὰ τεμπέλης. Ὁ τρίτος ἕνας μικρόσωμος Σαμιώτης κι ὁ τέταρτος ἕνας νεαρὸς κι αὐτὸς Τριπολιτσιώτης. Ὅσο εἰσόδημα βγάζει ἐδῶ τὸ μοναστήρι τὸ πωλεῖ ἐπὶ τόπου. Τὸ μεταβάλλει σὲ χρῆμα καὶ μ' αὐτὸ ἀγοράζει τα χρειάζόμενα. Θὰ τὸ μεταφέρει, ἀλλὰ κοστίζει ἢ μεταφορὰ (σ. 44-49).

Εικ. 7. Η βρύση στη Βούλτσιστα (φωτογραφικό αρχείο ΚΕΕΛ).

Νησέλι: ὄνομα καὶ πρᾶγμα. Περνοῦσε (πρὶν διοχετευθῆ ὁ Ἀλιάκμων) καὶ ἀπὸ δῶ καὶ ἀποκεῖ καὶ τὸ χωριὸ ἔμεινε στὸ ἀνάμεσα· σὰ νησι· ἐντεῦθεν Νησέλι (σ. 13-14). Τὸ Νησέλι εἶναι χωριὸ Ρουμλουκιώτικο, νότια ἀπὸ τὸ Γιδᾶ καὶ μετὰ τὴν παλιὰ κοίτη τοῦ Ἀλιάκμονα. Ἐντελῶς γεωργικὸ χωριό (σ. 91). Στὸ Νησέλι οἱ γεωργοὶ ὅλοι φτειάνουν ὁ καθένας καὶ τὸ μπουστάνι τοῦ ὅπου παράγει τὰ πεπόνια καὶ τὰ καρπούζια ὅσα τοῦ εἶναι ἀναγκαῖα. Στὸν καιρὸ τους, οἱ γεωργοὶ τρῶνε διαρκῶς πεπόνια καὶ καρπούζια ἀλύπητα. Τρῶνε καὶ τὰ παιδιά τους διαρκῶς· μάλιστα διαλένε τὰ πιὸ ἐκλεκτὰ ἀπ' τὸ μπουστάνι, τὰ κατώτερα τὰ πετοῦν καὶ τὰ τρῶνε τὰ γουρούνια, οἱ κότες καὶ οἱ πάπιες, χῆνες κ.λπ. ζῶα (σ. 102-103).

Νιόκαστρο (Νεόκαστρο): Τὸ χωριὸ ἀπέχει ἀπ' τὴ Μελίκη μισὴ ὥρα καὶ βρίσκεται στὸ ρίζωμα ὅπου ἀρχίζει τὸ πλάι τῶν Πιερίων. Ἐδῶ μπορεῖ νὰ τὸ πάρη κανεὶς γιὰ οὐδέτερη ζώνη μεταξὺ Ρουμλουκιοῦ καὶ Πιερίων. Τὸ νιόθης ἀπὸ τὴν ἐνδυμασίᾳ ἰδίως τῶν γυναικῶν· λείπει τὸ κατσούλι (ἢ περικεφαλαία) πιά καὶ οἱ γυναῖκες φοροῦν μαντήλια καὶ διαφορετικὰ ἐνδύματα. Τὸ χωριὸ ἀποτελεῖται μόνο

Εικ. 8. Ο αγροφύλακας στο Νιόκαστρο (φωτογραφικό αρχεῖο ΚΕΕΛ).

ἀπὸ γηγενεῖς κι ἦταν ἐπὶ Τουρκίας μπέικο· τὸ ὄριζε Ἀλβανὸς μπέης και ὁ πύργος του (ἡ κούλια) σώζεται ἀκόμα (σ. 33-34)· Στὸ Νιόκαστρο τὰ σπίτια χτίζονται μὲ πέτρες, γιατί κοντὰ στὸ ρίζωμα τοῦ βουνοῦ ὑπάρχει ἄφθονη πέτρα και τὰ ἔχτιζαν μαστόροι Σέρβοι ποὺ ἤρχονταν ἀπὸ τὴ Σερβία στὸν καιρὸ τῆς Τουρκίας. Τὰ πιὸ πολλὰ σπίτια εἶναι διώροφα, ἀνώγεια ὅπως τὰ λένε. Ὡστόσο ὑπάρχουν και σπίτια χαμπλά. Τὰ σπίτια ἔχουν 3-4 δωμάτια. Τὰ δωμάτια ὅλα ἐδῶ τὰ λένε ὀντάδες. Τὸν ὀντὰ ποὺ χρησιμοποιοῦν γιὰ τοὺς μουσαφεραίους τὸν λένε μουσαφίρ ὀντὰ. Τὴν κουζίνα τὴ λένε μαγειρειό. Τὴν ἀποθήκη τὴ λένε συνήθως (τὸ) σπὶτ'. Τὸ κάτω σπὶτ ἀπὸ τὸ ἀνώγειο τὸ λένε κατώει. Στὰ κατώγεια εἶναι δύο δωμάτια. Τὸ ἕνα χρησιμεύει γιὰ ἀποθήκη και τὸ ἄλλο γι' ἀχούρι νὰ δένουν τὰ ζῶα. Ἐκεῖ εἶναι και τὸ παχνὶ ὅπου τὰ δένουν. Ἐκεῖ κάτω ὑπάρχουν και οἱ φωλιές ποὺ γεννοῦν οἱ κόττες (σ. 235-236).

Παλιοχώρι (Παλαιοχώρι): Οἱ κάτοικοι εἶναι και ντόπιοι εἶναι και πρόσφυγες. Προσφυγικὲς οἰκογένειες ἔχουν ἐγκατασταθεῖ 38 περίπου ποὺ κατὰγονται ἀπὸ τὴν Τυρολόη και τὸ Γιοβαλι τῆς Ἀνατολ. Θράκης (σ. 6).

Ρέντενο⁵²: χωριὸ τῶν Πιερίων. Ἔχει 100 σπίτια (σ. 531).

5.2 Τοπωνύμια οικισμῶν

Ἀξιοπρόσεκτες και πληθωρικές εἶναι οἱ τοπωνυμικὲς καταγραφές του Λουκόπουλου ἀπὸ τὴν περιοχὴ. Στὸ χειρόγραφο ἀναφέρει 279 εδαφονύμια οικισμῶν και, επιπλέον, δίδει γιὰ τα περισσότερα τὴν ἐτυμολογικὴ-σημασιολογικὴ τους προέλευση. Αναλυτικὰ, ο ἀριθμὸς τῶν εδαφονύμιων τῆς συλλογῆς του κατὰ οικισμό ἔχει ως εξής: Αγκαθιά 25 (σ. 18-21)· Βούλτσιστα 56 (σ. 38-44)· Γιδάς 17 (σ. 8-10, 565)· Κολινδρός 31 (σ. 50-53, 175-176)· Λιανοβέργι 8 (σ. 4-6)· Λότζιανο 5 (σ. 176-177)· Μεγάλο Αλάμπορο 6 (σ. 22-23)· Μικρὸ Αλάμπορο 9 (σ. 12-13)· Μελίκη 32 (σ. 29-33)· Νησέλι 15 (σ. 13-17)· Νεόκαστρο 21 (σ. 34-37)· Παλαιοχώρι 10 (σ. 7,12)· Σφήνιτσα 19 (σ. 24-26)· Τρίγλοβο 25 (σ. 26-29).

5.3 Γεωργικὸς βίος

Τὸ Ρουμλούκι εἶναι κατ' ἐξοχὴν γεωργικὸ μέρος. Ὅλοι οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται κυρίως μὲ τὴ γεωργία, ὅποιος διατηρεῖ πρόβατα ἢ ἀγελάδια, ἐπικουρικῶς τὰ διατηρεῖ· ἔτσι γιὰ νὰ ἔχει κάποια βοήθεια στὶς γεωργικὲς του δουλειές. Τρία χρόνια τὴν τὴν Ρουμλούκι εἶχε ἐξοχὴ παραγωγὴ σιταριοῦ (σ. 172-173).

52. Ἐτσι σημειώνει ο Λουκόπουλος τὸ χωριὸ Ράδιανη Πιερίας, ποὺ τὸ 1926 μετονομάστηκε σε Ρυάκια (βλ. ΦΕΚ, τεύχ. Α, α.φ. 346, 4-10-1926, σ. 2765).

Σήμερα απ' ἄκρη σ' ἄκρη στὸν κάμπο τῆς Θεσσαλονίκης σπέρνουν μείντάνα, σπόρο τοῦ ὁποίου ἔφερε ἡ κυβέρνηση καὶ ἡ ἀπόδοσή του εἶναι πολὺ μεγάλη, ὡστόσο ὑπάρχουν κι ἄλλα εἶδη σιταριοῦ ποὺ ἄλλοτε σπέρνονταν γενικῶς, σήμερα ὅμως κάπου κάπου. Αὐτὰ τὰ εἶδη εἶναι: κόκκινο (πράγματι κοκκινωπὸ καὶ μὲ σκληρὸ σπειρὶ σιτάρι), ἡ πλατίτσα μὲ ὀπωσοὺν πεπλατυσμένο σπειρὶ καὶ μὲ χρῶμα ἄσπρο, τὸ ἀβρεντεσάρι κι αὐτὸ ἔχει σπειρὶ σκληρό, τὸ τριμήνι γι' αὐτὸ καὶ παραπάνω κάμαμε λόγο. Ὁ κουτουρλιάς. Αὐτὸ εἶναι τὸ πασίγνωστο στῆ Ρούμηλι σιτάρι ποὺ τὸ στάχυ του δὲ βγάζει ἄγανο ἐξ' οὗ καὶ κουτουρλιάς τάχα κουτουρλὸς κουτσορεμένος, μὲ δίχως ἄγανο (σ. 116-117).

Τὸ σιτάρι στὸ Ρουμλούκι τὸ ἀλέθουν σὲ νερόμυλους. Σ' ὅλα τὰ χωριά σχεδὸν ἔχουν νερόμυλους, γιατί ἔχουν καὶ ποταμίσια νερά. Ὡστόσο στὰ τελευταῖα χρόνια πᾶνε νὰ τοὺς ἀντικαταστήσουν οἱ ἀτμοκίνητοι ποὺ τοὺς κινοῦν μὲ πετρέλαιο ἢ βενζίνη. Ἔτσι σιγά-σιγά ὑποχωροῦν οἱ νερόμυλοι. Δὲ συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὰ ὄρεινὰ χωριά τῶν Πιερίων. Αὐτοῦ οἱ νερόμυλοι εἶναι ἐν πλήρει ἀκμῇ (σ. 147-148).

Εικ. 9. Στο πηγάδι – Νέος Πρόδρομος Ημαθίας (φωτογραφικὸ ἀρχειο ΚΕΕΛ).

Σ' ὅλα τὰ χωριά του Ρουμλουκιοῦ ἀπαντᾶται ὁ χερόμυλος ποὺ στὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα ἔχει λείψει παντελῶς καὶ στὴν Ἥπειρο ἔχει περιοριστεῖ σὲ ὀλίγα μόνο μέρη. Κανένα σπίτι δὲ βρῖσκεις στὸ Ρουμλούκι ποὺ νὰ μὴν ἔχει τὸ χερόμυλό του (σ. 149). Μὲ τὸ χερόμυλο κόβουν, ἔτσι λένε, τὸ σιτάρι γιὰ νὰ φτιάσουν τραχανᾶ.

τὸν τραχανᾶ ποὺ λέγεται μπλιγούρι. Ἐπίσης ἀλέθουν τὸ ρόβι γιὰ νὰ τὸ δίνουν στὰ ζῶα νὰ τὸ τρῶνε· γιατί τὸ ρόβι μόνον γιὰ τροφή τῶν ζῶων χρησιμεύει ὄχι γιὰ τροφή ἀνθρώπων (σ. 154).

Καλαμπόκια μόνο ἀπὸ τὸ Γιδᾶ καὶ νοτιώτερα πρὸς τὰ Πιέρια καλλιεργοῦν. Ἀπὸ τὸ Γιδᾶ καὶ πρὸς τὰ βόρεια καλλιεργοῦν μόνο σιτάρι καὶ τρώγουν ψωμί μόνο σιταρίσιο, ἐνῶ ἀπὸ τὸ Νησέλι καὶ νοτιώτερα ὅπου ἡ γῆ ὅσο πάει πρὸς τὸ βουνὸ γίνεται καὶ πιὸ φτωγὴ τρῶνε κι ἀπὸ καλαμπόκι ψωμί οἱ ἄνθρωποι γιατί καλλιεργοῦν καὶ καλαμπόκια (σ. 101-102). Εἶδη καλαμποκιοῦ. Εἶναι τὸ κόκκινο, πράγματι μὲ κόκκινο σπειρί. Σπανιότερο εἶναι ἓνα εἶδος ποὺ τὸ λένε φράγγος· αὐτὸ ἔχει σπειρί στενόμακρο καὶ κλίνει πρὸς τὸ κίτρινο καὶ ἄσπρο. Ὁ σπόρος του εἶναι ξενικός, τάχα φερμένος ἀπ' τὴ Φραγγιά γι' αὐτὸ καὶ εἶπαν φράγγος. Τὸ σπειρί του εἶναι πολὺ χοντρὸ καὶ τὸ πιὸ πολὺ τὸ χρησιμοποιοῦν γιὰ τροφή τῶν ζῶων. Τὸ καλαμπόκι ἀζεφλούδιγο ὅπως τὸ κόβουν τὸ ὀνομάζουν ρόκα. Ὅταν τὸ ξεφλουδίσουν καὶ φαίνεται μὲ τὰ σπειριά του τότε τὸ ὀνομάζουν κουκούτσι. Τὰ ξεσπειρίζουν τὰ κουκούτσια καὶ μετὰ τὰ καίουν (σ. 118-119).

Τὸ θερισμένο σιτάρι καὶ ὅλα τὰ ἄλλα σιτηρὰ καὶ ὄσπρια οἱ γεωργοὶ τὰ μεταφέρουν στὰ ἀλώνια ἢ πρὸς πώλησιν με τὸν ἀραμπᾶ. Ὁ ἀραμπᾶς εἶναι ἓνα μακρὸ τετράτροχο ἀμάξι ποὺ τὸ σέρνουν δυο βουβάλια ἢ βόδια. Ἐπειδὴ εἶναι μακρὸ-μακρὸ σὰν παμπόρι, τὸ ὀνομάζουν παμπόρι πρὸς διάκρισιν ἀπὸ ἄλλον ἀραμπᾶ, τετράτροχον κι αὐτόν, μὰ ὄχι τόσο μακρὸν σὰν τὸ παμπόρι. Κι αὐτόν τὸν κοντότερο ἀραμπᾶ τὸν ὀνομάζουν μπρίσκα. Τὴ μπρίσκα τὴ χρησιμοποιοῦν κυρίως γιὰ μεταφορὰ ἀνθρώπων ἢ σάκκων με σιτηρὰ (σ. 53-54).

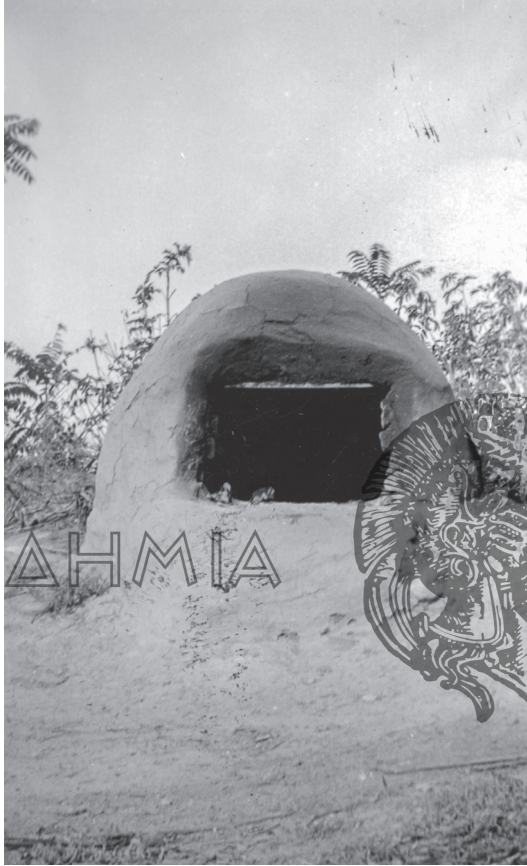
Τὸ παμπόρι ἔχει 10-12 κλιμινές, ὅπως λένε τὰ ὀρθάρια τὰ ζύλα ποὺ βάζουν γύρω γιὰ νὰ μὴν πέφτουν τὰ δεμάτια ἀπ' τὸν ἀραμπᾶ. Οἱ τροχοὶ τῶν ἀραμπάδων ἄλλοτε ἦταν ξυλένιοι καὶ γεμάτοι στὴ μέση, δηλαδὴ μονοκόμματοι. Σήμερα τοὺς κατασκευάζουν εἰδικοὶ μαστόροι καὶ γίνονται μὲ ἀκτίνες ὅπως τῶν ἀμαξῶν καὶ κάρρων οἱ τροχοί. Ὁ πάτος τοῦ ἀραμπᾶ καὶ ἡ στρώση του λέγεται κρεββατίνα. Ἐνα μακρὸ ζύλο ποὺ εἶναι καμωμένο ἔτσι ποὺ νὰ γυρίζῃ εὐκόλα πότε δῶ καὶ πότε κεῖ λέγεται νυρμός, δηλαδὴ ρυμὸς· αὐτὴ ἡ ἴδια ἀρχαία λέξις. Μπρὸς στὸ ρυμὸ σταυρωτὰ εἶναι τοποθετημένος ἓνας ζυγός. Ἐτσι λέγεται, ὅπου ζεύονται τὰ βόδια ἢ βουβάλια γιὰ νὰ τὸν σύρουν. Τὸ σίδερο ποὺ ἐνάνει τὸ ζυγὸ μὲ τὸ νυρμὸ λέγεται γκέπτσιους (ὄ). Ὁ ἄζων (ζύλινος) ποὺ ἐνάνει τοὺς δύο (τὸν ἓναν ἀπὸ δῶ καὶ τὸν ἄλλον ἀποκεῖ σὲ ἀπόσταση) τροχοὺς λέγεται ντεγκίλ. Ἐνα ζύλο ποὺ ἐνάνει τοὺς μπροστινοὺς τροχοὺς μὲ τοὺς πισινοὺς λέγεται ἄλποῦ. Ἡ περιφέρεια τοῦ τροχοῦ ποὺ εἶναι στεφάνι σιδερένιο ἀρκετὰ παχὺ ὀνομάζεται κεφαλᾶρι. Οἱ ἀκτίνες του τροχοῦ ὀνομάζονται παρμάκια. Τὰ ζύλα ποὺ ἐνάουν τὰς δοκοὺς ποὺ εἶναι ἀποδῶ κι ἀποκεῖ τοῦ παμποριοῦ (ἀραμπᾶ) ὀνομάζονται σαῖτες. Οἱ δοκοὶ αὐτοὶ ποὺ φτειάνουν τὸ παμπόρι ὀνομάζονται παμπορόζυλα. Τὸ σίδερο ποὺ ἐνάνει τὸ ζυγὸ

μέ τὸ νυρμὸ ὀνομάζεται γκέμτσους. Τὸ κεφάλι τοῦ βοϊδιοῦ ἢ βουβαλιοῦ ποὺ σέρνει τὸν ἀραμπᾶ κρατιέται ἀνάμεσα σὲ δύο κάθετα ξύλα. Ἀπὸ κάτω τὰ ξύλα τὰ συνδέει ὀριζόντια σιδερένια ράβδος, ἢ λιμαργιά. Τὸ ὅλο αὐτοῦ ποὺ κρατιέται ὁ λαιμὸς τοῦ ζώου ὀνομάζεται ζεύλα ὅπως καὶ στὸ ἀλέτρι. Τὸ παμπόρι τοῦ ἀραμπᾶ εἶναι κινητό. Ὅταν λοιπὸν θέλουν νὰ μεταφέρουν δεμάτια κ.λπ. τὸ τοποθετοῦν στὸν ἀραμπᾶ. Ἄν πρόκειται νὰ μεταφέρουν ἄλλα πράγματα μὲ μικρὸν ὄγκο βγάξουν τὸ παμπόρι καὶ βάζουν μικρότερο κάρρο ποὺ τὸ λένε κάσσα (σ. 75-78).

Ὁ θερισμὸς γίνεται μὲ παλαμαριές. Παλαμαριά εἶναι ἓνα χειρότι ξυλένιο, ἀρκετὰ μεγάλο. Βάζοντας κανεὶς τὰ δάχτυλα μέσα σ' αὐτὸ τὸ χειρότι δὲν ἔχει τὸ φόβο νὰ πληγῶσει ἢ νὰ κόψει τὰ δάχτυλά του ἐνῶ θὰ χερώνη τα στάχυα γιὰ νὰ τὰ κόψει μὲ τὸ δρεπάνι. Ἐξὸν τοῦτο μπορεῖ νὰ χερώνη πολλὰ μαζὶ στάχυα, ἐνῶ μὲ τὸ χέρι γυμνὸ μόνο λιγοστὰ στάχυα μπορεῖ νὰ χερώνη. Τὶς παλαμαριές τὶς κατασκευάζουν εἰδικοί τεχνῖτες, στὰ πλάγια τῶν βουνῶν ὅπου βρίσκονται καλὰ καὶ στερεὰ ξύλα. Τὶς παλαμαριές αὐτές τὶς φέρνουν καὶ τὶς πωλοῦν στὰ κέντρα ὅπως εἶναι ἡ Βέροια, τὰ Γεννητισά, ἡ Θεσσαλονίκη κι οἱ γεωργοὶ ἀπὸ τὰ κέντρα αὐτὰ τὶς ἀγοράζουν. Θερισμὸς δίχως παλαμαριά εἶναι ἀδύνατος στὴ Μακεδονία, γιατί ἐκεῖ τὰ σιτηρὰ εἶναι πολλά. Ἐνῶ στὴ Ρούμελη ποῦθεν αὐτὰ μεταχειρίζονται παλαμαριά. Τὸ ὅσο πιάνει κανεὶς μὲ τὴν παλαμαριά, ἐνῶ θερίζει στὸ χωράφι, τὸ ὀνομάζουν ἀπουχιρά. Θερίζει κανεὶς μὴ ἀπουχιρά, τὴν ἀποθέτει στὴ γῆ, θερίζει πάλι, τὴν ἀποθέτει κι αὐτὴ. Κάμποσες ἀπουχιρὲς στοιβασμένες κάνουν τὸ δεμάτι. Πολλὰ δεμάτια μαζὶ γίνονται στάβα. Κι ἔτσι λένε δεκάριχη στάβα = δέκα δεματιῶν, εἰκοσάριχη στάβα κ.λπ. Τὸ χωράφι γεμίζει ἀπὸ στάβες. Καὶ μισό-μισὴ στάβα τὴ σηκώνουν καὶ τὴ βάζουν στὸν ἀραμπᾶ τὸ παμπόρι καὶ τὴ μεταφέρουν στὸ ἀλώνι (σ. 55-57).

Τὰ ἀλώνια στὸ Λιανοβέρι καὶ στὸ Πλατὸ τὰ ἔχουν στὴν ἄκρη στὸ χωριό. Εἶναι λάκκες πολὺ μεγάλες καὶ τὶς ἔχουν ἀλειμμένες κάτω μὲ λάσπη καὶ μὲ βοϊδιοῦ σβουνιά γιὰ νὰ μὴ βγαίνει τὸ χῶμα. Αὐτοῦ ἀλωνίζουν τὰ σιτάρια τοὺς ἀφοῦ τὰ μεταφέρουν μὲ τοὺς ἀραμπᾶδες καὶ τὰ στοιβάζουν ὁ καθένας σὲ δική του θέση. Στ' ἄλλα χρόνια ὁ ἀλωνισμὸς γινόταν μὲ τὴ δουκάνη. Τώρα καταργήθηκε πλέον ἡ δουκάνη κι ὁ ἀλωνισμὸς γίνεται μὲ τὴ μηχανή. Γέμισε ἀπὸ μηχανὲς ἀλωνιστικὲς τὸ Ρουμλούκι. Βέβαια ὁ κάθε γεωργὸς ἀδύνατον νὰ ἔχη ἀλωνιστικὴ μηχανὴ ποὺ δουλεύει μὲ ἀτμὸ, γιατί ἀξίζει πολλὲς χιλιάδες. Ἀλωνιστικὲς μηχανὲς ἀγοράζουν κεφαλαιοῦχοι καὶ τὶς ἐκμεταλλεύονται. Ἀλωνίζουν ἐκ περιτροπῆς τὰ σιτάρια τῶν χωρικῶν μὲ ἀμοιβή - δέκα τοῖς ἑκατὸ σιτάρι τὸ παίρνουν ἀπ' τὸ γεωργὸ γιὰ τὸ ἀλώνισμα. Ἀλωνιστικὲς μηχανὲς ἀγοράζουν καὶ οἱ γεωργικοὶ συνεταιρισμοὶ καὶ τὶς ἐκμεταλλεύονται (σ. 57-59) [...] στὴν Ἀγκαθιά κάνουν οἰκονομία. Σκέπτονται πῶς τὸ ἀλωνιστικὸ ἀποδεκατίζει τὸν κόπο τους. Γιατί ἡ ἀλωνιστικὴ μηχανὴ γιὰ νὰ σοῦ ἀλωνίσῃ τὸ σιτάρι θὰ πάρῃ ἓνα 11%. Γιὰ νὰ τὸ κερδίσουν λοιπὸν αὐτὸ τὸ 11 τοῖς ἑκατὸ προτιμοῦν ν' ἀλωνίζουν ὅπως παλιὰ μὲ τὶς δουκάνες (σ. 107-108).

[...] Νιόκαστρο. Έδω, γιὰ νὰ κάνουν οἰκονομία, δὲ χρησιμοποιοῦν ἀλωνιστικὲς μηχανές κι ἀλωνίζουν μὲ τὴ δουκάνη ποὺ σύρουν τὰ βόδια, τὰ ἄλογα ἢ τὰ γαϊδούρια (σ. 120).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Εικ. 10. Φούρνος στο Λιανοβέρι
(φωτογραφικό αρχείο ΚΕΕΛ).

Ψωμολώνια. Πρὶν τοῦ γενικοῦ ἀλωνισμοῦ ὅπου ἓνας γεωργὸς ἀλωνίζει τὸ ὅλο τῆς ἐσοδείας τοῦ σιταριοῦ του, ὑπάρχει ἔλλειψη ψωμιοῦ. Αὐτὸ συμβαίνει συνήθως στὰ γεωργικὰ χωριά. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἔχουν ἀλωνισμένο σιτάρι γιὰ νὰ φέρουν στὸ μύλο νὰ ἀλέσουν. Ἄν τυχὸν ἔχουν γειτόνοι τους οἱ γνωστοὶ δανείζονται ἀπ' αὐτοὺς καὶ ἐξοικονομοῦνται. Ὅταν ὅμως κι αὐτοὶ δὲν ἔχουν τότε ἀναγκάζεται ὁ γεωργὸς νὰ μεταφέρει ἀπ' τὸ χωράφι του ὅπως, ὅπως ἓνα ἀραμπᾶ σιτάρι θερισμένο στὸ ἀλώνι. Τὸ ἀλωνίζει γρήγορα γρήγορα πρὶν τοῦ γενικοῦ ἀλωνισμοῦ. Βγάζει σιτάρι καὶ ἐξοικονομεῖται στὴν ἀνάγκη τούτη. Αὐτὸ τὸ εἶδος τὸν ἀλωνισμὸν τὸν λένε ψωμολώνια (σ. 59-60).

Στὸν ἀλωνισμό εἶναι ἀπαραίτητο ἓνα διχαλωτὸ ζύλο μὲ δυὸ δόντια μπρὸς-γι' αὐτὸ λέγεται καὶ δικράνι. Στὸ Λιανοβέρι εἶδα καὶ δικράνια μὲ τέσσερα δόντια καὶ μάλιστα σιδερένια. Καρπολόι εἶναι ἄλλο εἶδος δικράνι μὲ τέσσερα δόντια καὶ κεῖνα πυκνά. Μ' αὐτὸ μαζεύεται πιὸ καλὰ τὸ ἄχυρο, μὰ κι ὁ καρπὸς (δηλαδὴ τὰ σπέρματα) γι' αὐτὸ πῆρε καὶ τὸ ὄνομα καρπολόι. Ὅταν πρόκειται ν' ἀλωνίσουν τὸ σιτάρι τὸ ζαπλώνουν μέσα στὸ ἀλώνι κι ἔτσι γίνεται ἓνα στρῶμα σιταριοῦ μιᾶς καὶ δυὸ σπιθαμῶν. Αὐτὸ τὸ στρῶμα ἐφ' ὅσον ἀλωνίζεται λέγεται λάλημα. Ὅταν ἀλωνισθῇ μὲ τὴ δουκάνη τὸ στάρι, ἔπειτα μὲ τὰ δικράνια καὶ τὰ καρπολόια τὸ μαζεύουν σ' ἓνα σωρὸ ὄχι κωνοειδῆ, ὅπως ἄλλοῦ, παρὰ σὰ ράχη μακρῶν. Αὐτὸ εἶναι πολὺ πρακτικὸ γιατί ἔτσι γίνεται τὸ λύχνισμα πιὸ εὐκόλο. Αὐτὴ ἡ ράχη ὀνομάζεται λαμνί. Λαμνὶ μάζευαν τὸ λάλημα ὅταν ὁ ἀλωνισμὸς γινόταν μὲ τὴ δουκάνη. Σήμερα ἔλειψαν τὰ λαμνιά γιατί τὴ στοιβὰ τοῦ σιταριοῦ τὴν τρώει πιά ἡ ἀλωνιστικὴ μηχανὴ καὶ τὸ ἄχυρο μαζεύεται σωρὸς μπρὸς σ' αὐτή, ὅπως ἄλλος σωρὸς γίνεται τὸ σιτάρι ὁ καρπός. Δρουμὶ λέγεται τὸ δεματικὸ μὲ τὸ ὁποῖον δένουν τὰ δεμάτια τοῦ σιταριοῦ στὸ θερισμό. «Ἐχω δρουμνιά ἀκόμα γιὰ νὰ δέσω», δηλαδὴ ἄλυτο σιτάρι (σ. 60-63).

Τὸ παλιὸ ἀλέτρι ὑποχώρησε σήμερα στὸ σιδεράλετρο. Υπάρχουν ὁμως ἀκόμα παλιὰ ἀλέτρια στὸ χωριὸ [Αγκαθιά] καὶ ξέρουν οἱ γεωργοὶ νὰ ὀνομάζουν τὰ διάφορα μέρη τοῦ παλιοῦ ἀλετριοῦ. Λοιπὸν τὴν οὐρὰ τοῦ ἀλετριοῦ ποὺ ἐπιαναί γιὰ νὰ διευθύνουν τὸ ἀλέτρι, τὸ ὀνομάζουν ἀλιτροχειρὸν. Τὸ μακρὸ ζύλο τοῦ ἀλετριοῦ τὸ ὀνομάζουν σταβάρι ὅπως κι ἄλλοῦ. Τὸ ποδάρι τοῦ ἀλετριοῦ (ποὺ ἄλλοῦ λένε ἀλετροπόδι) τὸ ὀνομάζουν ἐγκτρος. Ζὺ ὀνομάζουν τὸ ζυγόν. Τὶς ζευγὲς λένε τὴ λιμαριά (μία ζεύλα) ἢ λιμαριές. Τὴ βουκέντρο, τὸ ἄλλοῦ βούκεντρο, τὸ λένε ἐδῶ ζυάλη καὶ ἀζυάλη. Μὲ τὴν ἀζυάλη κεντοῦν τὰ βόδια γιὰ νὰ προχωροῦν. Ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ ἀλετριοῦ ποὺ τὸ λένε σπάθη καὶ συνδέει τὸ ἀλετροπόδι μὲ τὸ σταβάρι τὸ ὀνομάζουν καμάρα τ' ἀλετριοῦ. Ἐνα λέτρι λέγεται ἡ πρώτη ὄργωση, «ἔκαμα ἓνα λέτρι», «ἔκαμα δυὸ λέτρα» θὰ πῆ ἔκαμα τὴ δεύτερη ὄργωση. Ἐπειτα λένε τρία λέτρα τὴν τρίτη ὄργωση κτλ. Στὰ μέρη τοῦτα τὸ ἀλέτρι κυρίως τὸ σύρουν τὰ βουβάλια ποὺ ἐδῶ ὀνομάζουν βάλια. Τὸ μοσχάρι τὸ λένε βαλόμουσκο. Ἄνω τοῦ ἐνὸς ἔτους βάλι τὸ λένει καματέρι. Μὲ τὸ καματέρι κάνουν πιά χωράφι. Τὸ θηλυκὸ βουβάλι λέγεται βάλα, ἦτοι γουβάλα. Ἐχουν καὶ σβάρνες ζυλευτὲς ἀκόμα ὅπως στὰ παλιά (σ. 63-65).

Ἀλώνια. Καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ κάθε σπιτί ἔχουν ἀλώνι ὅπου ἄλλοτε ἀλώνιζαν τὸ σιτάρι ποὺ τώρα τὸ κόβουν μὲ τὴν ἀλωνιστικὴ μηχανή. Τώρα μαζεύουν τὰ ξερὰ φασόλια, τὰ σωρεύουν στὸ ἀλώνι καὶ τὰ ἀλωνίζουν μὲ τὰ ἄλογα. Στὴ μέση στὸ ἀλώνι ἔχουν μπηγμένο στῦλο ὅπως καὶ στὴν παλιὰ Ἑλλάδα. Ἐπίσης στὰ ἀλώνια σωρεύουν τὰ ρόβια (ρόβια εἶναι φυτὸ ποὺ κάνει καρπὸ ὅμοιο μὲ φακὴ, μὲ τὴ διαφορὰ πὼς εἶναι ὀλοστρόγγυλα τὰ σπυριά του). Λοιπὸν τὰ ρόβια τὰ ἀλωνίζουν

με δουκάνη ὄχι με τὰ ἄλογα ὅπως τὰ φασόλια. Τὴ δουκάνη τὴ σέρνουν τὰ βόδια πὸν ὀδηγεῖ κάποιος. Ὁ στῆλος πὸν βρίσκεται μπηγμένος στὴ μέση τοῦ ἄλωνιοῦ λέγεται ντιρέκι (σ. 66-67).

Εικ. 11. Ἀλώνισμα με τὴ δουκάνη στὴ Βοηλοιστία (φωτογραφικό ἀρχεῖο ΚΕΕΑ).

Ἡ δουκάνη εἶναι ἓνα πλατὺ ὀπωσόν και μακρὺ, πλέον τοῦ μέτρου, σανίδι καμπυλωτὸ κάπως. Ἀπὸ τὸ κάτω μέρος ἡ δουκάνη εἶναι ὀλογιόμοτη με στουρναρολίθαρα και κομμάτια παλιοσίδερα κοφτερά. Στὴ μιά της ἄκρα με δύο σχοινιά μακρὰ πιάνοντάς την και δένοντάς την ζεύουν βόδι, βουβάλι, ἄλογο. Κάποτε και δυὸ βόδια ἢ δύο ἄλογα σέρνουν τὴ δουκάνη. Ὁ γεωργὸς κάθεται ὀλομεσῆς στὴ δουκάνη ἢ και στέκεται ὀρθὸς κρατῶντας τὰ σχοινιά πὸν εἶναι δεμένα ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν ζῶων πὸν τὴ σέρνουν. Ἔτσι τὰ ὀδηγεῖ και κείνα σέρνουν ὀλόγυρα στὸ ἄλωνι και ἀπάνω στὸ λάλημα τὴ δουκάνη. Τὰ στουρνάρια και τὰ σιδεράκια περνῶντας πάνω ἀπὸ τὸ σιτάρι τὸ πετσοκόβουν και ἔτσι σιγά-σιγά κόβεται και γίνεται ἄχερο. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἄλωνισμα με τὴ δουκάνη πὸν προτιμοῦν στὴν Ἀγκαθιά ἀντὶς τὴ μηχανή, γιατί δὲν τοὺς κοστίζει τίποτε παρὰ μιὰ δουκάνη πὸν θὰ ἀγοράσουν. Δουκάνες φτιάχνουν οἱ βουνίσιοι τῶν Πιερίων ἀπὸ ξύλα σφεντάμου, ἢ δρέινα πὸν ἀπ' αὐτὰ ἔχουν πολλὰ οἱ λόγγοι τους. Τὶς δουκάνες αὐτὲς τὶς φέρνουν – ὅπως και τὶς παλαμαριές – και τὶς πωλοῦν στοὺς μαγαζαρέους στὰ κέντρα πὸν συναλλάσσονται οἱ γεωργοὶ σὰ νὰ πῆς Βέροια, Γιδᾶ κ.λπ. Και οἱ γεωργοὶ πηγαίνοντας γι' ἄλλα ψώνια, ψωνίζουν και τὴ δουκάνη πὸν τοὺς χρειάζεται. Με μιὰ δουκάνη μπορεῖ νὰ ἄλωνίξης πολλὰ χρόνια (σ. 108-110).

Λύχνισμα. Στη Μακεδονία πρὶν τὸ γεῦμα συνήθως πνέει ὁ λίβας. Ὅταν πνέει αὐτὸς ὁ ἄνεμος δὲ μπορεῖ νὰ γίνηι λύχνισμα, μὰ οὔτε καὶ δερμονίσμα. Εἶναι ἀνακατεμένος ὁ καιρὸς. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καθαρίζει τὸ σιτάρι ἀπὸ τὰ κότσαλα καὶ τὸν κουρνιαχτὸ κι ἀπ' τὸ ἄλλο τὸ ζαναγεμίζει. Γι' αὐτὸ καὶ πρὶν τὸ γεῦμα λύχνισμα δὲ γίνεταί. Περιμένουν τὸ θαλασσινὸ τὸν ἀέρα γιὰ νὰ λιχνίσουν. Θαλασσινὸ λένε τὸν ἄνεμο πὸν πνέει ἀπὸ τὸ Θερμαϊκὸ κόλπο. Αὐτὸς ἀρχίζει νὰ πνέει ἀπὸ τὶς 3 μ.μ. καὶ ὕστερα. Κάποτε ἄδικα τὸν περιμένουν στὶς 3. Οἱ λιχνιστάδες ἀπρακτοῦν καὶ περιμένουν. Καθυστερεῖ, ὡστόσο μὲ τὴ δύση τοῦ ἡλίου νάτος, ἔφτασε. Καὶ τότε ἀρχίζει τὸ λύχνισμα. Κι ἐξακολουθεῖ. Τί εὐτυχία ἂν τύχει φεγγαρόλουστη ἢ νύχτα τότε τὸ λύχνισμα ἐξακολουθεῖ καὶ τὴ νύχτα. Ὅσο πιὸ δυνατὸς εἶναι ὁ ἄνεμος τόσο πιὸ γρήγορα τελειώνει τὸ λύχνισμα. Ἀρκεῖ νὰ εἶναι πολλοὶ οἱ λιχνιστάδες καὶ νὰ λιχνίζουν ἐξακολουθητικὰ (σ. 170-171).

Εικ. 12. Λίχνισμα ρεβυθίων στην Αγκαθιά (φωτογραφικὸ ἀρχεῖο ΚΕΕΛ).

Δρεμόνι. Ὑστερα ἀπὸ τὸ ἀλόνισμα καὶ τὸ λύχνισμα τὸ σιτάρι δρεμονίζεται. Δρεμόνι εἶναι ἓνα κόσκινο μεγάλο μὲ τρῶνες μεγαλύτερες ἀπ' αὐτὸ γιὰ νὰ περνᾷ τὸ σιτάρι. Τὸ δρεμόνι τὸ Μακεδονικὸ εἶναι πολὺ μεγαλύτερο ἀπὸ ἄλλα τῆς Ρούμελης ποὺ γνωρίζω. Πρέπει νὰ ἔχει διάμετρο τουλάχιστο ἓνα μέτρο. Ὁ κόθρος του γιὰ νὰ εἶναι πιὸ στέρεα ἔχει σιδεροστέφανα. Δυὸ ζύλα σὰν παλούκια εἶναι καρφωμένα τὸ ἓνα πλάϊ στὸ ἄλλο καὶ χρησιμεύουν γιὰ πιάσματα. Πιάνει ὁ γεωργὸς μὲ τὸ ἓνα χέρι τὸ ἓνα καὶ μὲ τὸ ἄλλο τὸ ἄλλο καὶ τὸ σείει τὸ δρεμόνι γιὰ νὰ πέφτῃ τὸ σιτάρι ποὺ ἔχει μέσα κάτω (σ. 111-112).

Μέτρα για να μετρούν τὰ σιτηρά ἔχουν πρώτα πρώτα τον κούτλα. Ἐνας κούτλας ἔχει δώδεκα ὀκάδες. Ὅχτὸ κούτλας κάνουν ἕνα κοιλό⁵³, ὥστε ἕνα κοιλὸ ζυγίζει 96 ὀκάδες. Τὸ κριθάρι εἶναι ἐλαφρότερο. Ἄν γεμίσης τὸν κούτλα ἀπὸ κριθάρι καὶ ὅσο πιάση, τὸ ζυγίσει θὰ βῆ λιγώτερο ἀπὸ 12 ὀκάδες. Στὰ πρὶν χρόνια τον κούτλα τὸν ἔφτιαναν ἀπὸ ξύλο καὶ τὸν ἀγόραζαν στὶς πολιτεῖες. Τώρα μεταχειρίζονται κούτλα ἀπὸ λαμαρίνα σιδερένιον. Ὅταν ρωτοῦσαν ἄλλοτε ἕναν γεωργό: πόσα ἔκαμες; Σοῦ ἀπαντοῦσαν: – Τόσα κοιλά. Ὡστόσο σήμερα τὸ μέτρημα γίνεται μὲ καντάρια. Ζυγίζει δηλαδὴ κανεὶς ἕνα σακκὶ γεμᾶτο σιτάρι κι αὐτὸ τὸ βάρος τὸ λέει καντάρι. Ὡστε τὸ καντάρι δὲν εἶναι ὀρισμένο βάρος. Τὰ καντάρια του κανεὶς τὰ κανονίζει μὲ τὸ σακκὶ ποῦ θὰ τύχη νὰ ἔχη. Ἀπὸ τὸ Γιδᾶ κι ἀπάνω ὡς μέτρα τῶν σιτηρῶν ἔχουν καὶ πάλι τὶς κοῦτλες, ἀλλὰ μεγαλύτερο μέτρο ἔχουν τὴν κρήνα. Μιὰ κρήνα ἔχει πέντε κοῦτλες, δηλαδὴ εἶναι 60 ὀκάδες. Τὸν κούτλα τὸν λένε καὶ τενεκὲ γιατί εἶναι πράγματι ἕνας τενεκές (σ. 67-69).

Χαλνοῦ καλαμπόκι λένε στὸ Γιδᾶ ὅταν μαζεύουν τὸ καλαμπόκι. Λοιπὸν χαλνοῦ καλαμπόκι = μαζεύω καλαμπόκι. Τὸ σωρὸ τὸ καλαμπόκι ποῦ σωρεύουν στὴ μέση στὸ ἄλωνι τὸν λένε γκβάρα. Λοιπὸν μιὰ γκβάρα καλαμπόκι = ἕνας σωρὸς καλαμπόκι. Ὅταν ἀποκόβουν τὰ καλαμπόκια τὰ ἀπομειναντα στελέχη τὰ ὀνομάζουν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

⁵³ Κοιλό, τὸ (τουρκ. Kile, αραβικὰ Keyl) ὀθωμανικὴ μονάδα μέτρησης τῶν δημητριακῶν (σιτηρῶν, ὀσπρίων καὶ ελαιειδῶν καρπῶν), ανεξαρτήτα ἀπὸ τὸ πραγματικὸ μέγεθος ἢ τὸ βάρος τους. Ξεκινώντας ἀπὸ τὸν 16ο αἰώνα, τὸ ὀθωμανικὸ κράτος προσπάθησε –τόσο γιὰ διοικητικὸς λόγους ὅσο καὶ γιὰ τὴν εἰσπράξη τῶν φόρων τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς– νὰ τυποποιήσει τὴ μονάδα μέτρησης τῶν δημητριακῶν, καθιερώνοντας ὡς πρότυπο τὸ κοιλὸ Κωνσταντινουπόλεως (μέτρο χωρητικότητος 37 λίτρων), τὸ ὁποῖο αντιστοιχοῦσε σε 20 ὀκάδες, δηλαδὴ 25,659 kg σίτου ἢ 23,093 kg κριθῆς. Ἡ ἐν λόγω μονάδα μέτρησης (Kile) εἶχε διαφορετικὴ ἰσοδυναμία σε ὀκάδες ἀπὸ περιοχὴ σε περιοχὴ τῆς ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας, ἀνάλογα μὲ τους ἐκάστοτε ἰσχύοντες γενικοὺς ἢ καὶ εἰδικούς κώδικες μέτρων καὶ σταθμῶν (kanunnames). Γιὰ παράδειγμα, στα μέσα τοῦ 19ου αἰώνα στὴν ἐπαρχία (καζά) Θεσσαλονίκης τὸ κοιλὸ αντιστοιχοῦσε σε 80-85 ὀκάδες (102-109 kg περίπου). Βλ. ἐνδεικτικὰ σχετικὴ βιβλιογραφία: Halil İnalçık, «Introduction to Ottoman Metrology», *Turcica* 15 (1983), σ. 311-347· George Young, *Corps de droit ottoman*, Vol. IV, Oxford 1906, σ. 373-374· Ljuben Beron, «Problèmes de la métrologie dans les territoires balkaniques à l'ère de la domination ottomane (XVe-XIXe siècles)», *Études Balkaniques* XI/2 (1975), σ. 29-35· Feza Günergun, «Standardization in Ottoman Turkey», στο *Introduction of Modern Science and Technology to Turkey and Japan*, edited by F. Günergun and S. Kuriyama, Kyoto 1998, σ. 211, 215· Cengiz Kallek, «Kile», *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara 2022, σ. 567-570· Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, *Νεοελληνικὴ Μετρολογία: Παραδοσιακὰ μέτρα καὶ σταθμά, 19ος-20ός αι.*, Αθήνα 1989 (ἀδημοσίευτη διδακτορικὴ διατριβὴ στὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ ΕΚΠΑ)· τῆς ἰδίας, «Μετρήσεις: Συμβολισμοὶ καὶ πραγματικότητα», *Επετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Ακαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμ. 28 (1987-1998), Αθήνα 1999, σ. 5-28.

καλαμποκιές. Τις καλαμποκιές τις κόβουν και τις μαζεύουν δεμάτια, τις ξηραίνουν και τις φυλάνε για τροφή τῶν ζώων τὸ χειμῶνα. Ὅταν τὸ καλαμπόκι γκουβαριασθῆ στὸ ἀλώνι, μαζεύονται γυναῖκες καὶ παιδιὰ τῆς γειτονιάς, στέκονται ἀπ' ὀλόγυρα τῆς γκβάρας καὶ τὸ ξεφλουδίζουν. Αὐτὸ γίνεται πρὸ πάντων τὸ βράδυ, τῆ νύχτα, ὅπου ἔχουν καιρὸ νὰ διαθέσουν. Αὐτὴ ἡ δουλειὰ λέγεται νυχτέρι. Στὸ νυχτέρι ὅσοι ξέρουν διηγοῦνται παραμύθια καὶ παλιές ἱστορίες· οἱ ἄλλοι τοὺς ἀκοῦνε. Στὸ νυχτέρι ἐκεῖ ἔξω, ἀπὸ τὴν ἀϋπνία καὶ τὸν κόπο, πιάνει τὸν κόσμον ἢ πεῖνα καὶ γι' αὐτὸ ἡ νοικοκυρὰ ποὺ ἔχει τὸ καλαμπόκι, μαγειρεύει φαγητὸ καὶ τὸ παραθέτει καὶ τρῶνε ὅλοι ὅσοι ἔχουν μέρος στὸ νυχτέρι. Στὰ νυχτέρια τραγουδοῦν καὶ διάφορα τραγούδια, πίνουν καὶ κρασί καὶ διασκεδάζουν ὡς τὸ πρωί. Καὶ ὅταν κουβανοῦν τὰ δεμάτια τοῦ σιταριοῦ ἀπὸ τὸ χωράφι, πάλι οἱ γείτονες καὶ συγγενεῖς δίνουν συνδρομὴ στὸ νοικοκύρη. Τὸ βράδυ ὅταν τελειώσουν τὴ δουλειὰ τους κάνουν φιλιά, ἔτσι λένε, δηλαδή τοὺς παραθέτουν φαγητὰ καὶ ποτό. Ἀφοῦ φᾶνε, λένε: «Καὶ τοῦ χρόνου νὰ ἔχουμε» (σ. 70-72).

Στο Νησέλι ο Λουκόπουλος πήρε πληροφορίες για τον κοτσιρό και μας δίνει την ακόλουθη εξώχως αναλυτική περιγραφή της κατασκευής και της χρήσης του: "Ένα κοφίνι πλεχτὸ μὲ βερὰ καμωμένο στὸ ὕπαιθρο καὶ πρὸ πάντων σὲ ὑψηλὸ καὶ εὐάερο ὅπως ὄχι μέρους λέγεται κοτσιρός. Χρειαζέται γιὰ νὰ ἀποθηκεύουν τὰ ρόκες ὅπως λένε τὰ καλαμπόκια. Τὸν κατασκευάζουν νὰ πῶς. Τὸ σχέδιό του εἶναι ἀκριβῶς σὰν τὸ σχέδιο μιᾶς καλύβας ἑνὸς μακρυναριοῦ μήκους καὶ 10 μέτρων κάποτε. Μπήγουν στύλους τὸν ἕναν ἐδῶ, τὸν ἄλλο πρὸ πέρα, τὸν ἄλλον παραπέρα κι ἔτσι φτειάνουν τὸ περίγραμμά του μὲ στύλους. Τοὺς ἔχουν δὲ ἀρκετὰ κοντὰ τὸν ἕναν κοντὰ στὸν ἄλλον. Σὲ κάποια ἄκρα τῆς μιᾶς ἀπὸ τὶς μακρυνές πλευρές του ἀφήνουν ἄνοιγμα γιὰ πόρτα. Ἐπειτα κόβουν βέρια δηλαδή βέργες ὅπως θὰ λέγαμε στὴν Παλιὰ Ἑλλάδα, χοντρές ὅσο τὸ ἀντρικὸ δάκτυλο κι ἀρχίζουν καὶ πλέκουν ἀπὸ τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω ἀκριβῶς ὅπως πλέκει κανεὶς ἕνα καλάθι. Μόνον ἡ πόρτα μένει δίχως πλοκό. Βλέποντας κανεὶς αὐτὸ τὸ πλεχτὸ πρᾶμα ἔχει τὴν ἐντύπωση ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ πλεχτὴ κοφίνα μὲ σχῆμα μακρυναριοῦ στὸ ὕπαιθρο τοποθετημένη. Ἐπειτα κατασκευάζεται ἡ στέγη. Στὰ παλιότερα χρόνια κατασκεύαζαν στέγη μὲ χόρτα λιμναῖα ἢ ἐλόβια ποὺ τὰ λένε στὰ μέρη τοῦτα ραγάζια. Τις σκεπάζουν λοιπὸν τὶς στέγες τους μὲ ραγάζι ὅπως καὶ τὰ σπίτια στὰ παλιὰ χρόνια. Ὅστος σήμερα ἀντὶς γιὰ ραγάζι ποὺ κι αὐτὸ ἔλειψε μαζὶ μὲ τὴ λίμνη τῶν Γεννιτσῶν καὶ τὰ ἄλλα ἔλη ποὺ ἀποξηράθηκαν. Σὰν στεγασθῆ εἶναι πλέον ἕτοιμος ὁ κοτσιρός, σὰ νὰ πῆς ἢ ἀποθήκη ποὺ θὰ δεχθῆ τὸ καλαμπόκι. Σ' ἄλλα μέρη σὰν νὰ πῆς Ροῦμελη, Μωριᾶ, τὰ καλαμπόκια τὰ κόβουν ἀπὸ τὶς καλαμποκιές. Ἐπειτα μαζεύονται πολλοὶ μαζὶ καὶ τὸ ξεφλουδίζουν, λιάζουν τὰ ξεφλουδισμένα καλαμπόκια, τὰ στομπρίζουν καὶ ξεσπειρίζονται. Μαζεύουν τα σπειριὰ καὶ τὰ τοποθετοῦν στὸ ἀμπάρι καὶ ὅταν θὰ πᾶνε καλαμπόκι στὸ μύλο γιὰ ν' ἀλέσουν τὸ

βγάζουν από το άμπάρι. Έδω στη Μακεδονία δὲ συμβαίνει τὸ ἴδιο (αὐτὸ γίνεται καὶ στὴν Ἥπειρο). Ἀλλὰ μαζεύουν τὸ καλαμπόκι καὶ δὲν τὸ ξεφλουδίζουν. Τὸ κουβαλοῦν ἀπὸ λίγο λίγο στὸν κουτσιρὸ καὶ τὸ ἀδειάζουν κάτω ἀρχινώντας ἀπὸ τὴ μιά του ἄκρη ἐκεῖνη ποὺ δὲν ἔχει τὴν πόρτα. Ἀπὸ κεῖ ἀδειάζοντας ἀδειάζοντας καλαμπόκι φτάνουν ὡς δῶθε ποὺ εἶναι ἡ πόρτα. Ἐκεῖ γιὰ νὰ μὴ σκορπίζεται ἔξω τὸ καλαμπόκι βάζουν ἓνα σανίδι, εἶδος κλεισίματος (κομμάτι πόρτας τὸ πατινό). Ἀφοῦ ἰσιώσει τὸ καλαμπόκι δῶθε καὶ δῶθε δηλαδὴ μὴ τὸ πρῶτο στρώμα πὰ νὰ πῆ ἡ πρώτη στρώση, ὁ γεωργὸς ἀρχίζει ν' ἀδειάζῃ καλαμπόκι καὶ πάλι ἀπὸ τὴν ἄκρη ποὺ δὲν ἔχει ἄνοιγμα καὶ ἀδειάζοντας ἀδειάζοντας φτάνει πάλι ὡς τὴν πόρτα ὅπου βάζει δεῦτερο σανίδι καὶ κλείει τὸ καλαμπόκι γιὰ νὰ μὴν πέφτῃ πρὸς τὰ ἔξω. Ἔτσι ἔκαμε τὴ δεῦτερη στρώση τοῦ καλαμποκιοῦ. Κάνει καὶ τὴν τρίτη, κάνει καὶ τέταρτη καὶ προχωρεῖ ὁ σωρὸς ὅλο καὶ τὸν ἀνήφορο πρὸς τὴ στέγη. Καὶ κάθε φορὰ ποὺ κάνει καινούργια στρώση βάζει κι ἀπὸ ἓνα σανίδι ὥσπου κλείει ἐντελῶς ἡ πόρτα ὡς τὴν κορφή. Ἔτσι τὸ καλαμπόκι ἀξεφλουδίγο ἀποθηκιάστηκε στὸν κουτσιρὸ μέσα καὶ τὸ λένε αὐτὸ τὸ ἀξεφλουδίγο καλαμπόκι ρόκα ἢ καὶ εἰς πληθυντικὸν ρόκες. Στὸν κουτσιρὸ μέσα ἡ ρόκα δὲν ἔχει κανένα φόβο ἀπὸ μούχλιασμα καὶ ἀπὸ χάλασμα ὅσο κι ἂν βροχή. Γιατί ἐκεῖ μέσα εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ βροχή μόλο ποὺ ὁ κουτσιρὸς ἔχει στέγη ἀποπάνω καὶ ρίχνει τὰ βρόχινα νερὰ ὄξω. Ἡ ρόκα βρέχεται ἀπὸ τὰ πλευρὰ τοῦ κουτσιροῦ ποὺ εἶναι ὅπως εἴπαμε πλεχτὰ μὲ βερτιὰ καὶ συνεπῶς δὲ μπορεῖ νὰ κρατήσουν τὴ βροχὴ ἔξω, μάλιστα ὅταν τὴ φέρνῃ ὁ ἄνεμος ἐκ πλαγίου. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν πειράζει διόλου, διότι ναι μὲν μπαίνει ἡ βροχὴ μέσα, ἀλλὰ ἅμα πάψη νὰ βρέχῃ μπαίνει κι ὁ ἀέρας μέσα καὶ στεγνώνει τὰ καλαμπόκια πάλι. Αὐτὸ τὸ ἀένναο ἀέρισμα κρατῆ τὴ ρόκα σὲ καλὴ κατάσταση. Ἰσως ρωτήσῃ κανεὶς καὶ γιατί νὰ ἀποθηκεύεται ἔξω ἡ ρόκα κι ὄχι μέσα σὲ καμμιὰ ἀποθήκη; Πρῶτον ἔνεκα τῆς εὐφορίας τῆς γῆς οἱ ρόκες εἶναι πολλὲς στὴ Μακεδονία καὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀποθηκιστοῦν σὲ σπίτια μέσα καὶ ἀποθήκες. Καὶ δεῦτερον, δὲν θὰ ἦταν τόσο ἐξασφαλισμένη ἀπὸ τὸ χάλασμα ὅσο στὸν κουτσιρὸ. Γιατί στὴν ἀποθήκη ἢ καὶ στὸ σπίτι ὁ ἀερισμὸς ποὺ διατηρεῖ τὸ καλαμπόκι ἀχάλαστο δὲν γίνεται εὐκόλα. Καλύτερη λοιπὸν ἐφεύρεση γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ρόκας ἀπὸ αὐτὴν τοῦ κουτσιροῦ δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ. Τώρα πὼς γίνεται ἡ ζόδεψη. Ἦρθε ἡ ἀνάγκη ν' ἀλέσῃ καλαμπόκι ὁ γεωργὸς ἢ νὰ ἔχῃ καλαμπόκι γιὰ τροφή των προβατιῶν τοῦ ὅπως συμβαίνει πολλὲς φορὲς μὲ τὸ βαρὸ χειμῶνα, πάει στὸν κουτσιρὸ, βάζει μιὰ ξύλινη σκάλα, ἀνεβαίνει καὶ βγάζει τὸ πιὸ πάνω σανίδι μὲ τὸ ὁποῖο ἔχει κλεισμένο τὴν πόρτα. Ἀποκεῖ βγάζει ρόκες, ἓνα-δύο σακκιά, ὅσο χρειάζονται καὶ πάλι κλείει. Ξεφλουδίζει τὶς ρόκες, τὶς ξεσπυρίζει καὶ κάνει τὴ δουλειὰ του. Ἦρθε πάλι ἀνάγκη γιὰ νὰ ἔχῃ καλαμπόκι, πηγαίνει, βάζει τὴ σκάλα καὶ βγάζει μὲ τὸν ἴδιον τρόπο ὅση ρόκα του χρειαστῆ καὶ πάει στὸ μύλο ἢ τρέφει τὰ πρόβατά του. Ἔτσι σιγά-σιγά ἀδειάζει ὁ κουτσιρὸς καὶ οἱ ρόκες ποὺ ἀπομένουν δὲ χαλοῦν γιατί ἀερίζονται.

Αυτό μπορεί να γίνεται ως την άνοιξη γιατί αλήθεια τότε εξαντλείται το καλαμπόκι. Κάποτε και το καλοκαίρι διατηριέται στον κουτσιρό ή ρόκα ἄμα τὸ καλέση ἢ ἀνάγκη. Μετὰ τὴν ἐξάντληση ζαναγεμίζεται ὁ κουτσιρὸς ἀπὸ ρόκες (σ. 91-100).

Εικ. 13. Σπίτι στο Νησέλι (φωτογραφικό αρχείο ΚΕΕΛ).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ὁ κάθε νοικοκύρης πὸν παράγει καλαμπόκια ἐξὼ ἀπὸ τὸ σπίτι του καὶ κοντὰ στὸ ἄλωνι ἔχει καὶ τὸν κουτσιρό του. Κι ἐστὶ βλέπεις στὸ χωριὸ μέσα κουτσιρὸς ἐδῶ, κουτσιρὸς ἐκεῖ, πάντα σὲ ὕψωμα καμωμένοι γιὰ νὰ ἀερίζονται. Ἄλλοι κάνουν πιὸ μεγάλους κι ἄλλοι πιὸ μικροὺς κουτσιρούς κατὰ τὴν παραγωγή τοῦ καλαμποκιοῦ πὸν ἔχει ὁ καθένας. Οἱ πιὸ πολλοὶ κουτσιροὶ εἶναι ὅπως περιγράψαμε μακρυνάρια. Σπανιώτερα γίνονται καὶ κουτσιροὶ στρογγυλοὶ ἀκριβῶς ὅπως οἱ κοφίνες οἱ κινητὲς πὸν διατηροῦν στὴ Ρούμελη πολλοὶ στὰ σπίτια τους γιὰ ν' ἀποθηκεύουν τὸ καλαμπόκι τους, τὸ σιτάρι τους, τὸ κριθάρι τους (σ. 100-101).

5.4 Ποιμενικός βίος

Στὸ Νιόκαστρο ὅπως καὶ στ' ἄλλα τὰ Μακεδονικὰ χωριὰ τοῦ Ρουμλουκιοῦ τὰ βόδια τοῦ χωριοῦ τὰ φυλάει ἓνας πὸν βάζει τὸ χωριό. Αὐτὸς ὀνομάζεται γιλαδάρας. Κάποτε τὸ χωριό, ὅταν εἶναι πολλὰ τὰ βόδια του, βάζει καὶ δύο γιλαδάρες ἢ καὶ περισσότερους (αἰτιατικὴ τς γιλαδαρούς = πῆγι κι εἶπι τς γιλαδαρούς). Στὸ γιλαδάρ δίνει ὁ κάθε γεωργὸς τὸ βόδι του τὸ πρωὶ κι αὐτὸς στεκάμενος στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ περιμένει νὰ τοῦ παραδώσουν ὅλα τὰ βόδια τοῦ χωριοῦ. Τὰ μαζεύει μπρὸς καὶ τὰ ὀδηγεῖ στὰ χέρσα πὸν ἔχουν ὠρισμένα γιὰ τὴν βοσκή τῶν βοδιῶν καὶ ἐκεῖ τὰ βόσκη ὅλην τὴν ἡμέρα. Βασιλεύοντας ὁ ἥλιος τὸ βράδυ τὰ ὀδηγεῖ τὰ βόδια καὶ

πάλι στο χωριό. Τ' αφήνει στην άκρη και τὸ καθένα ζέρει και πηγαίνει στο σπίτι του. Τὴν ἄλλη μέρα τὰ ἴδια. Οἱ γιλαδάρδεις φυλᾶνε μὲ συμφωνία, ἀπὸ Ἀη-Γιώργη σὲ Ἀη-Δημήτρη, δηλαδή ἓνα ἐξάμηνο και πληρώνονται ἀπὸ τοὺς χωριάτες ἀνάλογα μὲ τὴ συμφωνία ποὺ θὰ γίνη. Τὴν ἀμοιβή τους τὴν παίρνουν σὲ εἰσόδημα. Ἄν ἡ ἀνάγκη ὑπάρχει νὰ φυλαχτοῦν τὰ βόδια και τὴ χειμωνιάτικη περίοδο, γίνεται νέα συμφωνία και ὁ γιλαδάρς τὰ φυλάει κι ἄλλο ἓνα ἐξάμηνο, ἀπὸ Ἀη-Δημήτρη δηλαδή σ' Ἀη-Γιώργη, ἐννοεῖται τὶς μέρες ποὺ τὰ βόδια δὲ θὰ τὰ ἀπασχολοῦν μὲ τὴ σπορά (σ. 142-144).

Εικ. 14. Τα βουβάλια πίνουν νερό στο Νιόκαστρο (φωτογραφικό αρχείο ΚΕΕΛ).

Σημάδια προβάτων. Ἀκοῦς ἐδῶ [στο Νησέλι] πρόβατα «κουτσόφκα» πὰ νὰ πῆ κουτσάφκα - κουτσαύτικα, δηλαδή τοὺς κόβουν τὸ αὐτὶ ὥστε νὰ λείπη ἔτσι για νὰ τὰ γνωρίζη. Ἔχουν σημάδια και «κόκκα». Φτειάνουν δηλαδή στ' αὐτὶ σκάλα, αὐτὸ εἶναι τὸ σημάδι τους. Ἄλλοι κτηνοτρόφοι ἔχουν σημάδι τὴ φούρκα· κάνουν τὸ αὐτὶ τῶν προβάτων τους φούρκα. Ἄλλοι τὰ ἔχουν ζουράφια. Δηλαδή κόβουν τὸ αὐτὶ τους στο πλάϊ. Αὐτὸ γίνεται για νὰ γνωρίζονται τὰ πρόβατα τοῦ κάθε κοπαδιοῦ κι ὁ κάθε κτηνοτρόφος νὰ μὴ χάνη τὰ δικά του τὰ πρόβατα. Τὰ ἴδια σημάδια βάζουν και στὰ βουβάλια. Εἶναι ἀνάγκη κι αὐτὰ νὰ τὰ γνωρίζουν τίνος εἶναι τοῦτο τὸ βουβάλι και τίνος τὸ ἄλλο και γι' αὐτὸ τὰ σημαδεύουν. Στὸ Ρουμλουκι συνηθίζεται και ἄλλο εἶδος σημαδιοῦ. Ὅταν τὰ πρόβατα κουρεῦνται τότε παίρνουν κατράνι τὸ λυώνουν, βάζουν μέσα σφραγιδα και τὴ σφραγιδα τὴν πατοῦν στο δέρμα τους. Ἡ σφραγιδα γίνεται ὅπως τὴ θέλει κι ὅπως τὴν παραγγεῖλει κανεὶς στο μάστορα. Τὰ μεγάλα τὰ ζῶα, σὰν νὰ πῆς ἄλογα, βόδια, βουβάλια τὰ σημαδεύουν σφραγιζο-

ντάς τα στο νύχι με κάμη. Δηλαδή έχει κανείς τη δική του σφραγίδα, την καίει στη φωτιά και την πατάει στο νύχι του ζώου. Έτσι κάνει τον τύπο που αυτός θέλει και τα γνωρίζει έπειτα και μεταξύ άλλων πολλών ζώων (σ. 198-201).

Ποιμενική ζωή στο Νιόκαστρο. Οί κεχαγιάδες έχουν ένα ζύλο ίσιασμένο από το ένα μέρος (σαν πλανισμένο), μακρὸ 3-4 πιθαμές και πλατὸ ὄσο-ὄσο. Τὸ λένε: ραμπούσι. Μὲ τὸ ραμπούσι μετροῦν τα καρδάρια τὸ γάλα πὸν παίρνει ὁ κάθε συνέταρος. Πῆρε ἄς ποῦμε μιὰ καρδάρα, κάνει μιὰ χαράκα (χαρακιὰ). Πῆρε δυὸ καρδάρες, κάνει και δεύτερη χαράκα και οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐννοεῖται πὸς γιὰ τὸν κάθε συνέταρο τσοπάνο κρατεῖ και χωριστὸ ραμπούσι. Τὶς ὀκάδες τὶς σημειώνει με γουβίτσες (βουῦλες) πὸν τὶς κάνει πάνω στο ραμπούσι με τὴ μύτη ἀπὸ τὸ μαχαίρι. Ὁ τσοπάνος κρατεῖ πάνω του και μαχαίρια. Πρῶτα τὸ κλειδομάχαιο-κλειδομάχαιο ἐδὼ λένε κείνο πὸν στη Ρούμελη ὀνομάζουν σουγιᾶ και τὸ φκαρομάχαιο· τὸ 'χατζάρι πὸν τὸ βάζουν μέσα στο φηκάρι (σ. 234-235).

Ποιμενική ζωή στο Νησέλι. Τὴν ὥρα τὴ μετροῦν οἱ τσοπάνοι με τὴν γκαρλιγκό-βεργα. Τὴ μπήγουν ὀρθὰ και κοιτάνει τὴ σκιά. Ἄν ὁ ἴσκιος εἶναι καρσί, λένε εἶναι μεσημέρι. Ἄμα γυρίση, τσακίζει ἡ μέρα. Λένε, εἶναι δειλινό (σ. 1023).

5.5 Αλιευτικός βίος (Λιανοβέρι-Γιδάς)

Ὅταν ἀκόμα ὑπῆρχεν ὁ βάλτος, ὅπως λένε τὴ λίμνη τῶν Γεννιτσῶν, τὰ ψάρια τὰ εἶχαν ἀφθονὰ στὸν τόπο, γιὰτὶ μέσα στη λίμνη ζούσαν παντὸς εἶδους ψάρια μικρὰ και μεγάλα. Οἱ παρόχθιοι λοιπὸν ψάρευαν. Ὑπῆρχαν και συστηματικοὶ ψαράδες, ὑπῆρχαν και ἐρασιτέχνες. Μέσα στη λίμνη ζούσαν τὰ ἐξῆς ψάρια: Ὁ γλιανὸς· αὐτὸ τὸ ψάρι ζυγίζει ἀπὸ μισὴ ὀκά ὡς 25 ὀκάδες (θα εἶναι ὁ ἀλλοῦ λεγόμενος γουλιανός). Ἡ τούρνα εἶναι ψάρι πολὺ μεγάλο. Ζυγίζει ὡς 40 ὀκάδες. Τὸ τσερνούχι εἶναι μικρὸ ψάρι. Τὸ περκὶ δηλαδή τὸ ψάρι πὸν λένε ἀλλοῦ πέρκη. Ὑπῆρχαν λοιπὸν στο βάλτο ψαράδες. Ἐβγαζαν τὰ ψάρια και τὰ πωλοῦσαν στοὺς πρεντζιπέρδης, τοὺς ἀγοραστὲς δηλαδή τῶν ψαριῶν· κείνους πὸν ἐμπορεύονταν τὰ ψάρια. Τὸ κυριότερο ὄργανο με τὸ ὁποῖο ἐπιαναν τὰ ψάρια στο βάλτο ἦταν τὸ λεγόμενο νταούλι. Γενικὰ μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς ὅτι τὸ δίχτυ αὐτὸ ἦταν ἕνα εἶδος φάκας. Εἶχε τρία ἰκοιλώματα. Μπρὸς εἶχε μιὰ χοάνη. Ἄμα τὸ ψάρι μπῆ ἀπ' τὴ χοάνη αὐτὴ και εἰσέλθη στὸν πρῶτο λωβὸ, δὲν ξαναβγαίνει πάλι. Ἀπ' αὐτὸν τὸ λωβὸ, μπαίνει στο δεύτερο κι αὐτοῦ στὸν τρίτο. Ἐκεῖ ὑπάρχει ἡ θηλιά. Ἐκεῖ ἐνθυλακάνεται και δὲ βγαίνει πιά. Τὸ συλλαμβάνει. Τὸ ξαπλώνουν τὸ δίχτυ μέσα στη λίμνη κρατῶντας τὸ ἀπὸ ἕνα σχοινὶ πὸν εἶναι πρὸς τὸ μέρος τῆς θηλιᾶς. Σιγά-σιγά εἰσέρχονται τὰ ψάρια ἀπὸ λωβὸ σὲ λωβὸ και συλλαμβάνονται. Εἶχε ἡ λίμνη αὐτὴ και πολλὰ χέλια. Εἶχε δὲ και ἕνα εἶδος ψάρια πὸν λέγονται γρεβάδια (γρεβάδι τὸ ἕνα). Τὰ ψάρια τῆς λίμνης μετὰ τὴν ἀποξήρανση μπῆκαν (ἀπεσύρθησαν) στο Λουδία (σ. 273-276).

Αλιευτικός βίος όπως μου τον περιέγραψαν στο Γιδά. Ψάρια ό βάλτος είχε: τὸ γριβάδι, μιᾶς, δύο, τριῶν, τεσσάρων, πέντε... ὄχτῶ ὡς δέκα ὀκάδων γριβάδια ὑπῆρχον. Ἡ τουρνά, τὸ μεγαλύτερο ψάρι, ζύγιζε ὡς 3 ὀκάδες. Τὸ χέλι. Χέλια εἶχε καὶ μικρὰ καὶ μεγάλα ὁ βάλτος. Τὸ συνηθισμένο χέλι ἔφτανε τὶς 2 ὀκάδες. Τὸ πικρί - τα πικριά καὶ τὸ γλυνάρι (ὑποθέτω θὰ εἶναι τὸ ἴδιο μετὸ γλύνι τῆς λίμνης τοῦ Νεζεροῦ παρὰ τὸν Δομοκόν). Ἀλιεία. Δύο τρόποι ψαρέματος ἦταν γνωστοί. Ὁ ἕνας μετὰ τὰ ἀγκίστρια. Μετὰ ἀγκίστρια ψάρευαν ἐξὸν ἀπὸ τοὺς καθαυτὸ ψαρᾶδες καὶ οἱ ἄλλοι παρόχθιοι. Ἐπειτα ψάρευαν μετὰ δίχτυ πὸν λέγεται νταούλι· μοιάζει σὰν καζάνια ἐπάλληλα ἢ νταούλια ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα νταούλι. Τὸ ψάρι μπαίνει στὸ πρῶτο νταούλι, δὲ μπορεῖ νὰ βγῆ. Πάει στὸ δεύτερο, τὰ ἴδια καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς. Τὰ γκίστρια· αὐτὰ εἶναι γνωστὰ παρόμοια πρὸς τὰ θαλασσινὰ γκίστρια. Ἐκτὸς αὐτῶν τῶν ἀλιευτικῶν μέσων εἶχαν καὶ τὰ λεγόμενα κατοίκια. Τὰ κατοίκια τὰ ἔφτειναν μετὰ πλεχτὰ καλάμια ἐντὸς τῆς λίμνης, δηλαδὴ περιέφραζαν μέσα στὴ λίμνη ἐν εἰδῇ κήπων· ἀπὸ διάστημα σὲ διάστημα. Τὸ μεγάλο περίφραγμα τὸ ὑποδιαίρουσαν σὲ μικρότερα, ἀφοῦ πρῶτα ἐσχημάτιζαν μετὰ καλάμια ἕνα δρόμο τὸν ὁποῖον θὰ ἀκολουθοῦσαν τὰ ψάρια ὥσπου νὰ πέσουν μέσα. Παίρνοντας αὐτὸν τὸ δρόμο ἔφταναν σὲ ἕνα μικρὸ κοίλωμα πὸν τὸ ἔλεγαν γλωσσίδι. Στὸ γλωσσίδι, ὅταν ἔμπαιναν τὰ ψάρια, δὲ μποροῦσαν πια νὰ ξεναβροῦν. Εἶχε τὸ γλωσσίδι μιὰ πόρτα πὸν ἀνοίγε πρὸς τὰ μέσα. Τὴν ὠθοῦσε τὸ κύμα κι ἀνοίγε καὶ τὸ ψάρι ἔμπαινε. Ἄν ὅμως ἤθελε νὰ ξεναβρῆ ἢ πόρτα ἐκλείει καὶ τότε τὸ ψάρι γύριζε πίσω στὸ γλωσσίδι. Ἦταν πια αἰχμαλωτισμένο γιὰ πάντα. Πήγαιναν τότε οἱ ψαρᾶδες μετὰ τὴ βάρκα ὡς ἐκεῖ καὶ τὰ ἔπιαναν μετὰ τὴν πόρτα, πολλὰ μαζὶ ὄχι ἕνα ἢ δύο. Ἡ πόρτα εἶναι ἢ ἀπόχη ἢ γνωστή, τὸ σύνθηρος δίχτυ πὸν μεταχειρίζονται οἱ ψαρᾶδες καὶ στὴ θάλασσα καὶ στὰ ποτάμια. Ἡ βάρκα ὅμως ἦταν ἀπαραίτητος προκειμένου νὰ γίνῃ τὸ ψάρεμα μετὰ τὰ κατοίκια γιὰτὶ πάντοτε γινόταν ἐντὸς τῆς λίμνης, ὅπου ἔνεκα τοῦ βάθους δὲν ἦταν δυνατόν νὰ μποῦν οἱ ψαρᾶδες. Μετὰ τὰ γκίστρια ψάρευαν στὶς ἄκρες τῆς λίμνης καὶ οἱ ψαρᾶδες κι ὁποιοιδήποτε ἄλλοι ἤθελαν νὰ πιάσουν ψάρια (σ. 276-280).

5.6 Κυνηγετικός βίος (Λιανοβέρι)

Τὸ γκατζό – τὰ γκατζά, λέγονται τὰ ἄγρια γουρούνια. «Θὰ πᾶμε στὰ γκατζά». Ὁ βάλτος (Γεννιτσῶν) κρατοῦσε πολλὰ γκατζά πὸν τὰ κυνηγοῦσαν εἰδικοί κυνηγοὶ μετὰ εἰδικὰ σκυλιὰ πὸν λέγονται γουρουνόσκυλα. Ἀλπές (ἢ ἀλεποῦ) ὁ τόπος ἔχει ἀλπές καὶ τὶς κυνηγοῦν γιὰ τὸ δέρμα τους πὸν εἶναι γουναρικό. Ἐπίσης ἔχει καὶ λαγούς, κυνηγοῦν ὅμως λιγοστούς. Ἔρχονται ξένοι κυνηγοὶ καὶ τοὺς κυνηγοῦν. Τὸ ἔλος (βάλτος Γεννιτσῶν) ἔχει καὶ πουλιά: τὴν κουκλίκα. Αὐτὸ τὸ πουλι ἀπάνω ἀπὸ τὸ ράμφος ἔχει μιὰ τσαπαράδα (τσαπαράδα εἶναι κηλῖδα λευκὴ πάνω σὲ πέτσα).

Τὸ πουλί αὐτὸ τρώγεται καὶ γι' αὐτὸ τὸ κυνηγοῦν. Παπιά εἶχε πολλὰ ὀ βάλτος. Κι αὐτὰ τὰ κυνηγοῦσαν. Χῆνες. Καὶ χῆνες πολλὲς ἄγριες εἶχε ὀ βάλτος. Κι αὐτὲς τὶς κυνηγοῦσαν. Ὁ κύκνος. Ἔχει κι ἀκόμα κύκνους, λιγοστοὺς ὅμως ποὺ τοὺς κυνηγοῦσαν, ἀλλὰ τὸ κράτος γιὰ νὰ μὴ λείψῃ τὸ εὐγενικὸ αὐτὸ πουλί, ἀπαγορεύει μὲ νόμο σήμερα τὸ κυνήγι του. Χοντρὸχ'νις ὑπάρχουν κι ἀπ' αὐτὲς στὸ βάλτο, δηλαδὴ μεγάλες χῆνες. Ὁ φασιανός. Ἐκεῖ ἀνάμεσα στὴν πυκνάδα τῶν ἐλοβίων φυτῶν τοῦ βάλτου φωλιάζει τὸ εὐγενέστατο καὶ ὠραιότατο αὐτὸ πουλί ποὺ τὸ κρέας του δὲν ἔχει ταίρι στὴ νοστιμάδα. Ἐπειδὴ τὸ κυνηγοῦν πολὺ οἱ κυνηγοὶ γιὰ τὸ λόγο τῆς νοστιμάδας, ἔγινε νόμος καὶ ἀπαγορεύει τὸ κυνήγι τοῦ φασιανοῦ (σ. 285-287).

Στὰ παλιότερα χρόνια, ὅταν οἱ κυνηγοὶ δὲν πετύχαιναν κυνήγι καὶ ἡ ἀποτυχία ἐξακολουθοῦσε ἔβαζαν τὸ τουφέκι κάτω πρὶν ξεκινήσουν γιὰ κυνήγι κι ἔβαζαν ἓνα μικρὸ ἀγόρι γιὰ νὰ κατοικήσῃ τὸ τουφέκι. Ἔτσι νόμιζαν πὼς θὰ κινουσε γούρι καὶ θὰ ἄρχιζαν πιά νὰ χτυποῦν στὸ κυνήγι. Ἡ ἔβαζαν τὸ τουφέκι τους ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα ἐκεῖ ποὺ πλαιάζον τὰ ὀρνίθια (δηλαδὴ πάνω στὰ δέντρα, γιατί στὰ δέντρα κουρνιάζον τὰ ὀρνίθια) καὶ τὰ τοποθετοῦσαν σὲ μέρος ὅπου πρόκειται, ἐνῶ θὰ κατεβοῦν νὰ τὸ δρασκελίσουν ἢ καὶ νὰ πετάξουν ἀποπάνω τους. Αὐτὸ τὸ δρασκελισμὸς ἦταν τὸ γούρι ποὺ κινουσε. Ἐπίσης ἔβαζαν τὸ τουφέκι τους σὲ ἓνα μέρος καὶ ὠδηγοῦσαν ἓνα ἀγόρι νὰ τὸ δρασκελίσῃ καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο νόμιζαν πὼς κινεῖ γούρι. Ὅταν ὁ κυνηγὸς βῆ ἀπὸ τὸ σπίτι του καὶ θὰ πηγαίῃ γιὰ κυνήγι, ἡ προσοχὴ του θὰ εἶναι μὴ συναντήσῃ κανέναν παπᾶ. Τὸ συναπάντημα τοῦ παπᾶ δὲν εἶναι καλὸ, δὲ θὰ χτυπήσῃ λαγὸ ἢ ἄλλο τίποτε. Ἄν ἔχει ὑπόψια πὼς θὰ συναντήσῃ παπᾶ, ἀλλάζει δρόμο. Κακὸ συναπάντημα ἐπίσης εἶναι ἡ γυναῖκα καὶ προσπαθεῖ νὰ τὴν ἀποφύγῃ λοξοδρομῶντάς προς ἄλλο μέρος ὅπου δὲν ὑπάρχει φόβος συναντήσεως. Ἀλλὰ κι ἂν συναντήσῃ τυχαίως ὁποιονδήποτε ἄνθρωπο ὁ κυνηγὸς καὶ τοῦ ζητήσῃ σπέρτο, ἄς ποῦμε, γιὰ ν' ἀνάψῃ τὸ τσιγάρο του, ἀρνεῖται νὰ τοῦ τὸ δώσει (σ. 296-298).

Οἱ πέρδικες κυνηγοῦνται τὸν Ὀκτώβριο μῆνα. Ὁ μόνος τρόπος εἶναι νὰ τὶς χτυπήσῃς στὸ φτερό. Μόλις πεταχτοῦν σκοπεύει ὁ κυνηγὸς πάντα μπρὸς κατὰ τὴ διεύθυνση ποὺ πετᾶ ἢ πέρδικα· οἱ καλοὶ κυνηγοὶ πάντοτε τὶς πετυχαίνουν (σ. 308).

5.7 Χλωρίδα (ελόβια φυτὰ)

Ἐντὸς τοῦ βάλτου αὐτοῦ ζοῦσαν καὶ ἓνα σωρὸ φυτὰ τοῦ νεροῦ. Πρῶτα-πρῶτα καλάμια (τὰ γνωστὰ νεροκάλαμα). Μ' αὐτὰ ἔφραζαν κι ἔκαναν τὰ κατοίκια. Τὰ ραγάζια κι αὐτὰ μοιάζον σὰν καλάμια κι ἔχουν φύλλα λογχοειδῆ πολὺ μακρυνά. Ἀπ' αὐτὰ γίνονται ψαθιά γιὰ στρώσιμο (στρώματα πλεχτά). Μὲ τὰ ραγάζια ἐπίσης γίνονται, ὅπως εἶπαμε καὶ στέγες περίφημες ποὺ χύνουν τὰ βρόχινα νερὰ ἔξω καλύτερα κι ἀπὸ τὰ κεραμίδια. Τὸ ραγάζι στὰ μέρη τοῦτα εἶναι πασίγνωστο, συ-

νυφασμένο με τη ζωή των ανθρώπων. (Η) φυλλάδα είναι καλάμι κι αυτή με λεπτά και φαρδιά φύλλα. Πολύ χρήσιμο φυτό κι αυτό. Όταν στα μέρη τουτα υπάρχει έλλειψη τροφής για τα ζώα (ιδίως το χειμώνα) κόβουν κορφάδες από φυλλάδα και τις δίνουν και τρώγουν. Ο πανιάς. Είναι ραγάκι κι αυτό, αλλά πιό κοντό με φαρδιά φύλλα. Ο πανιάς είναι χρήσιμος για δέσιμο. Απ' αυτόν φτειάνουν δεματικά και δένουν δεμάτια σιταριού ή χορτάρια ή και άλλο. (Η) ρακίτα είναι δέντρο έλόβιο εϋλύγιστο. Ρακίτες είχε πολλές ο βάλτος. Ο κουστίτους είναι ένα χόρτο εϋλύγιστο, μα στερεό. Με τα χόρτα αυτά, μαζεύοντάς τα και ξηραίνοντάς τα, έφτειαναν σαμάρια (το γέμισμα δηλαδή του σαμαριού γίνεται απ' αυτά τα χόρτα, όπως άλλοϋ από σαλώματα). Η λαπατεά είναι χόρτο του βάλτου με φύλλα πλατιά και χοντρά. Τα φύλλα της λαπατεάς μόλο που σκεπάζονται από τα νερά έπιζητούν να βγούν στην έπιφάνεια. Η πιπερονίκα. Είναι έλόβιο φυτό πολϋ μεγάλο. Στην κορφή του βγάζει ένα άνθος κίτρινο. Πιπερονίκες γίνονται και στην άκρη των κήπων του Γιδά, που περνάει το νερό συνεχώς, αλλά το άνθος τους έχει χρώμα μπλε και είναι χωνοειδές (σ. 282-284).

5.8 Συμπεριφορά των κατοίκων στους ξένους – Φιλοξενία

Πās σ' ένα χωριό μέσα και περνούν οι άνθρωποι μπρός σου, ώστόσο δέ σε χαιρετούν ούτε δείχνουν καμμιά περιέργεια για να μάθουν ποιός είσαι και τι θέλεις στο χωριό τους. Εν αντίθεση προς τους παλαιοελλαδίτες που γεμάτοι περιέργεια προσπαθούν να μάθουν ποιός είσαι και τι θέλεις στο χωριό τους. Οι Μακεδόνες άδιαφοροϋν είτε ήρθες είτε όχι. Περιμένεις έξω από το μαγαζι να έρθη κανείς να σε χαιρετήσει, να σε ρωτήσει, τίποτε. Τότε αναγκάζεσαι να πλησιάσης σϋ αυτού-νούς, να τους χαιρετήσεις, να τους ρωτήσεις ό,τι θέλεις – αίφνης σε ποιό σπίτι θα μπορούσε να μείνη, από που μπορεί να οίκονομη τρόφιμα κι άλλα τέτοια. Στο μαγαζι κανείς δέν προσφέρεται να κεράση ένα ποτό, όπως συμβαίνει στην Παλιά Ελλάδα· ούτε κι ο μπακάλης, όπου αυτός έχει συμφέρον να κεράση για να δώση το παράδειγμα. Τότε για να γνωριστής, αναγκάζεσαι σϋ ό ξένος να ζητήσης ένα ποτό και να διατάξης να δώση και σ' όσους βρίσκονται στο μαγαζι μέσα, να πάρη και δικό του ποτό. Κανείς δέν άρνεϊται την προσφορά σου! Κι ύστερα απ' την προσφορά αυτή και πάλι κανείς δέν προθυμοποιείται να κεράση. Όλη ή άτμόσφαιρα άζεινη φαίνεται από τον καιρό της Τουρκοκρατίας έπικρατεί αυτό το έθιμο (σ. 386-388).

Την ίδια άφιλόξενη διάθεση συνάντησα και στο Μετόχι του Άη Γρηγόρη του Αγίου Όρους στη Βούλτσιστα. Μόλις που δέ μου είπαν φύγε απ' έδω, οί καλόγεροι όταν πήγα στο Μετόχι. Κάθησα κάμποσες μέρες απ' ανάγκη, γιατί στο χωριό ήταν άδύνατο να βρω φιλόξενο σπίτι για να μείνω. Όταν παρακάλεσα τον οίκονόμο

καλόγερο να παρακαλέση κάποιον απ' τούς ύπαλλήλους του να του δώσει λαογραφικές πληροφορίες, απάντησε: «ξέρεις εγώ είμαι και λίγο παράξενος και δεν παίρνω απ' αυτά!» Και πάλι όμως έκαμα υπόμνη και δεν το φέρθηκα όπως το έπρεπε. Κι αλήθεια το βράδυ μετανόησε για τη συμπεριφορά του και έκαμε ό,τι τόν παρακάλεσα. Κι όταν μάλιστα έφευγα από το Μετόχι και τόν αποχαιρέτησα διάφορος όλοτελα, στην συμπεριφορά του, εδήλωσε ότι οί πολλές φροντίδες τόν έκαμαν να φερθῆ λίγο άπρεπα. Μ' όλα αυτά νιώθει κανείς πως στη Μακεδονία επικρατεί σχεδόν ή άφιλοξενία. Υποθέτω πως μιὰ τέτοια κακία πού δεν την έχει το άλλο «Ρωμέικο», οφείλεται στο ότι οί Ρουμλουκιώτες τουλάχιστον δεν ξενιτεύονται. Κι ούτε ξενιτεύονταν ποτέ. Ο τόπος τους είναι εύφορώτατος κι επομένως έπαρκει να θεραπεύη όλες τις ανάγκες τους. Προς τί λοιπόν να ξενιτεύονται; Αλλά όταν κανείς δεν ξενιτεύεται δε μπορεί να έρθη στη θέση του ξένου πού έχει ανάγκη της φιλοξενίας, όταν βρεθῆ σε κάποιο ξένο μέρος (σ. 389-392).

Μόνο ένα μοναδικό παράδειγμα ξενίας βρήκα στην Άγκαθιά. Έκει έμεινα κάμποσες μέρες στο σπίτι του γραμματικού της κοινότητας, ενός νέου πού γνώρισα στο σταθμό του Γιδά τυχαίως· κι εκεί προσφέρθηκε να με κεράσει. Πήγαινε στη Βέροια. Του είπα πως, όταν πάω στο χωριό του, θα καταλύσω στο σπίτι του. Δέχτηκε ευχαρίστως. Κι αλήθεια όταν πήγα στην Άγκαθιά έμεινα στο σπίτι του πολλές μέρες (σ. 388-389).

5.9 Σχέσεις γηγενών-πρόσφύγων

Σ' όλα σχεδόν τα χωριά του Ρουμλουκιού έχουν εγκατασταθῆ και πρόσφυγες, άλλοι απ' τόν Πόντο, άλλοι Καυκάσιοι κι άλλοι Θράκες. Έργατικοί, όπως είναι οί πρόσφυγες, ανέπτυξαν τη γεωργία και μετάβαλαν τη γεωργική κατάσταση του τόπου. Έκει όπου δεν ήταν δέντρα, φύτεψαν μηλιές, άχλαδιές, καρυδιές, κερασιές, άμπέλια. Αυτό το παράδειγμα άντι να κινήση τη μίμηση τών ντόπιων τούς κίνησε το φθόνο (σ. 393).

Οί πρόσφυγες είναι μισητοί στους ντόπιους τούς Ρουμλουκιώτες. Τους θεωροῦν κατακτητές της πατρικής τους γῆς, πού ἤρθαν και καταπάτησαν με τη βοήθεια του κράτους. Και την έχθρότητα πού έχουν στους πρόσφυγες ούτε την κρύβουν· τούναντίον ζητοῦν άφορμή να την εκδηλώσουν κάποτε και έντονη και άπειλοῦν μάλιστα να σφάζουν τούς πρόσφυγες εύθῦς πού θα τύχη κάποια άναμπομπούλα (σ. 174).

Περνώντας σ' ένα χωράφι της περιφέρειας Κολιντροῦ βρήκα ένα χωριάτη και πιάσαμε κουβέντα:

- Θα είσαι δημοσιογράφος; ρώτησε.
- Ναι, του είπα.

– Καλὰ ποὺ ἤρθες ἐδῶ νὰ σοῦ πῶ κάμποσα πράματα, νὰ τὰ γράψης στίς ἐφημερίδες!

– Πές τα!

– Νὰ οἱ πρόσφυγες!

– Τί;

– Μᾶς πῆραν τὸν τόπο.

– Ποιόν τόπο;

– Νὰ τοῦ Δημοσίου τὸν τόπο. Μᾶς τοὺς ἔφεραν πάνω στὸ σβέρκο μας. Ἐμεῖς ἐδῶ δὲν ἔχει κανένας παραπάνω ἀπὸ 50 στρέμματα χωράφια. Ἄντι νὰ μᾶς μοιράσουν καὶ τὰ ἄλλα τοῦ Δημοσίου τὰ χωράφια, πῆγαν καὶ τὰ ἔδωσαν στοὺς πρόσφυγες!

– Μὰ τί νὰ τοὺς κάναμε τοὺς πρόσφυγες. Ἦταν κι αὐτοὶ ἀδέρφια μας, διωγμένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους κι ἔπρεπε νὰ τοὺς ἀποκαταστήσωμε!

– Δὲν ξέρω γὰρ τί νὰ τοὺς κάνατε. Νά, ἔπρεπε νὰ τοὺς ρίξουν στὴ θάλασσα, παρὰ νὰ τοὺς φέρουν βάρος στὸ κεφάλι μας.

Ἀπ' αὐτὸ μπορεῖ νὰ καταλάβῃ κανεὶς ποιὰ ἡ σχέση τῶν προσφύγων μὲ τοὺς ντόπιους. Ὡστόσο οἱ πρόσφυγες εἶναι ὑπομονετικοὶ καὶ δὲν ἐκφράζονται ἐχθρικῶς κατὰ τῶν ἐντοπίων. Ὅπου κι ἂν ρώτησα πὸς περνοῦν, μοῦ εἶπαν καλά. Καὶ κανένα παράπονο δὲν ἔχουν ἀπὸ τοὺς ντόπιους. Θὰ γουν παράπονα, ἀλλὰ, ἀπὸ φόβο μὴ ἀνοίξουν πῶς βαθὺ χάσμα προφυλάσσονται. Δὲν τὰ ἐκφράζουν τὰ παράπονά τους (σ. 394-396).

Μ' ὅλη τὴ συγκατοίκηση γηγενῶν καὶ προσφύγων, ὡς τώρα τοῦλάχιστον, καμμιά τάση πρὸς ἀφομοίωσιν δὲν ἔγινε. Καὶ φυσικὸ εἶναι νὰ μὴ γίνη. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐχθρότητας, ποὺ ἄλλοῦ εἶναι ἐκδηλοὺ καὶ ἄλλοῦ ὑποβόσκει, δὲ συντελεῖ στὴν ἀφομοίωση. Τὸναντίον μάλιστα συγκρατεῖ τὴν κάθε ράτσα στὰ δικά της ἔθιμα. Ἔτσι οἱ πρόσφυγες κρατοῦν τὴ γλῶσσα τους. Κι οἱ μεγάλοι μιλοῦν τὰ δικά τους, ἀλλὰ καὶ τὰ μικρά, μ' ὄλο ποὺ πᾶνε στὸ σχολεῖο μαζί μὲ τὰ ντόπια παιδιά, μεταξὺ τους μιλοῦν τὴ γλῶσσα τῆς μαμᾶς καὶ τοῦ μπαμπᾶ τους [...] οἱ ντόπιοι δὲ δίνουν προσοχὴ στὸ ξενικὸ τῶν προσφύγων γλωσσικὸ ἰδίωμα. Μόνο ὅταν θέλουν νὰ τοὺς ψέξουν –καὶ ζητᾶνε τέτοιες εὐκαιρίες σπρωγμένοι ἀπὸ τὴν ἐχθρότητα ποὺ τοὺς καίει τὰ στήθη– ἀρπάζουν λέξεις ἰδιάζουσες καὶ μ' αὐτὲς ρίχνονται καὶ τοὺς κατηγοροῦν. Π.δ.χ. ἐπειδὴ οἱ Πόντιοι μεταχειρίζονται τὴν ἀντωνυμία αὐτοῦς=οὔτος, τοὺς σκόπτουν ὀνομάζοντάς τους αὐτήδες. Ἀκούοντας τοὺς Καππαδόκες νὰ μιλοῦν τὴν ἀρχαιοπρεπῆ τους γλῶσσα, λένε: Μιλᾶνε μιὰ γλῶσσα ποὺ εἶναι χειρότερη κι ἀπὸ τούρκικη. [...] Ἔτσι ἡ ἀντίθεση αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία ποὺ θὰ κρατήσῃ τοὺς πρόσφυγες κλεισμένους στὴ δική τους γλῶσσα καὶ στὰ δικά τους ἔθιμα. Αὐτὸ φαίνεται κι ἀπὸ τὸ ἐξῆς. Ὅπου συγκατοικοῦν πρόσφυγες καὶ ντόπιοι, δὲν ἐκκλησιάζονται στὴν ἴδια ἐκκλησία οἱ πρόσφυγες· προσπαθοῦν νὰ βροῦνε καμμιά

ἐκκλησία ἄλλη, ἔστω ἐξωκλήσι καὶ τὴν κάνουν δική τους γιὰ νὰ ἐκκλησιάζονται χωριστά. Ἀλλὰ καὶ ὅπου δὲν εἶναι κατορθωτὸ αὐτό, καταφανῆς εἶναι ὁ πόθος τῶν προσφύγων νὰ ἀποχωριστοῦν ἀπὸ τοὺς ντόπιους. Ἡ ψυχολογία αὐτῆ, ἂν ἐπικρατήσῃ, γιὰ πολλὰ χρόνια τοῦλάχιστον ἀκόμα ἢ ἀφομοίωσις προσφύγων καὶ γηγενῶν θὰ εἶναι ἀκατόρθωτη⁵⁴ (σ. 397-400).

5.10 Ουζοποσία

Στὸ Ρουμλούκι ὄλοι οἱ χωριάτες πίνουν καὶ πίνουν πρὸ πάντων οὕζο. Τὸ κρασί σπανίζει, γιὰτὶ ἀμπέλια δὲν ὑπάρχουν κι οὔτε δείχνουν διάθεση νὰ φυτέψουν ἀμπέλια οἱ Ρουμλουκιῶτες μὴν πὸν βλέπουν μπρὸς στὰ μάτια τους τὸ παράδειγμα τῶν προσφύγων ποὺ φύτεψαν ἀμπέλια. Πίνουν λοιπὸν οὕζο, ὄχι ἕνα καὶ δύο ποτηράκια, ἀλλ' ὡς ποὺ νὰ μεθύσουν κι ἔτσι πολλοὶ καταντοῦν ἀλκοολικοί. Φαίνεται ὅτι τὸ κακὸ αὐτὸ ἐλάττωμα τῆς οὕζοποσίας τὸ ἔχουν ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας. Ἔπιναν οἱ Τοῦρκοι ἀφεντάδες τους, ἔπιναν κι αὐτοὶ καὶ τὸ κακὸ ἐλάττωμα διαιωνίζεται (σ. 392-393).

5.11 Τα παλιὰ σπίτια του Γιδᾶ

Τὰ παλιὰ τὰ σπίτια στὸ Γιδᾶ εἶχαν δύο δωμάτια. Τὸ ἕνα τὸ δωμάτιο μὲ τζάκι γιὰ ν' ἀνάβουν φωτιά, τ' ἄλλο δίχως τζάκι, τὸ παρταλοσπιτο αὐτό. Πρασορτημῆνο στὸ ἄλλο σπίτι εἶχαν κι ἕνα ὑπόστεγο ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη κλειστὸ μὲ πλοκό, τὸ ἀχούρι γιὰ τὰ ζῶα [παραθέτει σχέδιο]. Τὰ παλιὰ σπίτια, ὅπως τὰ παραπάνω, ἀπ' τὰ πιὸ παλιὰ του Γιδᾶ τὰ χτίζανε μὲ πλοκό. Πρῶτα ἐμπήγαν τὰ ὀρθάρια ζύλα ἤτοι τοὺς στύλους καὶ μετὰ ἔπλεκαν μὲ βερὰ τὸ ἀναμεταξύ. Ἀπ' ἔξω κι ἀπομέσα τον πλοκό τὸν ἀλείβουν μὲ λάσπη. Τὸ χῶμα τοῦ τόπου εἶναι μοναδικὸ γιὰ τὴ λάσπη· ἄσπρο καὶ δίχως ἔγχος πέτρας. Τὰ ζύλα τὰ ἔφερναν ἀπὸ τὸ βάλτο (λίμνη Γεννιτσῶν· τὰ βγάζαν ἀπὸ τὰ δέντρα καὶ ὀνομάζονται ρακίτες). Καὶ τὸν πλοκό τὸν ἔκαναν

54. Για τὴν ἀποξένωση ντόπιων καὶ προσφύγων, χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀρθροῦ με τίτλο «Πρόσφυγες καὶ Εντόπιοι», ποὺ δημοσιεύθηκε τὸ 1924 σε τοπικὴ εφημερίδα: Δυστυχῶς καίτοι δύο ἔτη παρήλθον ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν προσφύγων ἐν Βερροῖᾳ καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς, ἂν παρατηρήσῃ τις καλῶς θὰ ἴδῃ ὅτι, οὐδὲν ἔγχος φιλίας καὶ ὁμονοίας ὑπάρχει μετὰξὺ αὐτῶν καὶ ἐκείνων, οὐδεμία σχέσις καὶ προθυμία διὰ τὸ καλὸν ἐκ μέρους ἀμφοτέρων. Οὐδεὶς δυστυχῶς ἐντόπιος ἐπλησίασε ἕνα πρόσφυγα ἵνα συνδεθῆ μετ' αὐτοῦ φιλικῶς καὶ οἰκογενειακῶς. Πάντοτε ἐθεωρήθη ὁ πρόσφυξ ὡς ξένος εἰς τὸν τόπον τῆς ἐγκαταστάσεώς του καὶ πάντοτε ἠθικῶς παρηγοισίθη. Αὐτὸ δὲν γνωρίζομεν ἂν συμβαίνει ἐκ τοῦ ὅτι οἱ ἐντόπιοι δὲν ἔχουσι τὸ προτέρημα τῆς φιλοξενίας καὶ τῆς ἀβρότητος πρὸς τοὺς ξένους ἢ ἂν οἱ ξένοι διὰ τῆς συμπεριφορᾶς παρήγαγον μὴν κοινήν κακὴν γνώμην ἐπὶ τῶν ἐνοπίων. (βλ. Ἀστὴρ Βερροῖας, α.φ. 3, Δεκεμβρίου 1924, σ. 3).

με κλαδιά ρακίτες, αλλά και με βεριά από βρέζια (βρέζι είναι ένας θάμνος με ολόϊσιες βέργιες και στενά φύλλα). Ο πλοκός γίνεται επίσης με βεριά από ιτιά ή γλυμουριά. Η γλυμουριά είναι θάμνος του βάλτου κι αυτός με βέργιες ίσιες. Λοιπόν μιάς και μπήξαν τα στυλάρια θα πλέξουν τον πλοκό. Οί μάστοροι του τόπου είναι ειδικοί γι' αυτή τη δουλειά. Τους έχει κάμει ή πείρα που τους έχει δώσει ή ύπαρχουσα ανάγκη. Αφού γίνει ο πλοκός μπήγουν από διάστημα σε διάστημα και κατά μήκος των τοίχων ντιρέκια (στύλους) και προσδέουν με βεριά τον πλοκό για να στερεωθεί ή και τον καρφώνουν με καρφιά μακριά που τα λένε κλάπες. Αφού γίνει αυτή ή εξωτερική δουλειά χωρίζουν τα δωμάτια κατά το παραπάνω σχέδιο. Ανοίγουν τα παράθυρα, τις θύρες. Βάζουν τα παραστατά (παρασταάδες), φτειάνουν και τα τζάκια και τις γωνιές. Τελευταία φτειάνουν και το τσατί. Βάζουν τις γριντιές πέρα δώθε, στήνουν τις μαχές πάνω στον παπά που μπαίνει καταμεσής στη στέγη. Έπειτα βάζουν και τα καπρούλια (περαστάρια δοκούς σταυροειδώς διήκοντας τα τσιμπίδια = ψαλλίδια). Πάνω στα καπρούλια βάζουν την καλαμωτή κατά τη διεύθυνση της στέγης. Την καλαμωτή την πλέκουν με ραγάζι της λίμνης το γνωστό χόρτο. Όλοι οι άνθρωποι στο Γιδά ξέρουν να πλέκουν την καλαμωτή και την κάνουν ή μονοκόμματη δηλαδή ένα κομμάτι πλεχτού που πιάνει τη μία πλευρά της στέγης ή και κομματιαστή δηλαδή τεμάχια τεμάχια που τα άπλώνουν στο τσατί. Τις πλεχτές αυτές πλάτες, ως ποδιές, τις δένουν με σύρμα σιδερένιο. Πάνω από την καλαμωτή βάζουν πάλι ραγάζι, αλλά σκαλωτά (κλιμακηδόν) όπως τα κεραμίδια. Κι άπάνω από το ραγάζι βάζουν περαστάρια ζύλα για να πιάνουν το ραγάζι να μην το ξεσηκώνει ο αέρας και το ρίχνει κάτω, όταν θα πνέει. Τους πλοκούς και τους έσωτερικούς τώρα (τα διαχωρίσματα) τους άλειψαν με λάσπη. Τη λάσπη την άνακατεύουν με άχυρο για να μη σκορπίζεται. Τέτοιου είδους σπίτια βαστούν και 150 χρόνια, τόσο στερεά γίνονται· είναι μερικά τέτοια παλιά σπίτια στο Γιδά που κανείς δεν τα θυμάται τότε έγιναν. Τη γωνιά τη φτειάνουν από γύρω με μανταλίδια. Μανταλίδια όνομάζουν τα ψημένα τα τοῦβλα. Κάποτε τις κάνουν και με άψητα τοῦβλα. Αυτό γίνεται για να είναι άσφαλισμένο το σπίτι από τη φωτιά. Παράθυρα τα παλιά σπίτια, όπως τα έννοοῦμε σήμερα, στους τοίχους απ' όλόγυρα δεν είχαν. Μόνο στο κάθε δωμάτιο πάνω στη στέγη έφτειαναν ένα άνοιγμα που λέγεται άμπατζάς δηλαδή φεγγίτης. Ο άμπατζάς χρησιμεύει για να μπάζει το φῶς μέσα, και όταν το δωμάτιο γεμίζει από καπνό, για το τζάκι δεν τον βγάξει έξω, να βρίσκει διέξοδο. Οί άμπατζάδες σχεδόν έλειψαν σήμερα· τους άντικατέστησαν τα παράθυρα (σ. 212-217).

Σήμερα τα σπίτια χτίζονται με τον αυτόν πατροπαράδοτον ρυθμόν με τη διαφορά πῶς τον πλοκό άντικατέστησαν τα τοῦβλα. Το μεταξύ των ντιρεκιών διάστημα χτίζεται με τοῦβλα, επίσης και τα διαχωρίσματα γίνονται με τοῦβλα. Επίσης γίνεται χρήση πλιθιών. Ο τόπος κάνει καλές πλιθιές. Ώς φαίνεται πῶς

Εικ. 15. Σπίτι παλιό στο Γιδά (φωτογραφικό αρχείο ΚΕΕΛ).

στην οικοδομική θα κατισχύσει ή πλιθιά, γιατί πέτρα δεν υπάρχει παντελῶς. Κατ' ανάγκην θα επικρατήσει, διότι μιάς κι έλειψε ὁ βάλτος (τῶν Γεννησιῶν τὸ ἔλος) έλειψαν καὶ τὰ ξύλα. Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι κι ἀπὸ τὰ σημερινὰ σπίτια, δὲν λείπουν τὰ μπρόστια. Τὰ διώροφα σπίτια ἀποφεύγονται. Μόνο στὴν ἀγορὰ εἶναι χτισμένα δύο-τρία πὸν τὰ ἔκαμαν ἔμποροι. Διώροφη εἶναι καὶ ἡ τούρκικη κούλια, τὸ σαράϊ του μπέη πὸν κατεῖχε τὸ χωριὸ ἐπὶ Τουρκίας, ἐνῶ σήμερα εἶναι τηλεγραφεῖο καὶ Ἀστυνομία (σ. 218-219).

5.12 Ανδρική ενδυμασία (Γιδάς)

Μπλιάλια (τα): Εἶναι τεμάχια ὑφάσματος ἄσπρα μὲ τὰ ὁποῖα περιτυλίσσουν τὰ πόδια τους. Τὰ μεταχειρίζονται δηλαδή ἀντὶς γιὰ κάλτσες καὶ εἶναι κυρίως τῆς δουλειᾶς κάλτσες. Τὸ χειμῶνα ὅμως πὸν κάνει κρῦο ἀπ' ἔξω ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὰ μπλιάλια φοροῦν τὰ σκουφούνια (γνωστὰ ἄλλοθεν). **Τσαρούχια** (τα): Ὅταν λένε ἐννοοῦν τεμάχια πετσιοῦ ἀπὸ γουρουνόδερμα ἢ βουβαλόδερμα ἢ βοϊδόδερμα μὲ μέγεθος ὅσο τὸ πέλμα τοῦ ποδαριοῦ πὸν στὶς ἄκρες τὰ τρυποῦν καὶ τοὺς περνοῦν θηλιές. Ἐπειτα τὰ φοροῦν δένοντάς τα μὲ σχοινὶ χοντρὸ ἀπὸ τὸ χτένι τοῦ ποδαριοῦ ἀπὸ τῆ φτέρνα καὶ ἀπὸ τῆ κνήμη. Τὰ τσαρούχια αὐτὰ τὰ φοροῦν κυρίως ὅταν φοροῦν καὶ τὰ μπιάλια. Εἶναι τῆς δουλειᾶς τὰ τσαρούχια καὶ μοναδικὰ σχετικῶς πρὸς τὸν τόπο ὅπου ζοῦν οἱ Ρουμλουκιῶτες. **Μπουλμπότσα** (η): Εἶναι παντελόνι ἀπὸ ἐγχώριο μάλλινο ὑφασμα γινωμένο πὸν οἱ γυναῖκες ὑφαίνουν καὶ τὸ βάφουν κυρίως μαῦρο (κάποτε καὶ γαλάζιο) καὶ τῆ φοροῦν τῆ μπουλμπότσα οἱ ἄντρες,

εἶναι δὲ φουσκωτὴ περὶ τὸν μηρὸν (εἶδος δηλαδὴ σαλβάρι, ὄχι ὅμως καὶ σαλβάρι). Τὴ μπουλμπότσα τὴ ζώνουν μὲ ἓνα ζουνάρι μάλλινο, πάλι ἀπὸ τὶς γυναῖκες τοὺς ὑφασμένο καὶ μαῦρο χρωματισμένο μήκους 3,4,5 ἴσως καὶ περισσοτέρων ὀργυιδῶν. **Ντουλαμάς** (ο): Εἶναι ἓνα γελέκο ἐπίσης μάλλινο· ὑφασμένο ἀπὸ τὶς γυναῖκες καὶ βαμμένο μαῦρο, ποὺ φοροῦν οἱ ἄντρες. Τὸ ράβουν οἱ ραφτάδες τοῦ τόπου καὶ τοῦ βάζουν μαῦρα μεταξωτὰ σειρήτια στὶς ἄκρες μὲ μανίκια ποὺ κάποτε φοροῦνται καὶ κάποτε ρίχνονται πίσω στὶς πλάτες. Εἶναι δηλαδὴ κάτι σὰν τὸ τσιπούνη ποὺ φοροῦν οἱ εὐζῶνοι τοῦ προτύπου τάγματος εὐζῶνων. **Κοντογοῦνι** (το): Εἶναι ἓνα ἐπανωφόρι καπποειδὲς ἀπὸ σιαγάκ καμωμένο καὶ ἔχει γῦρο ἀπὸ πρόβειο δέρμα γιὰ νὰ κρατᾷ ζέστα. Ἄμα εἶναι τῆς πολυτελείας κάπως τὸ κοντογοῦνι μπορεῖ νὰ ἔχει γῦρο ἀπὸ γουναρικό καὶ τότε ἡ ἀξία του εἶναι μεγάλη. Τὸ κοντογοῦνι τὸ φοροῦν οἱ ἄντρες ἔξω ἀπὸ τὸ ντουλαμά καὶ κυρίως τὸ χειμῶνα ὅτε ὑπάρχει ψῦχος γιὰ νὰ μὴν κρυώνουν. **Καταστάρ** (το): Λένε κείνο ποὺ ἐμεῖς στὴν Παλ. Ἑλλάδα λέμε φανέλλα (κυρίως κορμοφάνελλα). Τὸ κατοστάρ γίνεται στὴ Μακεδονία ἀπὸ μάλλινο ὑφασμα, εἶναι δηλαδὴ ὑφαντὴ καὶ ὄχι πλεχτὴ ὅπως συνηθίζεται στὴν Παλ. Ἑλλάδα. Τὸ κατοστάρ τὸ κάνουν μὲ μανίκια. Ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια (πρὶν δηλαδὴ νὰ ἔρθει τὸ ἑλληνικό ὡς ποῦμε λίγα χρόνια κι ἔπειτα) στὸ κεφάλι οἱ ἄντρες ντόπιοι φοροῦσαν μιὰ σκουφιὰ μάλλινη μάβρη ποὺ εἶχε αντικαταστήσει τὸ κόκκινο φέσι ποὺ φοροῦσαν γενικῶς πρὶν. Σήμερα κι αὐτὴ ἡ σκουφιὰ ἀρχίζει σιγά-σιγά νὰ στανίξει τὴν αντικατασταίνει τὸ ἑλληνικό καπέλο κι ἡ τραχηλάσκα. **Πουκάμισο** (το): Τὸ κάνουν ἀπὸ πανὶ ποὺ ὑφαίνουν οἱ ἴδιες οἱ γυναῖκες. **Σκιάδα** (η): σκιάδα ἐδῶ λένε τὸ ψαθάκι, ὄχι τὸ κοινό, ἀλλὰ τὸ πλατύ γυρὸ ποὺ χρησιμοποιοῦν γιὰ δουλειὰ τὸ θέρος καὶ κυρίως στὸ θερισμὸ γιὰ νὰ τοὺς προφυλάσσει ἀπὸ τὸν ἥλιο (σ. 352-358).

Οἱ ἄντρες ποὺ πρὶν λίγα χρόνια φοροῦσαν τοὺς σαγιάδες τοὺς καὶ τὰ μάλλινα παντελόνια, τὰ λίγο φουσκωτὰ στὰ μηριὰ ποὺ ἔμοιαζαν σὰ σαλβάρια, σήμερα εἶναι ὅλοι σχεδὸν ἐξευρωπαϊσμένοι καὶ ἰδίως οἱ νέοι. Φοροῦν πιὰ παντελόνια καὶ πολλοὶ κουστούμια τῆς ὥρας. Οἱ γαμπροὶ μάλιστα (κι εἶδα πολλοὺς γαμπρούς, γιατί ἔπεσα πάνω στὸν ὄργασμὸ τῶν γάμων ποὺ ἐπέφερε ἡ διανομὴ τῶν ἀποξηρανθειῶν γαιῶν τοῦ Βάλτου τῶν Γεννιτσῶν) φοροῦσαν τὰ εὐρωπαϊκὰ τοὺς σὰν πραγματικοὶ Ἀθηναῖοι μὲ λαιμοδέτες τῆς ὥρας. Κι ἔτσι κανεὶς βρέθηκε σὲ μιὰ πρωτοφανῆ ἀντίθεση φορεσιᾶς: Ἡ νύφη νὰ φορεῖ τὴν παλιὰ ἀληθῶς γραφικωτάτη ἐνδυμασία μὲ τὴν περικεφαλαία κι ὁ γαμπρὸς νὰ εἶναι εὐρωπαῖος. Κι ὅμως ὅλα, καὶ τὰ πιὸ ἀταίριαστα, ὁ χρόνος τὰ φέρει σὲ συνάντησι! (σ. 321).

Εικ. 16. Νιόγαμπρα στο Γιδά (φωτογραφικό αρχείο ΚΕΕΛ).

5.13 Το κατσούλι⁵⁵

Κατσιούλα λένε την περικεφαλαία που φοροῦν στὸ κεφάλι οἱ γυναῖκες. Γιὰ νὰ φτειάσης, χρειάζεσαι ἕνα μαντήλι ἄσπρο: τὸ νταρτιμάν. Ὑπάρχει καὶ ὕφαντὸ ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς γυναῖκες νταρτιμάν, ὑπάρχει καὶ ἀγοραστὸ ἀπὸ τὸ ἐμπόριο. Ἐπειτα χρειάζεται τὸ τσεμπέρι γιὰ νὰ τυλίγει τὰ μαλλιά. Τὸ μαφές' πὸν εἶναι ὕφασμα μαῦρο καὶ τὸ κατσούλι. Τὸ κατσούλι γίνεται ἀπὸ ἕνα στεφάνι ὄχι μεγάλο ξυλένιο πὸν τὸ περιτυλίγουν ὀλόγυρα μὲ πανὶ ἀφοῦ τὸ γεμίσουν μὲ μαλλὶ ἢ βαμπάκι. Ἀπὸ

55. Για το κατσούλι, τον γνωστό γυναικείο κεφαλόδεσμο στο Ρουμλούκι, βλ. Αγγελική Χατζημυχάλη, *Ελληνική λαϊκή τέχνη*, ὁ.π., σ. 35-37· Γεώργιος Θ. Ντελιόπουλος, *Ελληνότοπος*, Αλεξάνδρεια [Ημαθίας] 1996, σ. 23-26· Δημήτριος Α. Πανταζόπουλος, «Τ' Αντέτια μας»: *Ἦθη καὶ ἔθιμα ἀπὸ τὸ Ρουμλούκι*, ὁ.π., σ. 194-206· Γιάννης Δ. Μοσχόπουλος, «Το Ρουμλούκι», στο: Λύκειο Ελληνίδων, *Ρουμλούκι: δημοτική μουσική, χοροὶ καὶ τραγούδια: χοροὶ καὶ τραγούδια ἀπὸ τὸν Ρωμότοπο*, Αθήνα 2008, σ. 28-38· Δημήτρης Σαμαράς, *Ἡ γυναικεία φορεσιὰ στο Ρουμλούκι*, Κέντρο Ἐρευνας Ρουμλουκιώτικης Λαογραφίας & Παράδοσης Αγκαθιάς, Θεσσαλονίκη 2018, σ. 20-64.

τὸ νταρτιμάν του κατσουλιῦ ἐξαρτῶνται τὰ μαγλικά. Γιὰ νὰ στηρίζεται τὸ κατσούλι ἔχει ἓνα ὑπογνάθιο μετάλλينو ποὺ λέγεται μαγγούρι. Γιὰ στόλισμα στὸ κατσούλι ἀπ' ἔξω βάζουν τὸ μαγλικοτάρι ποὺ εἶναι μιὰ ἀσημένια ἀλυσίδα κι ἔχει μιὰ πόρπη ποὺ λέγεται σπίτι. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄκρη ἔχει μιὰ κόπτσα (θηλύκι) ποὺ λέγεται δοῦλος. Τὰ κορίτσια δηλαδὴ οἱ παρθένοι δὲν τὰ φοροῦν τὰ κατσούλια. Μόνο φοροῦν νταρτιμάν καὶ μαφές' καὶ μαγλικωτά. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ξεχωρίζουν πῶς εἶναι κορίτσια ἀνύπαντρα κι ὄχι γυναῖκες παντρεμένες. Ὅταν τὸ κορίτσι γίνῃ νύφη τότε φορεῖ τὸ κατσούλι, δηλαδὴ τὴν περικεφαλαία, ἀλλὰ πρὸς διάκριση τὴν περιτυλίτσουν μὲ μαῦρες μεταξωτὲς φοδντες καὶ ἀπὸ ὀλόγυρα μπήγουν λουλουδία τεχνητὰ (ὅταν εἶναι ἀνοιξη ἢ καλοκαίρι καὶ φυσικὰ) καὶ καρφίτσα ἀγοραστή (σ. 242-244).

Τὸ κατσούλι τὸ φοροῦν στὸ Γιῶν ἐν πρώτοις· ἔπειτα στὸ Μικροκούζι [Μακροχώρι], στὸ Διαβατό, στὴν Κουλούρα, στοὺς Ποζαρίτες [Κεφαλοχώρι], στὴν Ἐπισκοπή, στὸ Σταυρό, στὸ Σκυλίτσι, στὴν Τριχοβίστα [Καμποχώρι], στὸ Νησί, στὸ Βρυσάκι, στὸ Καψοχώρι, στὸ Νησέλι, στὸ Σχοινά, στὸ Παλιοχώρι, στὸ Νεοχώρι, στὸ Λιανοβέρι, στὴν Κορυφή, στὸ Νεοχωρόπουλο. Σ' αὐτὰ τὰ χωριὰ περιορίστηκε σήμερα τὸ κατσούλι, ἐνῶ ἄλλοτε τὸ φοροῦσαν σ' ὄλο τὸ Ρουμλούκι. Τὸ φοροῦν, ἀλλὰ ἐξασθενημένο πολὺ, καὶ στὸ Γκριτζόλι (Ἀγκαθιά), στὸ Νησελοῦδι καὶ στὸν Πρόδρομο. Στὴ Μηλική [Μελίκη] καὶ στὸ Νισοκάστρο, ἐνῶ φοροῦν ὅλα τὰ ἄλλα ἐνδύματα ὅσα φοροῦν στὰ παραπάνω Ρουμλουκιάτικα χωριὰ, ἀπαράτησαν τὸ κατσούλι (σ. 256-257).

Ἔχει καταργηθεῖ ἀπὸ τὴν ἐξῆς αἰτία: Ἰνὴν ἐποχὴ ὅπου εἶχαν βγῆ τὰ ἀντάρτικα σώματα στὴ Μακεδονία, οἱ ἀντάρτες γυρίζαν καὶ τὰ χωριὰ τοῦτα του Ρουμλουκιοῦ. Ἔφτασαν καὶ σ' ἓνα χωριὸ καὶ κατέλυσαν σὲ ἓνα σπίτι γιὰ νὰ φᾶνε καὶ νὰ ἀναπαυθοῦν. Παρήγγειλαν δὲ στὴ νοικοκυρὰ τοῦ σπιτιοῦ γιὰ νὰ τοὺς φέρῃ γρήγορα τὸ φαγητό, γιατί βιάζονταν. Αὐτὴ ὅμως ἀργοῦσε, γιατί πῆγε στὸ ἄλλο δωμάτιο νὰ φκειάσῃ τὸ κατσούλι της. Καὶ ξέρεις πόση ὥρα χρειάζεται γιὰ νὰ φκειάσῃ μιὰ γυναῖκα τὸ κατσούλι! Ἔχει πολλὰ ἄργατα. Περιμένουν-περιμένουν οἱ ἀντάρτες, αὐτὴ ἀργοῦσε... Ἄ! δὲν πάη αὐτὴ ἢ δουλειά, εἶπαν τότε. Κι ὁ καπετάνιος ἐβγαλε μιὰ διαταγὴ αὐστηρή, ὅτι τὰ κατσούλια δὲ θὰ τὰ φοροῦν οἱ γυναῖκες. Θὰ καταργηθοῦν καὶ στὸν κάμπο ἀκόμα. Οἱ γυναῖκες ὑπάκουσαν καὶ τὰ κατάργησαν τὰ κατσούλια σ' ὄλον τὸν κάμπο. Πέρασε καιρὸς κάμποσος ὅμως καὶ τὰ χωριὰ ὅσα βρίσκονται πέρα ἀπὸ τὸν Ἀλιάκμονα τάβαλαν πίσω σ' ἐνέργεια καὶ τὰ φόρεσαν. Ὅσα ὅμως χωριὰ μένουν ἀποδῶθε ἀπὸ τὸ ποτάμι (κατὰ τὰ Πιέρια δηλαδὴ τοὺς πρόποδες) δὲν τὰ ξαναφόρεσαν κι οὔτε καὶ σήμερα ποὺ ἦρθε τὸ ἐλληνικὸ φοροῦν κατσούλια (σ. 265-267).

Σ' ὄλο τὸ Ρουμλούκι, ὅπου φοριέται ἡ κατσιούλα ποὺ μοιάζει σὰν περικεφαλαία ἀρχαία, ὑπάρχει –καὶ τὴν ξέρουν ὅλοι γενικῶς– ἡ ἐξῆς παράδοσις. Ὁ Μέγας Ἀλέξαντρος ἐνῶ προχωροῦσε ἀπὸ νίκη σὲ νίκη καὶ καταχοῦσε τὸν κόσμον, ἔφτασε

μέ τὸ στρατό του σὲ κάποιο μέρος (δὲν ξέρουν νὰ τὸ ὀνομάσουν). Ἐκεῖ τὰ βρῆκαν σκοῦρα οἱ στρατιῶτες του. Πολέμησαν, ἀλλὰ οἱ ἐχτροὶ ἦταν πιὸ ἀνδρεῖοι καὶ τοὺς νίκησαν τοὺς στρατιῶτες του. Μάλωσε τοὺς στρατιῶτες, ἀλλὰ μιᾶς καὶ τσάκισαν, οὔτε μποροῦσαν πιά νὰ κρατηθοῦν. Τὸ στρατό, λέει, τὸν ἀκολουθοῦσαν κι οἱ γυναῖκες οἱ Μακεδόνισσες γιὰ νὰ βοηθοῦν κι αὐτὲς σ' ὅ,τι μποροῦσαν. Ἀφοῦ οἱ Μακεδόνισσες εἶδαν πὼς οἱ ἄντρες τοὺς δεΐλιασαν σ' αὐτὴ τὴ μάχη, ἀρπάζουν τὰ ὄπλα καὶ ρίχνονται κατὰ τῶν ἐχτρῶν. Πολέμησαν μὲ γενναιοῦτητα πιὸ μεγάλη ἀπὸ τοὺς ἄντρες τους. Καὶ τὸ κατάφεραν αὐτές, μόλο ποὺ ἦταν γυναῖκες, νὰ νικήσουν τοὺς ἐχτροὺς. Τί ντροπὴ γιὰ τοὺς ἄντρες γιὰ νὰ νικήσουν οἱ γυναῖκες! Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος χάριξε πολὺ. Πιάνει τότε τοὺς ἄντρες τοὺς στρατιῶτες του καὶ τοὺς λέει: «Ἡ περικεφαλαία αὐτὴ ποὺ φορεῖτε δὲ σὰς πρέπει, ἀφοῦ δειλιάσατε. Πρέπει νὰ τὴ φοροῦν οἱ γυναῖκες σας». Τὶς ἔβγαλε τὶς περικεφαλαῖες ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν ἀντρῶν καὶ τὶς ἔβαλε στὰ κεφάλια τῶν γυναικῶν. Ἀπὸ τότε καὶ ὕστερα φοροῦν οἱ γυναῖκες στὸ Ρουμλούκι (τὴν πατρίδα τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου) τὶς κατσιοῦλες ποὺ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ οἱ περικεφαλαῖες τῶν ἀντρῶν τους (σ. 535-537).

5.14 Οἱ γυναῖκες τοῦ Γιδᾶ

Παραξενεύεται κανεὶς μόλις πατήσῃ στὸ Γιδᾶ ἓνα μέρος κεντρικὸ ὅπου τέσσερις φορές τὴν ἡμέρα περνᾶσι τὸ τραῖνο Θεσσαλονίκης-Φλώρινας ποὺ θὰ ἰδεῖ τὶς γυναῖκες ζυπόλυτες. Οὔτε τὰ κορίτσια οὔτε οἱ παντρεμένες οὔτε κι οἱ γριεὲς φοροῦν παπούτσια στὰ πόδια. Στὸ σπίτι, στοὺς κήπους, στοὺς δρόμους, στὴν ἐκκλησιὰ τὶς περισσότερες καὶ στοὺς δρόμους φαίνονται ζυπόλυτες. Ἔτσι εἶναι τὸ ἔθιμο. Μόνο ἢ νύφη δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἶναι ζυπόλυτη. Αὐτὴ φορεῖ τὰ παπούτσια της. Τὸ ἴδιο αὐτὸ της ζεπολοσιὰς τὸ εἶδα στὴν Ἀγκαθιά (σ. 318-320)

Οἱ γυναῖκες καὶ στὸ Γιδᾶ καὶ στὰ ἄλλα τὰ Ρουμλουκιώτικα χωριά, ὅσα τοῦλάχιστον εἶδα, δὲν ἔχουν καμμιά συστολὴ σὰν κείνων ποὺ συναντᾶ κανεὶς συνήθως στὰ χωριά. Γελαστὲς παρουσιάζονται μπρὸς σου, χαιρετοῦν θαρετὰ μὲ το: «καλῶς ὄρσες» καὶ σὲ φιλεῦουν τὸν καφέ καὶ τὸ γλυκὸ σὰν νὰ εἶναι γυναῖκες τῆς πολιτείας. Στὰ φαγητὰ ὅμως εἶναι πολὺ πίσω. Δὲν ξέρουν νὰ μαγειρεύουν, οὔτε καὶ νὰ ζυμώνουν καλὸ ψωμὶ μ' ὅλο ποὺ ἔχουν τὸ φούρνο τους καὶ τὸ φουρνίζουν μόνες τους. Στὸ Γιδᾶ ὡστόσο οἱ γυναῖκες μένουν πάντα στὸ σπίτι κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ τὸ πιὸ πολὺ καταγίνονται μὲ τὶς σπιτικές τους δουλειές. Μόνο οἱ νυφάδες ἀκολουθοῦν τὸν ἄντρα στὶς γεωργικὲς του δουλειές (σ. 322-323).

Στὴν καθαριότητα οἱ γυναῖκες τοῦ Γιδᾶ εἶναι πολὺ προσεκτικὲς. Εἶναι κομψότατα ντυμένες. Δὲ βλέπεις λεκὲ πάνω τους. Ἐξὸν τοῦτο εἶναι χρυσοχέρες στὰ χειροτεχνήματα καὶ τὸν ἀργαλειὸ (γι' αὐτοὺς θεώρησα περιττὸ νὰ ἀσχοληθῶ μιᾶς κι ἢ κ. Χατζημιχάλη ἀσχολήθηκε γενικὰ μὲ τὴ χειροτεχνία τους στὸ βιβλίο της τὸ Ρουμλούκι). Γνωρίζουν, τὸ ἔχουν συνειδητὸ πὼς ἔχουν αὐτὴ τὴ δεξιότητα οἱ

γυναῖκες καὶ ἐπιδεικνύονται καὶ καμαρώνουν. Χωρὶς κἄν νὰ τὸ ἐπιδιώξω πολλές γυναῖκες σὲ σπίτια ποὺ ἐπισκεφτόμουνα ἤθελαν νὰ μοῦ ἐπιδείξουν καὶ τί καὶ τί πράματα εἶναι περασμένα ἀπὸ τὸ χέρι τους καὶ ἄνοιγαν τὰ μασούλα (σ. 324-325).

Το μεγαλύτερο μέρος του δεύτερου και τρίτου τετραδίου καλύπτουν οι περιγραφές των τοπικών εθίμων και παραδόσεων (λαζαρίνες, ντουντουλίνα, κόλιντα, ρουγκάτσια, χελιδόνα, κ.ά.) και οι καταγραφές 19 παραμυθιών και μύθων, μαζί με 34 αινίγματα, προβλήματα και γλωσσοδέτες, 46 τραγούδια, νανουρίσματα και ερωτικά δίστιχα, που συνέλεξε ο Λουκόπουλος από τον Γιδά, την Αγκαθιά, το Λιανοβέργι και το Νησέλι. Ένα μικρό δείγμα αυτών παρατίθεται αμέσως παρακάτω.

5.15 «Το σεργιάνι του Γιδά»

Ἐκκλησία τὸ χωριὸ ἔχει εἰς μνήμη τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ γιορτάζει στὶς 15 Αὐγούστου. Τὴν ἡμέρα αὐτὴ τὸ χωριὸ ἔχει σεριάνι, ἤτοι πανηγυρίζει. Στὴν ἐκκλησιὰ φέρνουν οἱ γυναῖκες τάματα, ζώσματα. Ζώσμα εἶναι ἕνα γνέμα κερωμένο. Μ' αὐτὸ ζώνουν ἀπ' ἔξω τὴν ἐκκλησιὰ δηλαδὴ τὴν περιδένουν. Καὶ βλέπεις αὐτὴν τὴ μέρα τῆς Παναγίας 5,6 καὶ περισσότερα ζώσματα: τὸ ἕνα παραπάνω ἀπὸ τὸ ἄλλο κι εἶναι ἕνα μεγαλεῖο. Μετὰ τὴν ἐκκλησιὰ γίνεται χορὸς γενικός. Χορεύουν οἱ γυναῖκες κι οἱ ἄντρες μὲ τὰ νιαούλια. Πρὶν ἀπὸ 6-7 χρόνια τὴ μέρα αὐτὴ συστήθηκε καὶ παζάρι κι ἔτσι τώρα κοντὰ στὸ σεργιάνι, γίνεται κι ἐμπορικὴ πανήγυρις. Ἐννοεῖται πὼς ἔρχεται πολὺς κόσμος ἐξὸν ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους (Βέροιας καὶ Θεσσαλονίκης) καὶ ἄλλοι ἀγοραστὲς στὸ πρῶμα (σ. 437-438).

5.16 «Ο χάσκαρης» (παιγνίδι)

Τὴν Τυρινὴ τὸ βράδυ τὶς Μεγάλες Ἀποκριές, ἀφοῦ φᾶνε καὶ πιοῦνε παίρνουν ἕνα καλάμι μικρὸ (νεροκάλαμο ξερό). Ἀπ' τὴν ἄκρη τοῦ καλαμιοῦ δένουν μιὰ κλωστή ὡς ἕνα πῆχη μακριά. Στὴν ἄκρη τῆς κλωστῆς τὴ λεύτερη δένουν ἕνα κομμάτι χαλβᾶ. Τὸ καλάμι αὐτὸ μὲ τὸ χαλβᾶ τὸ κρατεῖ ἀπὸ τὴ λεύτερη ἄκρη του ὁ πατέρας στὸ σπίτι, ἢ κανένας ἄλλος, πάντα ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ. Βάζει τὰ παιδιὰ τοῦ σὲ μιὰ γραμμὴ καὶ ἔπειτα αἰωρεῖ τὸ χαλβᾶ, ὅπως εἶναι δεμένος πότε κατὰ τὰ δεξιὰ καὶ πότε κατὰ τὰ ἀριστερά, πάντα τὸ καταφέρνει μὲ τὴν κίνηση ποὺ κάνει νὰ περνᾶ ὁ χαλβᾶς μπρὸς ἀπ' τὰ στόματα ὄλων τῶν παιδιῶν: Τὰ παιδιὰ περιμένοντας μὲ τὸ στόμα ἀνοιχτὸ προσπαθοῦν νὰ χάψουν τὸ χαλβᾶ ποὺ περνᾶει μπρὸς ἀπὸ τὸ στόμα τους. Εἶναι ἕνα παιγνίδι πολὺ δύσκολο αὐτό. Κανένα παιδὶ δὲν καταφέρνει νὰ χάψει μὲ τὸ στόμα του τὸ χαλβᾶ, γιατί περνᾶει πολὺ γρήγορα ἀπὸ μπρὸς του. Ἐπακολουθοῦν γέλια ἀκράτητα καὶ τὰ γέλια κάνουν δυσκολότερη τὴν ὑπόθεση. Τέλος ὁ πατέρας τὸ διευκολύνει σταματώντας τὴ σχετικὴ κίνηση, ἕνα ἀπὸ τὰ παιδιὰ, ὁποῖο προτιμᾶει καὶ χάφτη μὲ τὸ στόμα τὸ χαλβᾶ καὶ τὸν τρώει, ἐνῶ τ' ἄλλα

έξακολουθοῦν νὰ γελοῦν. Μετὰ θὰ δέση καὶ ἄλλο κομμάτι χαλβᾶ καὶ θὰ ἐπαναλάβῃ τὸ παιγνίδι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπο καὶ τέλος θὰ διευκολύνει ἄλλο του παιδί νὰ φάῃ τὸ χαλβᾶ. Ὅσα εἶναι τὰ παιδιά του, τόσες φορές θὰ ἐπαναλάβῃ τὸ παιγνίδι, ὥσπου νὰ μὴ μείνῃ κανένα του παιδί παραπονεμένο. Νὰ φᾶνε ὅλα τὸ χαλβᾶ τους. Τὸ παιγνίδι εἶναι ὁ χάσκαρης. Τὸ ἴδιο αὐτὸ παιγνίδι τὸ κάνουν καὶ μετὰ τὰ αὐγά. Δηλαδή βράζουν τόσα αὐγά ἄσπρα ὅσα εἶναι τὰ ἄτομα τῆς οἰκογένειας. Ἐπειτα τὰ καθαρίζουν τ' αὐγά προσέχοντας νὰ βγάλουν τὰ σόφλια δίχως νὰ βλάψουν τὸ αὐγὸ μέσα. Τώρα μετὰ τὴν κλωστή δένει ὁ νοικοκύρης ἕνα-ἕνα τ' αὐγά, ὥσπου νὰ χάψῃ τὸ κάθε ἄτομο τὸ δικό του αὐγὸ. Νὰ μὴ μείνῃ κανένας παραπονούμενος. Τὰ σόφλια αὐτῶν τῶν αὐγῶν καὶ τὸ νερὸ ποὺ τὰ ἔβρασαν μέσα τὰ φυλάνε γιὰ τὴν ἄλλη μέρα, τὴν Καθαρὴ Δευτέρα. Τ' αὐγότσουφλα τὰ βάζουν μέσα σὲ κεῖνο τὸ νερὸ. Μετὰ τὸ νερὸ αὐτὸ νίβονται ὅλοι οἱ σπιτικοί. Τόχουν γιὰ καλὸ. Γιὰ τὰ αὐγότσουφλα λένε πῶς ὠφελοῦν γιὰ νὰ μὴ βγάινῃ κανεὶς στὸ μάγουλο ξηλουργῆνις (δηλαδή ξηρὸς λειχῆνης) (σ. 447-451).

5.17 «Κολύμπημα σκύλου καὶ γάτας τὴν Καθαρὰ Δευτέρα»

Αὐτὸ τὸ ἔθιμο ποὺ θὰ γράψω ἐπικρατοῦσε ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια. Σήμερα τὸ παρήτησαν. Ὅλοι οἱ χωριανοὶ τὴν Καθ. Δευτέρα διάλεξαν μιὰ γούρνα μετὰ νερὸ ἐκεῖ κάπου στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ. Καὶ ἐκεῖ μαζεύονταν ὅλοι γύρω γύρω. Ἐμπήγαν ἕνα ντιρέκι (παλουκι) ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τῆς γούρνας καὶ ἄλλο ἕνα ἀπὸ τὴν ἄλλη. Τὰ ντιρέκια εἶχαν διχάλια στὴν κορυφή. Ἀπὸ διχάλῃ σὲ διχάλῃ τῶν ντιρεκιῶν τέττωναν μιὰ σπαρτίνα (χοντρὸ σκοινὶ κλωσμένο). Τὴ μιὰ ἄκρη τῆς σπαρτίνας τὴν κρατοῦσαν δυὸ τρία παιδιά ἀπὸ τὰ μεγάλα ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος αὐτὰ καὶ τὴν ἄλλη ἄκρη ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἄλλα τόσα παιδιά. Πρὶν τὴ βάλουν τὴ σπαρτίνα στὶς διχάλες ἐπιαναν τὰ παιδιά ἕνα σκυλὶ καὶ μιὰ γάτα. Ξεστρίβαν τὴ σπαρτίνα ποὺ ἦταν κλωσμένη καὶ διχάλωναν τὰ πισινὰ πόδια τοῦ σκυλιοῦ καὶ τῆς γάτας. Ἐπειτα τὴν ξαναέστριβαν τὴ σπαρτίνα καὶ τὰ ζῶα ἦταν πιασμένα σὰ σὲ δόκανο. Κρατῶντας τὴ σπαρτίνα ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη καὶ τὴν ἄλλη τὰ παιδιά τὴ σήκωναν ψηλὰ καὶ τὴν ἄφηναν νὰ ἀκουμπήσῃ στὶς διχάλες τῶν ντιρεκιῶν. Ἔτσι βάνοντάς τιν τραβοῦσαν μετὰ δύναμη ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ τὸ ἄλλο ὥστε νὰ βαστοῦν τὸ βάρος τῶν δύο ζώων. Τὰ δύστυχα τοῦτα μετὰ κάτω τὸ κεφάλι πιασμένα στὰ στρίμματα τῆς σπαρτίνας, δὲμποροῦσαν νὰ ξεπιαστοῦν καὶ ἔτσι αἰωροῦνταν. Τότε τὰ παιδιά πότε ζαπολοῦσαν λίγο τὶς ἄκρες τῆς σπαρτίνας καὶ ἀπὸ τὸ βάρος τὰ ζῶα ἔπεφταν χαμηλὰ στὴ γούρνα καὶ κολυμβοῦσαν στὸ νερὸ (γιατὶ ἡ γούρνα ἦταν γεμάτη νερὸ ἀποκάτω). Καὶ πότε τραβοῦσαν τὶς ἄκρες καὶ ἔστριβαν τὴ σπαρτίνα καὶ τὰ ζῶα ἀνέβαιναν καὶ αἰωροῦνταν σὰν τὸν ἀπαγχοινιζόμενον. Ἀπὸ γύρω το πλῆθος μετὰ ἀπάθεια μάλιστα μετὰ γέλια καὶ εὐχαρίστηση παρακολουθοῦσε τὸ οἰκτρὸ αὐτὸ θέαμα. Μιὰ τὰ ζῶα αἰωροῦνταν καὶ μιὰ βουτιόντανε στὴς γούρνας τὸ νερὸ καὶ τὰ δύστυχα θρηνοῦσαν καὶ προσπα-

θοῦσαν μὲ κάθε τρόπο νὰ ἀπελευθερωθοῦν. Ἐπειδὴ τὰ παιδιά ποὺ πότε τάνυαν καὶ πότε ζαπολύναν τὴν σπαρτίνα τὴν ξέστριβαν καὶ λίγο σὲ κάθε ἀνάβαση, ὕστερα ἀπὸ κάμποσες βουτηξιὲς τὰ πόδια των ζῶν ξεδιχαλώνονταν ἀπ' τις στριπιῆς καὶ τότε τὰ ζῶα ἐπεφταν πιά μέσα στὸ νερὸ κι ἀπὸ κεῖ κολυμπῶντας ἔφευγαν ἀπὸ τὸ μαρτύριό τους. Αὐτὸ γινόταν γιὰ νὰ μὴ λυσιιάσουν τὰ σκυλιὰ καὶ οἱ γάτες. Ἦταν, ἂς ποῦμε μιὰ λατρευτικὴ μαγικὴ πρᾶξις γιὰ τὴν πρόληψη τῆς λύσσας· ἀλλὰ κατόπιν κατάντησε ἀστεῖο. Τὸ κρέμασμα αὐτὸ καὶ τὸ μαρτύριο ἐξακολουθοῦσε ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ μεσημέρι. Ἐξὸν ἀπὸ τὸ χωριὸ ἤρχονταν καὶ οἱ γύφτοι μὲ τις καρामοῦζες καὶ τὰ νταούλια τους κι ἔπαιζαν γιὰ εἰρωνία τοῦ μαρτυρίου τῶν δυστυχῶν ζῶων. Τὸ μεσημέρι σήμαινε ἡ ὀριστικὴ διάλυση. Τὸ ἔθιμο λίγα χρόνια ἔχει ποὺ παρατήθηκε. Ὅταν θὰ ἐρχόταν ἡ Καθ. Δευτέρα, ἔλεγαν: Σήμερα θὰ κουλ'μπήσουμε τὰ σκυλιὰ! (σ. 451-456).

5.18 Το ἔθιμο τῆς Χελιδόνας⁵⁶

Τὸ Χελιδόνισμα στὸ Νησέλι καὶ τὴν Ἀγκυθιά. Τα πιὸ ζυπνά παιδιά τοῦ σχολείου γίνονται μιὰ παρέα 10-15 παιδιά μαζί. Παίρνουν ἓνα καλάθακι τὸ στολίζουν μὲ πρασινάδες καὶ λουλούδια. Μέσα στὸ καλάθι μπήγουν ἓνα καλάμι, νεροκάλαμο. Στὸ καλάμι μέσα ἔχουν ἓνα στῆλον ζυλένιο πολὺ πιὸ λεπτὸν ἀπὸ τὸ καλάμι. Στὸ στῆλον αὐτὸν ἔχουν δεμένο ἓνα σπάγγο ἀπὸ τὴ μιά του ἄκρη καὶ περιτυλιγμένον. Τὴν ἄλλη του ἄκρη τὴν βγάζουν ἀπὸ μιὰ τρυπίτσα ποὺ κάνουν στὸ καλάμι. Ἐπειτα κι ἀπὸ ἓνα ἀνοιγμα τοῦ καλάθιοῦ. Ὁ στῆλος αὐτὸς κρατεῖ στὴν κορυφὴ ἓνα ζυλένιο χελιδονάκι. Τὸ καλάθι αὐτὸ τὸ πράσινο στολισμένο τὸ φέρει ἓνα ἀπὸ τὰ παιδιά τ' ἄλλα ἀκολουθοῦν. Ἐρχονται στὸ πρῶτο σπιτί τοῦ χωρίου κι ἀρχίζουν:

Χελιδόνα ἔρχιτι
ἀπὸ Μαύρη θάλασσα
θάλασσα ἀπέρασε
τὴ φωλιά θεμέλιωσε.
Ἐκατσε καὶ λάλησε,
ἔμαθι τὰ γράμματα
γράμματα βασιλικά
ποὺ μαθαίνουν τὰ παιδιά.

56. Γι' αὐτὸ τὸ πανάρχαιο καὶ ευρέως διαδεδομένο ἀνά τὴν Ελλάδα ἔθιμο υποδοχῆς τῆς ἀνοιξῆς, ὅπως ἀναβίωνε στὸ Ρουμλούκι, βλ. Γεώργιος Θ. Ντελιόπουλος, *Ελληνότοπος*, ὁ.π., σ. 43-45· Δημήτρης Πανταζόπουλος, «Τα Ρουμλουκιώτικα Χελιδονίσματα», *Νιάουστα* [τριμηνιαῖο περιοδικὸ τῆς Πολιτιστικῆς Ἐταιρείας Νάουσας «Αναστάσιος Μιχαήλ ὁ Λόγιος»], τόμ. I, τεύχ. 82 (Ἰανουάριος-Φεβρουάριος-Μάρτιος 1998), σ. 13-16.

*Δάσκαλος μᾶς ἔστειλι
 νὰ μᾶς δώσεις πέντ' αὐγά.
 Ἄν δὲν ἔχει αὐγά
 δῶστε μας τὴν κλωσσαργιά.
 Νὰ γιννάη, νὰ κλωσσάη
 καὶ νὰ σέρνη τὰ πουλιά.
 Μάρτης μας ἦρθε
 κι ἄλλος μᾶς ἦρθε.
 Τὰ λουλούδια ἀνθίζουν
 τόπος μυρίζει.
 Ἐζω φύλλοι καὶ κοριοὶ
 μέσα γάμος καὶ χαρά
 καὶ καλὴ νοικοκυρά.*

Στὴν Ἀγκαθιά τὸ τραγουδοῦν μὲ παραλλαγή:

*Χελιδόνα ἔρχεται
 ἔπο τὴ Μαύρη θάλασσα
 θάλασσα ἐπέρασε
 τὴν φωλιά θεμέλιωσε
 ἔκοτσε καὶ κόλλησε,
 ἔμαθε τὰ γράμματα
 γράμματα βασιλικά
 ποὺ μαθαίνουν τὰ παιδιά.
 Μάρτη, Μάρτη βροχερέ,
 κι Φλιβάρη χιονερέ,
 ὁ Ἀπρίλης ὁ γλυκὺς
 ἔφτασε δὲν εἶν' μακρὺς.
 Τὰ ὀρνίθια νὰ γεννοῦν
 νὰ γεννοῦν καὶ νὰ κλωσσούν.
 Μᾶς ἔστειλεν ἡ δάσκαλος
 νὰ μᾶς δῶστε πέντ' αὐγά.
 Δὲ μᾶς δίντε πέντ' αὐγά
 παίρνουμε τὴν κλωσσαργιά.
 Νὰ γιννάη καὶ νὰ κλωσσάη
 καὶ νὰ σέρνη τὰ πουλιά.
 Μάρτης μας ἦρτε
 κι ἄλλος μας ἦρτε.
 Τὰ λουλούδια ἀνοίγουν*

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

τόπος μυρίζει.
 Έξω ψύλλοι και κοριοί
 μέσα γάμος και χαρά
 και καλή νοικοκυρά.

Ένῳ τὰ παιδιά τραγουδοῦν τὸ παραπάνω τραγούδι στὸ μονότονο, ἀλλὰ ρυθμικὸ ἦχο του, τὸ παιδί ποὺ κρατεῖ τὸ πρασινοστόλιστο καλάθι, κρατῶντας ἀπὸ τὴν ἄκρη τὸ σπάγγο ποὺ εἶπαμε, τὸν τραβάει πρὸς τὰ ἔξω κι ἐνῳ τὸν τραβάει περιστρέφεται τὸ ζύλινο χελιδονάκι ποὺ κρατιέται στὸν ζυλένιο στῆλο. Τὸ τράβηγμα γίνεται ἔτσι ποὺ τὸ χελιδονάκι νὰ στριφογυρίζει ρυθμικὰ ἀκολουθῶντας τὸ ρυθμὸ τοῦ τραγουδιοῦ. Εἶναι κι αὐτὸ μιὰ τέχνη. Τὰ παιδιά τὰ φιλοδωροῦν ἀπὸ ὄποιο σπίτι περνοῦν. Στὸ Νησέλι τοὺς δίνουν αὐγά, τοὺς δίνουν προσέτι και νῆμα γιὰ τὰ κεριά τῆς ἐκκλησίας, τοὺς δίνουν κι ἀπὸ ἕνα φράγγο. Τὰ αὐγά τὰ φέρνουν και τὰ δίνουν στὸ δάσκαλο τὰ παιδιά. Τὸ νῆμα τὸ παραδίδουν στοὺς ἐπιτρόπους τῆς ἐκκλησίας γιὰ νὰ φτειώνουν τὰ κεριά τῆς. Καὶ τὸ φράγγο μένει γιὰ ὄφελός τους. Τὸ βράδυ ἐνῳ θὰ τελειώσει τὸ γύρισμα μοιράζονται ὅσα χρήματα μάζεψαν. Στὴν Ἀγκαθιά δίνουν στὰ παιδιά ὡς δῶρο πρῶτα-πρῶτα τὸ αὐγὸ γιὰ τὸ δάσκαλο. Ἐπειτα οἱ νοικοκυράδες και τὰ κορίτσια πρὸ πάντων στὰ σπίτια ποὺ διαβαίνουν τὰ παιδιά-μὲ τὸ χελιδόνι πᾶνε και κόβουν λουλούδια στὸν κήπο, ζουμπιλία, κουκουράδες (λουλούδι-μεριντζιντζὸ (λουλούδι). Τὰ κόβουν χέρες-χέρες και τὰ φέρνουν γρήγορα-γρήγορα και στολίζουν τὸ κλουβὶ τῶν παιδιῶν. Μπήγουν ἕνα λουλούδι ἀποδῶ, τ' ἄλλο ἀποκεῖ, τὰ χάνουν μέσα στὴν πρασινάδα και στὰ λουλούδια. Στὰ χωριά, ὅπως μοῦ εἶπαν, ἄρχισαν και παρεξηγοῦν τοὺς δασκάλους μὲ τὸ ἔθιμο τοῦ χελιδονίσματος. Οἱ κακὲς γλῶσσες λένε πὼς τάχα ὁ δάσκαλος στέλνει τὰ παιδιά νὰ τραγουδήσουν τὸ χελιδόνι γιὰ νὰ μαζέψουν τ' αὐγά γιὰ νὰ τὰ πάρη αὐτός. Ἐνῳ εἶναι γνωστὸν πὼς τὸ χελιδόνισμα ἀπὸ ἀνέκαθεν διατηριέται στὸ Ρουμλούκι. Εἶναι ἡ πρώτη ἐπιβολὴ και συκοφαντία κατὰ τοῦ ἐθίμου ποὺ μᾶς τὸ ἔσωσεν ὁ χρόνος ἀπὸ τὴν παλιὰ ἀρχαιότητα. Ἡ συκοφαντία πιάνει μάλιστα ἀκόμα ἔχη ἀφορμὴ τὸ φτόνο κατὰ τοῦ δάσκαλου (ποὺ ἐνῳ παίρνει τὸ μισθὸ του, ὅπως λένε οἱ χωριάτες, ἔχει τὴν πλεονεξία νὰ παίρνη και τ' αὐγά ποὺ τοῦ κληρονόμησαν οἱ αἰῶνες). Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἄρχισε και ἀτονεῖ τὸ ἔθιμο τοῦ χελιδονίσματος και δὲ θὰ περάση πολλὸς καιρός, ὅπου και στὸ Ρουμλούκι θὰ μένη στὴν ἱστορία τὸ χελιδόνισμα, ὅπως ἔμεινε και σὲ τόσα ἄλλα μέρη τῆς Παλ. Ἑλλάδος – ὅσο ἐγὼ ξέρω στὴν Ἀμφισσα, στὰ Κράβαρα και δὲν ξέρω ποὺ ἄλλοῦ (σ. 467-475).

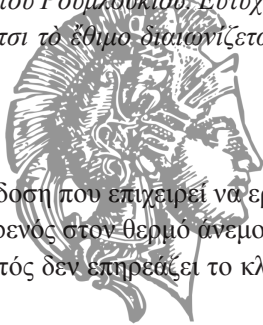
Στὸ Νιόκαστρο τὸ Χελιδόνισμα δὲν ὑπάρχει. Ἄλλοτε ὑπῆρχε και ἐδῶ και πρὸ ὀλίγων μάλιστα ἐτῶν, ἀλλὰ τὸ ἔθιμο ἔπαψε ἀπὸ τὴν ἐξῆς αἰτία. Ἐπειδὴ τ' αὐγά ποὺ μαζεύουν τὰ παιδιά τοῦ σχολείου ἀνήκουν στὸ δάσκαλο, τὰ σχόλια ἔπαιρναν και ἔδιναν στοὺς χωριάτες. Οὐ! στέλνει ὁ δάσκαλος τὰ παιδιά γιὰ νὰ τοῦ μαζεύ-

ουν αύγά νά φάη! Ού! αὐτὸς ἔχει τὸ μισθὸ του, καὶ τί ὑποχρέωση ἔχομε ἐμεῖς νά δίνουμε αύγά γιὰ τὸ δάσκαλο! Οὐ τοῦτο! Οὐ κείνο! Τὰ παραπάνω ἔφτασαν κι ὡς τὸν ἐπιθεωρητῆ τῶν σχολείων τῆς Βέροιας. Τότε κοντὰ εἶχε γίνει κι ἓνα συνέδριο δημοδιδασκάλων καὶ μεταξὺ ἄλλων ἦρθε σὲ συζήτηση καὶ τὸ ζήτημα τῆς περιαγωγῆς τοῦ χελιδονιοῦ τὴν 1η Μαρτίου καὶ τὸ μάζεμα τῶν αὐγῶν. Ὁ ἐπιθεωρητῆς θεώρησε τὴν ἐξακολούθηση τοῦ ἐθίμου αὐτοῦ ὡς ἐξευτελιστικὴ γιὰ τὸ δάσκαλο. Ἀκοῦς νά μαζεῖν αύγά ὁ δάσκαλος! Κι ἀλήθεια ἀπὸ τὴν ἔποψη αὐτὴ ἔτσι ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ βαθιὰ ἐξεταζόμενο δὲν εἶναι ἔτσι. Ὁ ἐπιθεωρητῆς λοιπὸν ἔκαμε σύσταση στοὺς δασκάλους νά τὸ καταργήσουν τὸ ἔθιμο αὐτὸ πού τοὺς ἐξευτελίζει στὰ μάτια τῶν χωρικῶν. Δίχως νά ξέρει ὁ καλὸς ἐπιθεωρητῆς πὼς δολοφονεῖ μιὰ παράδοση χιλιάδων ἐτῶν πού τὴν σεβάστηκαν αἰῶνες ἐλληνικῆς δόξας καὶ αἰῶνες μαύρης δουλειᾶς μ' ἓνα του φετῶν καταργεῖ κείνο πού οὔτε ὁ πανδαμάτωρ χρόνος δὲν κατόρθωσε νά καταργήσῃ. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς δασκάλους σεβάστηκαν τὴ διαταγὴ τοῦ ἐπιθεωρητῆ καὶ τὸ κατήγησαν τὸ ἔθιμο. Αὐτὸ ἔγινε καὶ στὸ Νιόκαστρο, ὅπως καὶ σ' ἄλλα καμπίσια χωριὰ τοῦ Ρουμλουκιοῦ. Εὐτυχῶς πού οἱ περισσότεροὶ διδάσκαλοι δὲν τὸν ἄκουσαν κι ἔτσι τὸ ἔθιμο διακονίζεται εἰς πείσμα τοῦ (ἀμαθοῦς!) ἐπιθεωρητῆ (σ. 520-522).

5.19 «Ο Γκαβολίβας»

(Πρόκειται γιὰ αιτιολογικὴ παράδοση πού επιχειρεῖ νά ἐρμηνεύσει τις κλιματολογικὲς συνθήκες: αναφέρεται αφενὸς στὸν θερμὸ ἄνεμο πού φυσᾷ στην περιοχή, αφετέρου στο γεγονός ὅτι αὐτὸς δὲν ἐπηρεάζει τὸ κλίμα στη συγκεκριμένη χαράδρα).

Ἐπάρχει ἓνας ἄνεμος πού στὸν κάμπο τοῦ Ρουμλουκιοῦ τὸν λένε Γκαβολίβα. Αὐτὸς ὁ ἄνεμος τραβάει ἀπὸ τὰ βουνά της Βέροιας. Ὁ Γκαβολίβας εἶναι θαυμάσιος. Κάποτε εἶχε ρίξει πολὺ χιόνι. Ὁλος ὁ κάμπος της Βέροιας ἄσπρισε· χιονίστηκε ἀκρῆς, ἀκρῆς ὅλος. Ἔλα, λέει στὸν ἥλιο, ὁ Γκαβολίβας. Βάλε τὰ δυνατά σου, νά ἰδοῦμε θὰ μπορέσεις νά λιώσης αὐτὸ τὸ χιόνι; Ἐγὼ μπορῶ. Τὸ παραδέχομαι, λέει ὁ ἥλιος, πὼς μὲ τὸ χιόνι πού εἶναι στὸν κάμπο μπορεῖς νά κάμῃς κάτι, μὰ δὲ μοῦ λὲς μπορεῖς νά λιώσης καὶ τὸ χιόνι τοῦ βουνοῦ; Ἐκεῖ εἶναι κρυψῶνες. Τὸ χιόνι εἶναι τρυπωμένο μέσα στοὺς κρυψῶνες ὅπως τὸ στούπωσε ὁ ἀέρας. Δὲ θὰ μπορέσης νά τὸ βρῆς καὶ νά τὸ λιώσης ὅσο κι ἂν φυσήξεις! Βάνομε στοίχημα σὰ θέλεις, τοῦ λέει ὁ Γκαβολίβας. Ἄς ἀρχίσῃ νά χιονίζει καὶ νά χιονίσῃ σαράντα μέρες καὶ σαράντα νύχτες χιόνι, νά σκεπάσῃ κάμπους καὶ βουνά, καὶ νά τραβήξῃ βοριάς καὶ νά τὸ παγώσῃ κιόλας, ἐγὼ σου λέω πὼς εἶμαι ἄξιος νά τὸ λιώσω αὐτὸ τὸ χιόνι, σὺ ὅμως ὄχι. Δὲ θὰ μπορέσης, λέει ὁ ἥλιος. Θὰ μπορέσω, λέει ὁ Γκαβολίβας καὶ σὰ θέλεις βάνομε καὶ στοίχημα. Τί στοίχημα; Νά, σὰ δὲ μπορέσω νά λιώσω τὸ χιόνι αὐτὸ,

ΑΘΗΝΩΝ

να μου βγάλεις τὸ μάτι. Μένεις σύμφωνος; Μένω εἶπε ὁ Ἥλιος. Ἐμπρός. Χιόνισε, χιόνισε σαράντα μέρες καὶ σαράντα νύχτες. Βουνὰ καὶ κάμποι χιονίστηκαν. Μπόγια πῆε στὸν ψηλὸ τὸ χιόνι. Πουθενὰ δὲν ἔβλεπες ξέχινο μέρος, νὰ μαυρίζη ἢ γῆς. Τράβηξε κι ἓνας ψυχρὸς βοριάς καὶ τὸ πάγωσε τὸ χιόνι ποῦ δὲν ἦταν ἐλπίδα νὰ λύωσῃ οὔτε ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια. Λοιπὸν ἐμπρός! τοῦ λέει του Γκαβολίβα ὁ Ἥλιος. Ὁ Γκαβολίβας ἄρχισε νὰ φυσάη δυνατά. Κι ἐπέμεινε. Καὶ τὸ κατάφερε. Τὸ χιόνι ἀλήθεια ἄρχισε νὰ λιώνη. Ἐλῶνε, ἔλῶνε μέρες πολλὲς κι ὁ τόπος ἄρχισε νὰ μαυρίζη. Εἶχε μείνει ἀκόμα πάνω στὰ βουνὰ χιόνι. Ὁ Γκαβολίβας ἄρχισε νὰ φυσάη, νὰ φυσάη. Ἐπέμεινε δυνατά. Τὰ κατάφερε. Μαύρισαν καὶ τὰ βουνὰ, γιατί τὸ χιόνι εἶχε λύωσει. Ὁ Γκαβολίβας ἦταν πιὰ σίγουρος πὸς χιόνι δὲν ἀπόμεινε πουθενά. Ἐ, τοῦ λέει τοῦ Ἥλιου, νὰ ποῦ τὸ κατάφερα. Δὲν τὸ κατάφερες λέει ὁ Ἥλιος, ἐγὼ λέω πὸς εἶναι ἀκόμα ἄλωτο χιόνι. Ποῦ εἶναι; Δεῖξε το νὰ τὸ ἰδῶ, λέει ὁ Γκαβολίβας. Ἐλα πᾶμε περίπατο, τοῦ λέει ὁ Ἥλιος, νὰ σεργιανίσουμε καὶ θὰ τὸ ἰδῆς. Ὁ Γκαβολίβας το δέχτηκε καὶ πάει περίπατο μαζί μὲ τὸν Ἥλιο. Πῆγαν πρῶτα στοὺς κάμπους. Κοίταζαν δῶ, κοίταζαν ἐκεῖ, χιόνι δὲν ὑπῆρχε πουθενά. Δὲν σοῦ τὸ εἶπα γῶ! λέει ὁ Γκαβολίβας. Περίμενε ἀκόμα καὶ θὰ τὸ ἰδῆς, τοῦ λέει ὁ Ἥλιος. Ἐχομε νὰ περπατήσουμε καὶ τὰ βουνὰ. Ἐλα πᾶμε. Πῆραν τὰ βουνὰ ψάχνοντας ἐδῶ καὶ ἐκεῖ· χιόνι δὲν εὑρίσκαν. Ὁ Γκαβολίβας εἶχε χαρὰ, νόμιζε πὸς πέτυχε. Μὴν πενιέσαι ἀκόμα τοῦ ἔλεε ὁ Ἥλιος. Πρέπει νὰ περπατήσουμε ἀκόμα κάμποσον τόπο! Καὶ περπάτησαν, περπάτησαν... Ἐφτάσαν σὲ μιὰ ρεμματιά πάνω στὸ βουνό. Ράχη ἀπὸ δῶ, ράχη ἀπὸ καὶ κι ἀνάμεσα ἦταν ἡ στενοῦρα. Οὔτε ἥλιος τὴν ἐπαιρνε, οὔτε ἀέρας κείνην τὴ στενοῦρα. Ἐκεῖ μέσα ἦταν στουπωμένο τὸ χιόνι κι ἄσπριζε ἢ ρεμματιά ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη. Τα βλέπεις, τοῦ λέει ὁ Ἥλιος. Δὲ σοῦ τὸ εἶπα, πὸς δὲ θὰ μπορέσης νὰ λύωσῃς ὅλο τὸ χιόνι; Τὸ εἶδε κι ὁ Γκαβολίβας τώρα, ἀλλὰ ἦταν ἀργά. Τώρα τὸ κατάλαβε πὸς τὸ στοίχημα τὸ ἔχασε πιὰ. Ὁ Ἥλιος τότε ἔβγαλε τὸ μάτι του κι ἀπὸ τότε μένει πιὰ γκαβὸς καὶ γι' αὐτὸ τὸν λένε Γκαβολίβα (τὴν ἄκουσα στὸ Γιδᾶ ἀπὸ ἓναν παλιὸ δάσκαλο, τὸν Κωνσταντῖνο Κουρκούτα, κι ἀπὸ κάποιον κουνιάδο του) (σ. 541-547).

5.20 Το ἔθιμο τῆς Ντουντουλίνας⁵⁷ στὴν Αἰκαθιά

Ὅταν ἐπιμένῃ τὸ καλοκαίρι νὰ μὴ βρέχῃ καὶ τὰ σπαρτὰ κινδυνεύουν νὰ καταστραφοῦν, τότε πιάνουν ἓνα κορίτσι ὡς 12 χρονῶν καὶ τὸ στολίζουν μὲ πρασινάδες καὶ μὲ λουλούδια λογιῶν-λογιῶν. Τὸ κορίτσι αὐτὸ τὸ συνοδεύουν ἄλλα

57. Γι' αὐτὸ τὸ πανάρχαιο παγανιστικὸ ἔθιμο, γνωστὸ μὲ διάφορες ονομασίες, που τελούνταν σὲ πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου με σκοπὸ τὴν πρόκληση βροχῆς σὲ περιόδους ξηρασίας καὶ ἔχει καταγραφεῖ σὲ πολλὲς περιπτώσεις στὴν ἐλληνικὴ καὶ διεθνή βιβλιογραφία, βλ.

κορίτσια (ὄσα κι ἂν εἶναι) κι αὐτὰ ὄχι παραπάνω ἀπὸ 15 χρονῶν. Τὸ κορίτσι τὸ πρασινοστολισμένο καὶ λουλουδοστολισμένο τὸ λένε Ντουντουλίνα. Λοιπὸν ἡ Ντουντουλίνα πάει ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ στέκεται στὴν αὐλὴ τοῦ κάθε σπιτιοῦ καὶ χορεύει. Τ' ἄλλα κορίτσια ἀπὸ γύρω του χορεύουν καὶ τραγουδοῦν μονότονα:

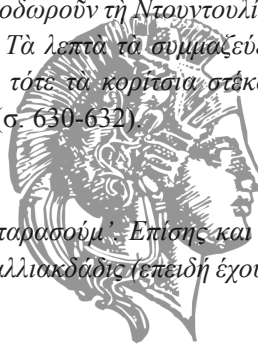
*Ντουντουλίνα περπατεῖ
τοὺν Θεό παρακαλεῖ.
Γιὰ νὰ στείλῃ μιὰ βροχὴ
μιὰ βροχὴ μιὰ σιγανή.
Νὰ καρπίσουν τὰ χωράφια
καὶ ν' ἀνθίσουν τ' ἀμπελάκια.
Μπόρις μπόρις τὸ νερό
καὶ τὸ γέννημα σωρό.*

Βγαίνει κι ἡ νοικοκυρὰ ἀπὸ τὸ σπίτι μὲ ἓνα κανάτι νερὸ καὶ τὸ χύνει στὸ κεφάλι τῆς Ντουντουλίνας. Ἐπειτα τὴ φιλοδωροῦν τὴ Ντουντουλίνα. Τῆς δίνουν παραδες, χαιρετάει, εὐχαριστεῖ καὶ φεύγει. Τὰ λεπτὰ τὰ συμμαζεύει ἓνα ἀπὸ τὰ κορίτσια. Ἀφοῦ τελειώσουν ὅλα τὰ σπίτια, τότε τὰ κορίτσια στέκονται σὲ ἓνα μέρος καὶ μεράζουν τὰ λεπτὰ ποὺ μάζεψαν (σ. 630-632).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

5.21 Περιπαίγματα

Το περίπαιγμα το λένε στο Γιδά παρασοῦμ'. Ἐπίσης καὶ το παρατσούκλι λέγεται παρασοῦμ'. Στὸ Νησί τους λένι Καλλιιακούδες (επειδὴ ἔχουν πολλές καλλιιακούδες.

ΑΘΗΝΩΝ

Γ. Α. Μέγας, *Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας*, [Ανάτυπον εκ τῆς *Επετηρίδος του Λαογραφικού Αρχείου*, 1941-1942, ΚΕΕΛ τῆς Ακαδημίας Αθηνῶν ἀνατύπωσης 1975], σ. 105-106· του ἴδιου, *Ελληνικές γιορτές καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας*, Αθήνα [1956/1957], 1988, σ. 196-197· Γεωργ. Ν. Αικατερινίδης, «Βροχῆς μαγεία καὶ δεισιδαιμονία», *Μαγεία καὶ μεταφυσικός κόσμος*, ΜΕΛΤ καὶ Φίλοι του ΜΕΛΤ, Αθήνα 2011, σ. 85-90 ὅπου καὶ ἀξιόλογη ἐκτενέστερη σχετικὴ βιβλιογραφία. Ἐπίσης, James George Frazer, *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*, Vol. 1, The Macmillan Company, New York 1925, σ. 62-78· George Frederick Abbott, *Macedonian Folklore*, Cambridge 1903, σ. 118-120· Georg Eckert, P. E. Formozis, *Regenzauber in Mazedonien*, (Volkskundliche Beobachtungen und Materialien aus Zentralmazedonien und der Chalkidike, Heft 3), Θεσσαλονίκη 1943. Σε τοπικὸ ἐπίπεδο, Γιάννης Δ. Μοσχόπουλος, *Ρουμλουκιώτικα σημεῖωματα 1980-1988*, ὁ.π., σ. 19-20· Δημήτρης Ι. Θωϊδης, «Περπερούνα: Ἔθιμο σε περιόδους ἀνομβρίας γιὰ τὴν πρόκληση βροχῆς», *Εταιρία*, τεύχ. 36 (Δεκέμβριος 2001), σ. 53-54· Ελένη Νάκη, *Λαϊκὰ Δρώμενα-το Ἔθιμο τῆς Περπερούνας στὴν Ἑλληνικὴ Κοινωνία καὶ Ἐκπαίδευση* (διπλωματικὴ ἐργασία), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τρίκαλα 2004· Ελένη Φιλιππίδου, Μαρία Κουτσούμπα, Βασιλικὴ Τυροβολά, «Αναδιφώντας τὸν χορὸ μέσα ἀπὸ τὴν Πυθαγόρεια φιλοσοφικὴ παράδοση: Ὁ χορὸς στὸ δρώμενο του “Ντόντουλα” στὴ Νέα Βύσσα Ἐβρου», *Ἐθνολογία on line*, τόμ. 9, τεύχ. 1 (2019), σ. 62-85.

Το Καλλιακδίδις άλλοι το εξηγούνε πως είναι μικροί σαν τις καλλιακούδες), στου Γιδά Χαλβατζήδες (γιατί τρώνε πολύ χαλβά). Τις Νιχωρίτες τις λένε Κόνιες (=σκυλιά· κόνα-κόνα λένε τα σκυλιά). Τους Σκοινιώτες τους λένε αχτένιστους. Για τους Λουτριώτες λένε πως σκότωσαν ένα γαϊδουράκι γιατί το πήραν για ζαρκάδι και το 'φαγαν για ζαρκάδι, γι' αυτό τους λένι γουμαράδες (Γιδάς). Τα πάνω χωριά (Πιέρια) τα λένε Τσαπανίτες = ζυπόλυτοι, νηστικοί, ψειριάρηδες (σ. 922-923).

6. Συμπεράσματα

Παρά το σχετικά μικρό χρονικό διάστημα που είχε στη διάθεσή του προκειμένου να ολοκληρώσει την εντεταλμένη από το Λαογραφικό Αρχείο της Ακαδημίας Αθηνών αποστολή του στο Ρουμλούκι και τα Πιέρια, ο Δημήτριος Λουκόπουλος κατέγραψε άφθονο και αξιόλογο υλικό από πολλά χωριά της περιοχής. Η έκταση και μόνο του υλικού (1025 χειρόγραφες σελίδες) καταδεικνύει την αδιαμφισβήτητη ευχέρεια καταγραφής, την ικανότητα και την μεγάλη εμπειρία που διέθετε ο λαογράφος στην επιστήμη έρευνα πεδίου. Από τα αποσπάσματα που παρατέθηκαν γίνεται, πιστεύουμε, αγγιχτή η ποσότητα της εθνογραφικής εργασίας του και τελικώς η αξία της συλλογής του ως πολιτισμικής κληρονομιάς για τους μελετητές της τοπικής ιστορίας και του πολιτισμού του Ρουμλουκιού αλλά και για κάθε ευαισθητοποιημένο κάτοικο της περιοχής.

Διαβάζοντας τη συλλογή του παράλληλα με το γνωστό βιβλίο της Αγγελικής Χατζημιχάλη για το Ρουμλούκι, διαπιστώνουμε ότι ο Λουκόπουλος καλύπτει ευρύτερα θεματικά πεδία της λαογραφίας της περιοχής. Η Χατζημιχάλη περιορίζεται στα θέματα της κατοικίας, της γυναικείας και αντρικής φορεσιάς, της υφαντικής και κεντητικής τέχνης, των γαμήλιων εθίμων και στα Ρουγκάτσια (έθιμο Χριστουγέννων), όπως τα κατέγραψε με αυτοπρόσωπη παρουσία στον Γιδά. Ο Λουκόπουλος, χωρίς να παραβλέπει αυτά τα θέματα, δίνει περισσότερη έμφαση στην καταγραφή της υλικής βάσης της παραδοσιακής ζωής και, παράλληλα, αποτυπώνει πολλές όψεις του «πνευματικού βίου» και των προφορικών παραδόσεων του Ρουμλουκιού. Σε σύγκριση με τη Χατζημιχάλη, ο αείμνηστος Στέλιος Παπαδόπουλος σημειώνει ότι ο Λουκόπουλος *καταθέτει τη μαρτυρία του χωρικού για τον πολιτισμό του τόπου του και υπερέχει σε άμεση γνώση, βίωση, του θέματος που σπουδάζει, και ως προς τη θέση του απέναντι σ' αυτό: ξέρει ότι απογράφει κάτι που οριστικά ανήκει στο Χθες*⁵⁸. Αξιοσημείωτες, επίσης, είναι οι αναφορές του σχετικά με την αντιμετώπιση συγκεκριμένων εθίμων από τους εκ-

58. Βλ. Στέλιος Παπαδόπουλος, *Η χαλκοτεχνία στον ελληνικό χώρο*, ό.π., σ. 16-17.

παιδευτικούς, για ορισμένα γνωρίσματα και συνήθειες των κατοίκων όπως και οι παρατηρήσεις του για τις σχέσεις μεταξύ γηγενών και προσφύγων· για τους δεύτερους ο Λουκόπουλος εκφράζει ανοιχτά τη συμπάθειά του, καθώς εκείνα τα χρόνια βρισκόταν διαρκώς σε άμεση επαφή με το προσφυγικό στοιχείο και γνώριζε τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν.

Από την εργασία αυτή αποκαλύπτεται μια σημαντική (και άγνωστη στο ευρύ κοινό) ανέκδοτη πηγή της λαογραφίας του Ρουμλουκιού, που αξίζει να τύχει της προσοχής κάθε ενδιαφερόμενου ερευνητή-μελετητή της ιστορίας και λαογραφίας αυτής της περιοχής. Ευκατίο είναι να επιχειρηθεί η αντιπαραβολή και διακειμενική συσχέτιση της συλλογής του Λουκόπουλου με τα δημοσιευμένα λαογραφικά έργα για το Ρουμλούκι⁵⁹, για να εντοπιστούν οι πρωτοτυπίες της και να συμπληρωθούν τα υπάρχοντα βιβλιογραφικά κενά. Θα άξιζε επίσης τον κόπο να γίνει συστηματική αναδίφηση του ημερήσιου και περιοδικού Τύπου (των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα) προκειμένου να αποκαλυφθούν, ενδεχομένως, τα λανθάνοντα σήμερα λαογραφικά δημοσιεύματα για το Ρουμλούκι⁶⁰.

Ευχαριστίες: Για την παραχώρηση προς μελέτη αρχαικών τεκμηρίων που αναφέρονται στην παρούσα εργασία, εκφράζουμε ιδιαίτερες θερμές ευχαριστίες στον Επόπτη Ακαδημαϊκό του ΚΕΕΑ της Ακαδημίας Αθηνών κ. Στεφανοΐ Ημέλλο, στον Διευθυντή Ερευνών, Διευθύνοντα το ΚΕΕΑ κ. Ευάγγελο Καραμανέ, στον ομότιμο καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών, Ακαδημαϊκό και Διευθυντή του ΚΜΣ κ. Πασχάλη Κιτρομηλίδη, στην υπεύθυνη της Βιβλιοθήκης και του Αρχείου του ΚΜΣ κ. Βαρβάρα Κοντογιάννη και στην εγγονή του αιμνήστου λαογράφου, κ. Άννα Σταματοπούλου-Λουκοπούλου, που μας εμπιστεύθηκε ανέκδοτες επιστολές και φωτογραφίες του από το οικογενειακό της αρχείο.

59. Αξιόλογα λαογραφικά πονήματα για το Ρουμλούκι εξέδωσαν τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες τοπικοί ιστοριοδίφες και θεράποντες της λαογραφίας της περιοχής, όπως οι Γιώργης Μελίκης, Γιώργος Θ. Ντελιόπουλος, Γιάννης Δ. Μοσχόπουλος, Δημήτρης Θ. Δελιόπουλος, Δημήτρης Α. Πανταζόπουλος, κ.ά. Αξίζει επίσης να μνημονεύσουμε εδώ και την εργασία του Θωμά Παπαθανασίου, «Σύμμεικτα λαογραφικά εκ Ρουμλουκιού», που δημοσιεύθηκε στα *Μακεδονικά* (τόμος Β', 1941-1952, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 346-384).

60. Ενδεικτικά σημειώνουμε ότι με μια σύντομη έρευνα εντοπίστηκαν δύο τέτοια κείμενα: του Μιχαήλ Ροδά «Ένας γάμος στο Γιδά» (*Ελεύθερον Βήμα*, Παρασκευή 14 Δεκεμβρίου 1934, σ. 1) και του Γεωργίου Πολυμενάκου «Θρύλοι και Παραδόσεις εις την ύπαιθρόν μας: Ραψωμανίκι-Κουλούρα-Ξεχασμένη-Σταυρός» (*Εφημερίς των Βαλκανίων*, Σάββατο 22 Οκτωβρίου 1938, σ. 1,4).

Παράρτημα Ι

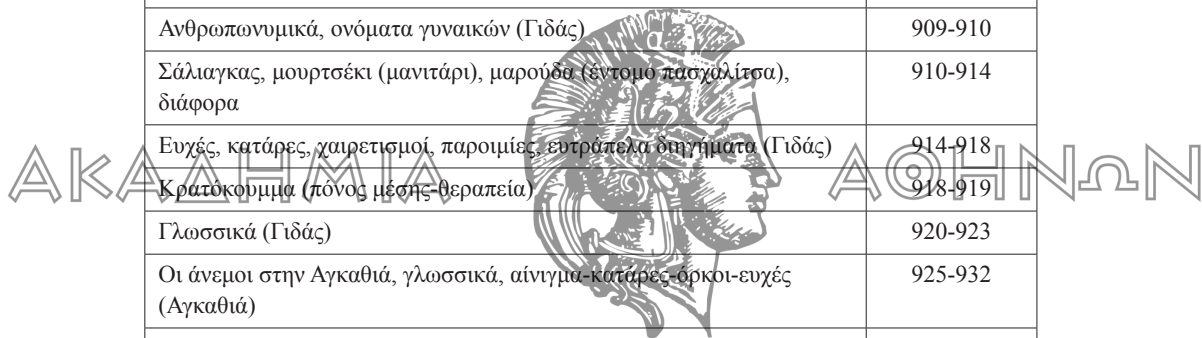
Περιεχόμενα της λαογραφικής συλλογής του Δημ. Λουκόπουλου από το Ρουμλούκι και τα Πιέρια (χφ. ΚΕΕΛ, 984)

[τίτλος – θέμα – περιγραφή]	σελ.
Τοπωνύμια Ρουμλουκιού και Πιερίων (Λιανοβέρι, Παλιοχώρι, Γιδάς, Μικρό Αλάμπоро, Νησέλι, Αγκαθιά, Μεγάλο Αλάμπоро, Σφηνίτσα, Τρίχλοβο, Μελίκη, Νιόκαστρο, Βούλτσιστα)	3-44
Το μετόχι της Ιεράς Μονής Γρηγορίου Αγίου Όρους στη Βούλτσιστα	44-49
Τοπωνύμια Κολινδρού	50-53
Λιανοβέρι-Πλατύ (θερισμός σταριού, αραμπάς, εργαλεία θερισμού, αλώνια, άλλα γεωργικά εργαλεία, μέτρα σιτηρών)	53-69
Γιδάς (γεωργικά, θερισμός, μεταφορά σιτηρών, παμπόρι)	70-79
Αγκαθιά-γεωργικός βίος (περιγραφή μερών αλέτριού)	80-87
Γιδάς (εργαλεία αλωνισμού, σπορά, σκιάστρα)	88-90
Νησέλι (κουτσιρός, μπιστάνια, κουσκουνί)	91-105
Αγκαθιά-γεωργικός βίος (θερισμός, αλωνισμός, δοκάνη, δρεμόνι)	106-113
Μελίκη-γεωργικός βίος (κούπες σταριού, ποικιλίας σταφυλιών, σιταριού, καλαμποκιού)	113-119
Νιόκαστρο (αλωνισμός, κούτλα, γεωργικά εργαλεία, σπορά, αλέτρι, όργωμα, δεμάτιασμα, δρεμόνισμα, γελαδάρηδες, μπλούχος, γεωργική ορολογία)	120-147
Νερόμυλοι, χερόμυλος, άλεσμα	147-156
Υποπροϊόντα σταριού (κότσαλα)	157
Λίχνισμα σταριού	158-164
Κούτλα	165
Νιάματα, αντίσπορος, καλαμιές, φουκάλι, λύχνισμα	166-172
Ρουμλούκι-γεωργία, σχέσεις ντόπιων-παλαιοελλαδιτών-προσφύγων	172-174
Κολινδρός, συμπλήρωμα τοπωνυμίων	175-176
Λούντζινο, τοπωνύμια	176-177
Ποιμενικός βίος (Λιανοβέρι)	178-194
Ποιμενικός βίος (Γιδάς)	194-198
Ποιμενικός βίος (Νησέλι)	198-201

Το σπίτι (Λιανοβέρι)	202-204
Γιδάς (οικιακά σκεύη και αγγεία, μέρη του σπιτιού, τα φίδια των σπιτιών, υλικά-κατασκευή σπιτιών, φούρνος)	205-232
Γιδάς (νερά, πλύσιμο, κουζίνα, αργαλειός, ενδυμασία, κατσούλι, νύφη, κοσμήματα)	233-272
Αλιευτικός βίος (Λιανοβέρι)	273-280
Τα ζώα και ερπετά στο βάλτο, χλωρίδα	281-287
Γιδάς (κάργιες, πιάσιμο κάργιας)	287-292
Κυνηγετικός βίος	292-312
Οικιακά σκεύη, έπιπλα, τροφές (Λιανοβέρι, Γιδάς, Βούλτσιστα)	313-315
Παραλειφθέντα γεωργικού, ποιμενικού, αλιευτικού, κυνηγετικού βίου κλπ.	316-317
Ενδυμασία στο Γιδά, νύφη	318-319
Αγκαθιά, Γιδάς (διάφορα)	320-323
Σπίτια του Γιδά, καθαριότητα, γλώσσα	323-325
Γιδάς (κυνήγι με λάστιχα-σαΐτες)	326-327
Αγρόνας στο Γιδά, χτίσιμο, οικοδομική	328-329
Γλωσσικά Γιδά	330-331
Πανίδα (πελεκάνος, καλιακούδα, καρακάζα, κουκοβόγια, κοράκι, σπουργίτι, γκαραβέλια, γκιργκιρίνα, σταρίδα, τσιπο(ι)λιάνοι, κουλουσουσουράδα, ορνίθια, πέτρος, μισίρκο, πρασ'νογκούστερας, μπούμπλας, ζίνα, καρκαλέτσος, μαρούδα, χαμόργκας)	332-350
Γιδάς-ανδρική ενδυμασία (τσάκι, μπάλια, τσαρούχια, μπουλμπότσα, ντουλαμάς, κοντογούνι, καταστάρ, φανέλα, πουκάμισο, σκιάδα)	351-358
Πουλιά και φυτά στο Νησέλι και στην Αγκαθιά	358-362
Τροφές στην Αγκαθιά (συκότουρτα)	362-364
Γλώσσα στην Αγκαθιά (αρχαία κλητική στα κύρια ονόματα)	364-365
Η Λεμονιά, το κορίτσι στην Αγκαθιά	366-369
Ο χορός (στην Αγκαθιά)	370-372
Νιόκαστρο (γλωσσικά, φόρτωμα, σπαρτίνα, αμάξι, βίζιτα, κ.ά. στειροβότανο)	373-384
Βούλτσιστα (ζύμωμα ψωμιού)	385-386
Συμπεριφορά των Ρουμλουκιωτών προς τους ξένους	286-391

Ουζοποσία	392
Η έχθρα των ντόπιων προς τους πρόσφυγες	393-400
Λιανοβέρι (πανηγύρι, ρουγκάτσια)	401-413
Γιδάς (κλήδονας, Λαζαρίνες, τραγούδια, Χελιδόνισμα, τσιρ κι απέτασα, τα αυγά της πασχαλιάς, το σεργιάνι στο Γιδά, ξωκκλήσια)	413-439
Νησί, εκκλησία Αγίων Αναργύρων	439-440
Άγιος Αντώνιος Βέροιας	440
Για το τσιρ κι απέτασα (συμπληρωματικές πληροφορίες), η λαμπάδα της Λαμπρής	441-446
Ο πλικάνος	446-447
Ο χάσκαρης (παιχνίδι στο Γιδά)	447-451
Κολύμπημα σκύλου και γάτας την Καθαρά Δευτέρα	451-456
Τ' αρνί της Λαμπρής, Πρωτομαγιά στο Γιδά, του Αγίου Τρύφωνα, κ.ά.	456-459
Νησέλι (Πρωτομαγιά)	459-460
Νησέλι (Λαζαρίνες, Απόκριες), εξοκλήσι Αγίας Κυριακής	460-466
Αγκαθιά (τα Ρογκατσάρια)	466-467
Το χελιδόνισμα στο Νησέλι και την Αγκαθιά	467-475
Τα κόλιντα και οι Ρογκατσαρέοι στο Νησέλι	475-478
Αγκαθιά (Πρωτομαγιά, σεριάνι, τα κλήδονα, των Αη-Σαράντα, έθιμο Χριστουγέννων)	478-491
Νιόκαστρο (πληροφορίες για την Αγία Κυριακή)	492-493
Αγιονέρι (μοναστήρι Παναγίας) Μαυροράχης	494
Νιόκαστρο (ζώσματα, Μεταμόρφωση Σωτήρος, οι Βλάχοι τα Φώτα, τ' άνθη της εκκλησίας, η Πρωτομαγιά, το βράδυ της Τυρινής, ο Αη-Λιας, λιτανεία για την ξηρασία)	495-499
Νιόκαστρο (Λαζαρίνες, περιγραφή του δρώμενου)	500-519
Νιόκαστρο (το Χελιδόνισμα, πώς έπαγε το έθιμο)	520-523
Βούλτσιστα (στον Αη-Λιά για θεραπεία ασθενειών, κόλιντα παραμονής Χριστουγέννων και Αγίου Βασιλείου, Ρογκάτσια, Φώτα, Απόκριες, Λαζαρίνες, Χελιδόνισμα)	524- 530
Ρέντενο (Ρυάκια) Λαζαρίνες, κόλιντα, Ρογκάτσια	531-532
Κολινδρός	533-534

Παραδόσεις (για την Κατσιούλα, της Μπάμπους οι μέρες, το άχερο, ο Γκαβολίβας, η Δόξα, ο Πάτερ Κοσμάς, οι Βρουκολάκοι, Σντρίγιλις, Καλικάντζαροι, Ίσκιαμα)	535-593
Μαγικές δεισιδαίμονες συνήθειες, η Ντουντουλίνα στον Γιδά, γητέματα, νηστεία παιδιών, χαϊμαλιά, νερουχέλδουνα, αρμενοκαύκι, το μονόκερο, στην καρακάξα, για τ' αβάσκαμα	593-627
Το στειροβότανο (πώς το βρίσκει κανείς)	628-630
Η ντουντουλίνα στην Αγκαθιά	630-632
Άη-Νικόλας (Βούλτσιστα), Άη-Θανάσης	632-633
Αστρολογία-Μετεωρολογία (μερομήνια, αστερισμοί, άνεμοι)	633-639
Παραμύθια και μύθοι (σύνολο 19)	639-798
Αινίγματα, προβλήματα, γλωσσοδέτες (σύνολο 34)	798-814
Τραγούδια, νανουρίσματα, κόλιντα, ερωτικά δίστιχα, κ.ά. (σύνολο 81)	814-909
Ανθρωπωνυμικά, ονόματα γυναικών (Γιδάς)	909-910
Σάλιαγκας, μουρτσέκι (μαντιάρι), μαρούδα (έντομο πασχαλίτσα), διάφορα	910-914
Ευχές, κατάρες, χαιρετισμοί, παροιμίες, εντράπελα διηγήματα (Γιδάς)	914-918
Κρατόκοιμμα (πόνος μέσης-θεραπεία)	918-919
Γλωσσικά (Γιδάς)	920-923
Οι άνεμοι στην Αγκαθιά, γλωσσικά, αίνιγμα-κατάρες-όρκοι-ευχές (Αγκαθιά)	925-932
Λατρεία, τα ρογκάτσια, κ.ά. (Νιόκαστρο)	932-936
Άνεμοι-χοροί, γέννα παιδιού (Γιδάς) - Νιόκαστρο	937-941
Παιγνίδια. Γιδάς (τα κότσια, το αλωνάκι, πούμα-ταλιόνι, τσιατάλ-μα(ν) τάλ, η παπαδιά), Αγκαθιά (το κλεφτάκι, οι κλιέφτες, η κολοκυθιά), Νιόκαστρο (το απδάκι, το γκαβάκι)	942-975
Έθιμα γάμου (Λιανοβέρι, Αγκαθιά)	975-1009
Έθιμα για το θάνατο (Λιανοβέρι, Γιδάς)	1011-1016
Εμπράγματο Δίκαιο στο Γιδά (σφράγισμα ζώων για γνώρισμα)	1017
Γιδάς (παγίδες για σύλληψη πουλιών, με την κεραμίδα, το βρόχος, με τα κουκιά)	1018-1022
Νησέλι (ποιμενική ζωή, μουσικά όργανα ποιμένων)	1023
Γιδάς (γάμος, η θέση της γυναίκας, σπορά, παροιμία)	1024-1025

Παράρτημα Β

Λαογραφικές συλλογές για το Ρουμλούκι αποκείμενες στο Αρχείο Χειρογράφων του ΚΕΕΛ

Αριθ. χφου	Ημερομηνία κατάθεσης	Συλλογέας	Τίτλος συλλογής	Αριθ. σελίδων
984	10-02-1936	Δημήτριος Λουκόπουλος	Αποστολή εις Ρουμλούκι και Πέρια το θέρος του 1935	1025
1429	14-05-1940	Ελένη Ψωμά	Τραγούδια Βεροίας και περιχώρων	191
2516	20-12-1962	Έμμα Αλεξανδρίδου*	Συλλογή Λαογραφικού υλικού εκ του χωρίου Αγκαθιά	15
2517	20-12-1962	Λουκία Πέλκα*	Ο γάμος των κατοίκων Νεοχωροπούλου Ρουμλουκίου Ημαθίας	12
2518	20-12-1962	Καίτη Κραββα*	Ο γάμος εν Σταυρώ Ημαθίας	36
2520	20-12-1962	Κωνσταντίνος Μαγαλιός*	Συλλογή λαογραφικού υλικού εξ Αγκαθιάς Ημαθίας	12
2521	20-12-1962	Ευφροσύνη Σεργάκη*	Ο θρησκευτικός βίος των κατοίκων Αγκαθιάς	18
2528	20-12-1962	Αριστοτέλης Σιταρόπουλος*	Ο γάμος εν Κορυφή Ημαθίας	5
2538	20-12-1962	Άννα Καλού- Τσακαγιάννη*	Λαογραφικά στοιχεία Αλεξανδρείας	90
2549	20-12-1962	Θεοδώρα Ποριά*	Η εορτή των Χριστουγέννων εις το Καμποχώριον Ημαθίας	3
2550	20-12-1962	Γεώργιος Καλιός*	Ο γάμος εις το Καμποχώρι Ημαθίας πριν 50 χρόνια	12
2564	20-12-1962	Κορνηλία Γεωργιάδου*	Η Μεγάλη Εβδομάς και το Πάσχα εν τω χωρίω Σχοινά	5
2572	20-12-1962	Αθανασία Παυλίδου*	Τραγούδια Καβασιλών Ημαθίας	13
2585	20-12-1962	Δημήτριος Προκοπίου*	Ο Κλήδονας εν Βρυσακίω	2

3655	04-06-1973	Απόστολος Μ. Τζαφερόπουλος	Δημοτικά τραγούδια της Βέροιας (συλλογή-μελέτη)	72
4150	Δεκ. 1980	Αριστείδης Μπακαΐμης	Λαογραφικά Παλαιού Προδρόμου Ημαθίας	19

* δημοδιδασκάλισσα/δημοδιδάσκαλος. Οι συλλογές αυτών κατατέθηκαν στο Λαογραφικό Αρχείο από τον τότε Γενικό Επιθεωρητή Δημοτικών Σχολείων Παναγιώτη Νέζη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

SUMMARY

ΤΡΥΦΩΝ ΤΟΠΑΛΙΔΗΣ

Material culture and folk culture of Roumlouki during the Interwar Period: The manuscript of Demetrios Loukopoulos “A mission to Roumlouki and Piéria during the summer of 1935” (Central Macedonia, Greece)

In 1935 Demetrios Loukopoulos carried out fieldwork to Roumlouki and Piéria (an area in today's Region of Central Macedonia), to collect material in order to enrich the Folklore Archive of the Academy of Athens. During his fieldwork in the area, he collected rich folklore material of a wide range of content, covering three handwritten notebooks of 1025 pages. With this paper a first presentation of this unpublished folklore collection of Loukopoulos, which is deposited in the Manuscript Archive of the Hellenic Folklore Research Centre, Academy of Athens, is attempted. Initially, a brief information about the author's biography and works is provided, followed by an overview of the publications on Roumlouki prior to 1935. Historical information on the region during the Interwar period, as well as the context of Loukopoulos' mission is provided. A description and presentation of the manuscript which cover wide aspects of the rural, social and religious life of the inhabitants is then presented along with extensive excerpts, which are listed by settlement and thematically. This little-known folklore collection of Loukopoulos adds preeminent records of the material culture and in general the folk culture of Roumlouki area that enrich and complements the folklore literature of the region of Central Macedonia.